

RÀFEC

HISTÒRIA DE L'ESPORT



~2~

Comitè editorial

Director

Joan Cebrian i Calvo

Secretaria d'organització

Laura Campos

Tresorer

Xavier Seguí Solivellas

Secretaria d'organització

Candela Landín

Com citar els articles d'aquesta obra?

Cognom Autor, nom (any). Títol de l'obra. Baixada de títol si escau. Revista Ràfec. Vol. (núm.),

CONTINGUTS

CARTA DEL COMITÈ EDITORIAL.....	3
BARCELONA, DUES VEGADES OLÍMPICA: L'ESPORT POPULAR DAVANT DELS JOCS DE BERLÍN.....	5
EL DESCRÈDIT DE L'ESPORT OBRER. CLASSE I CONFLICTE A L'OLIMPIADA POPULAR DE BARCELONA DE 1936.....	16
DE L'OPRESSIÓ BIOPOLÍTICA A L'EMANCIPACIÓ CORPORAL: L'EVOLUCIÓ DE L'ESPORT, EL GÈNERE I LA GIMNÀSTICA RÍTMICA A ESPANYA (1931-1975).....	31
LA CONSTRUCCIÓ HISTÒRICA DE L'EXCLUSIÓ DE LES DONES EN L'ESPORT: UNA PERSPECTIVA HISTORIOGRÀFICA.....	46
PEQUÍN 2008: ESCENOGRÀFIA DE PODER. ELS JOCS OLÍMPICS COM A INSTRUMENT DE SOFT POWER I DE LA XINA COM A POTÈNCIA AMB ASPIRACIONS DE PROJECCIÓ GLOBAL.....	58
DE L'ESPORT OBRER A LA CULTURA FÍSICA POPULAR: ESPORT, CULTURA TRADICIONAL I ANTIFEIXISME EN LA MOBILITZACIÓ GALLEGA CAP A L'OLIMPIADA POPULAR DE 1936.....	72
GALÍCIA OLÍMPICA EL 1936.....	83
ATLETES AFROAMERICANS DAVANT DUES FORMES DE RACISME: ELS ESTATS UNITS, L'ALEMANYA NAZI I ELS JOCS OLÍMPICS DE BERLÍN DE 1936.....	88
L'EXPEDICIÓ MALLORQUINA A L'OLIMPIADA POPULAR DE BARCELONA.....	99
UNA ODISEA QUE MARCÀ VIDES.....	99
125 ANYS D'HISTÒRIA DE L'ESPORT A TRAVÉS DEL PATRIMONI DOCUMENTAL LOCAL.....	109
LA MEMÒRIA DE L'OLIMPIADA POPULAR DE 1936: ENTREVISTA A DOMÈNEC MARTÍNEZ GARCÍA.....	121
L'ALTRA OLIMPIADA. BARCELONA'36 DE CARLES SANTACANA I XAVIER PUJADAS.....	134

CARTA DEL COMITÈ EDITORIAL

Amb motiu del 90è aniversari de l'Olimpíada Popular de Barcelona de 1936, dediquem aquest segon número de *Ràfec. Revista d'Història Social i Cultural dels Països Catalans* a la història de l'esport, una pràctica profundament arrelada en l'experiència humana que ha influït significativament en l'evolució política, social i cultural de les societats al llarg del temps. És precisament per la càrrega històrica d'aquella Olimpíada que aquest número ha estat coordinat conjuntament amb la Commemoració del 90è Aniversari dels Jocs Populars Antifeixistes, amb la voluntat de commemorar un dels episodis més emblemàtics de l'antifeixisme i de la solidaritat internacionalista al nostre país.

Concebuda com una alternativa als Jocs Olímpics de Berlín, organitzats sota el règim nazi, l'Olimpíada Popular havia de convertir Barcelona en un punt de trobada de l'esport popular i del moviment antifeixista internacional, un projecte que l'aixecament militar del juliol de 1936 va impedir de celebrar. Malgrat això, la seva significació històrica va molt més enllà de la competició que no es va arribar a disputar, ja que constitueix un exemple de fins a quin punt l'esport ha estat vinculat als conflictes polítics i socials del seu temps.

Des de les primeres pràctiques rituals fins a esdevenir un dels principals aparadors de la confrontació entre projectes polítics durant la Guerra Freda, l'esport ha acompanyat bona part dels grans processos i transformacions de la nostra història. La seva evolució ha estat estretament relacionada amb la de les societats que l'han practicat, de manera que estudiar-ne les formes, els protagonistes i les circumstàncies ens permet aproximar-nos també a les relacions socials i les transformacions culturals de cada període.

Amb aquest segon número, volem contribuir a reivindicar la història de l'esport com un àmbit d'estudi imprescindible per a la història social i cultural, alhora que recuperem la memòria d'una experiència que va situar l'esport al servei de la solidaritat i la lluita contra el feixisme.

Comitè Editorial de Ràfec

ARTICLES DEL NÚMERO

BARCELONA, DUES VEGADES OLÍMPICA: L'ESPORT POPULAR DAVANT DELS JOCS DE BERLÍN

Carla Cid Rodríguez¹

carla.cidrod@gmail.com

Resum

Aquest article aborda el projecte de l'Olimpíada Popular de Barcelona de 1936, en el context de l'ascens del feixisme i de la celebració dels Jocs Olímpics de Berlín. A partir de la bibliografia existent i de diverses fonts de l'època, s'analitza el procés de formació i organització de l'esdeveniment, així com els significats associats al concepte d'«esport popular». L'article mostra que l'Olimpíada Popular no es plantejava únicament com una alternativa als Jocs de Berlín, sinó també com una proposta de democratització de la pràctica esportiva i de defensa dels ideals de pau i fraternitat internacional. Alhora, el projecte va generar un debat sobre la relació entre esport i política i sobre el mateix significat de l'ideal olímpic. La iniciativa va aconseguir articular en pocs mesos una àmplia mobilització esportiva, cultural i institucional, però la insurrecció militar de juliol de 1936 va impedir-ne la celebració.

Paraules clau: Olimpíada Popular, Esport Popular, Jocs Olímpics, Barcelona

Abstract

This article examines the 1936 People's Olympiad project in Barcelona against the backdrop of the rise of fascism and the Berlin Olympic Games. Drawing on existing literature and various contemporary sources, it analyzes the event's formation and organization, as well as the meanings associated with the concept of "popular sport." The article demonstrates that the People's Olympiad was conceived not merely as an alternative to the Berlin Games, but also

¹ La Carla Cid és graduada en Relacions Internacionals (UAB) i en el Màster d'Història Contemporània (UAB). Especialitzada en la història de l'esport i la seva vinculació amb la política internacional, ha escrit a mitjans de comunicació, com Agenda Pública, i think tanks, com el European Student Think Tank.

as a proposal to democratize sports and uphold the ideals of peace and international fraternity. At the same time, the project sparked a debate regarding the relationship between sport and politics and the very meaning of the Olympic ideal. Although the initiative succeeded in mobilizing broad sporting, cultural, and institutional support within a few months, the military uprising of July 1936 prevented the event from taking place.

Keywords: People's Olympiad, Popular Sport, Olympic Games, Barcelona

El context de la Olimpiada Popular

L'estiu de 1936, mentre Berlín es preparava per acollir els Jocs Olímpics d'Estiu de la XI Olimpiada, Barcelona ultimava els preparatius d'uns altres Jocs. L'anomenada Olimpiada Popular havia de reunir, entre el 19 i el 26 de juliol, esportistes procedents de diversos territoris en una competició que es va presentar com una alternativa popular als Jocs organitzats per l'Alemanya nazi. Però el projecte no qüestionava únicament el caràcter dels Jocs de Berlín: plantejava també una manera diferent d'entendre l'esport. Més enllà d'aquesta voluntat antifeixista, darrere de l'adjectiu "popular" es trobava la voluntat d'extensió de la pràctica esportiva entre les classes populars i en la seva vinculació amb els ideals de fraternitat internacional.

Abans d'analitzar la proposta de l'Olimpiada Popular, cal tenir en compte que Barcelona ja havia presentat candidatures per a convertir-se en ciutat olímpica el 1924 i 1936. Tot i que la candidatura comptés amb importants possibilitats, ja que Barcelona disposava de les infraestructures necessàries per acollir un gran esdeveniment esportiu, el Comitè Olímpic Internacional (COI) va acabar atorgant l'organització del la XI Olimpiada a la ciutat de Berlín, encara sota règim democràtic (Physick, 2017). Després de l'arribada al poder de Hitler, l'any 1933, els Jocs de Berlín van passar a ser objecte de debat internacional a causa de la política racial i les lleis de Nuremberg, aprovades el 1935, i l'ús de l'esport per a les finalitats propagandístiques del règim nazi².

Així doncs, la qüestió ja no era únicament quina ciutat havia d'acollir els Jocs Olímpics, sinó quin significat havia de tenir l'esport internacional en un context marcat per l'ascens del feixisme. A Espanya, aquest debat va coincidir amb un nou escenari polític; la

² Per a més informació, vegeu: Murray, W. y Krüger, A. (2010). *Nazi Olympics: Sport, Politics, and Appeasement in The 1930s*. University of Illinois Press.

victòria del Front Popular a les eleccions de febrer de 1936 va contribuir a crear un nou context polític per a la mobilització de les organitzacions populars. El suport al Front Popular es va convertir en un factor d'impuls del moviment esportiu obrer, que va intensificar la seva activitat propagandística a través de la premsa i va vincular habitualment la defensa de l'esport obrer amb la crítica al feixisme i al govern de la CEDA (Sanjurjo, 2011). A Catalunya, la victòria del Front d'Esquerres, amb Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) al capdavant, va facilitar la reactivació d'un ampli conjunt d'entitats culturals, recreatives i esportives que havien desenvolupat una important activitat durant els anys de la Segona República (Santacana i Pujadas, 2006).

És en aquest punt on apareix el Comitè Català pro Esport Popular (CCEP), que es va constituir el març de 1936 amb l'objectiu principal d'impulsar la pràctica esportiva entre els treballadors del país i ampliar l'accés a l'esport. Inicialment, el CCEP rebia el suport de la secció d'esports del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI), l'Ateneu Enciclopèdic, el Centre Gimnàstic Barcelonès i el Club Femení d'Esports³, però amb el temps el suport es va anar ampliant a entitats culturals i esportives dels barris populars i obrers de Barcelona. La primera gran iniciativa del CCEP va ser la Copa Thälman, celebrada a Barcelona entre l'11 i el 14 d'abril, en solidaritat amb Ernst Thälmann, líder del Partit Comunista d'Alemanya durant la República de Weimar, empresonat pel règim nazi. L'èxit organitzatiu d'aquest esdeveniment va consolidar ràpidament el CCEP i va crear les bases per començar a formular el projecte que, poques setmanes després, es consolidaria en l'organització de l'Olimpíada Popular (Santacana i Pujadas, 2006). Aquesta es realitzaria “en col·laboració amb les organitzacions esportives populars de França, Unió Soviètica, Txecoslovàquia, Suïssa, etc.”⁴. El suport d'altres organitzacions esportives populars internacionals mostra com, des del començament, l'Olimpíada Popular no havia de ser únicament una competició destinada a fomentar l'esport entre les classes populars de Catalunya; l'esdeveniment buscava articular xarxes esportives i polítiques que s'estenguessin més enllà de les fronteres espanyoles.

Una de les primeres presentacions públiques de l'Olimpíada Popular es troba en una carta dels directius del CCEP al President del Consell de Ministres, Manuel Azaña, l'abril de

³ Per a més informació, vegeu: Mercadal, N. R. (1998). *El club femení i d'esports de Barcelona, plataforma d'acció cultural*. Barcelona: Abadia de Montserrat.

⁴ La Publicitat, 19 d'abril de 1936

1936⁵. La carta denunciava el caràcter totalitari del règim alemany al mateix temps que es presentaven els valors democràtics, antifeixistes i vinculats a l'esport de masses que inspiraven la proposta barcelonina. El CCEP reclamava, a més, que la dotació econòmica que l'Estat havia previst inicialment per al Comitè Olímpic Espanyol (COE) fos destinada íntegrament al finançament de la promoció de l'esport popular⁶:

Que las 400.000 pestas previstas por el gobierno del biennio negro para subvencionar la participación de una delegación española a la Olimpiada de Berlín sean utilizadas inmediatamente para los fines del movimiento deportivo popular (...) Que una parte de esta suma sea concretamente destinada para los fines de la primera manifestación internacional del Movimiento Deportivo Popular de España, que es precisamente la Olimpiada Popular de Barcelona.

L'Olimpíada Popular de Barcelona també es presentava com una proposta de transformació de la pràctica esportiva dins la societat. Per als seus promotors, l'oposició a l'esport utilitzat amb finalitats propagandístiques implicava també plantejar quin paper havia de tenir l'esport en una societat democràtica. És aquesta concepció de l'esport popular, i els significats que els seus organitzadors li atribuïen, la que permet entendre millor la naturalesa del projecte. Els promotors denunciaven l'ús de l'esport amb finalitats militars i propagandístiques per part dels règims feixistes que “d'un moviment progressiu per la pau i la fraternitat dels pobles en fa un instrument de la maquinària de la guerra”⁷.

Barcelona discuteix la Olimpíada

L'adjectiu popular no designava únicament l'origen polític o social dels seus participants ni implicava el rebuig de l'esport d'elit. L'Olimpíada Popular pretenia ampliar la participació esportiva a les masses i donar cabuda a esportistes de diferents nivells, però això no exclouïa la presència d'atletes professionals. El que els seus promotors qüestionaven era un model esportiu basat en el xovinisme, la mercantilització i el culte a les figures esportives. L'esport d'elit podia formar part de l'Olimpíada Popular sempre que quedés subordinat a una concepció de l'esport basada en la fraternitat dels pobles, la pau i el progrés cultural. De fet,

⁵ La Humanitat, 23 d'abril de 1936

⁶ La Humanitat, 23 d'abril de 1936

⁷ La Publicitat, 17 de maig de 1936

en la primera reunió plenària del CCEP, recollida per *El Diluvio* el 5 de maig, Jaume Miravittles defensava que “el deporte ha de ser popular, ha de estar a la disposición de todos”, i situava entre els objectius principals del moviment l’ampliació de la pràctica esportiva entre les masses i l’augment de les instal·lacions esportives⁸.

Tot i que pugui semblar que els promotors rebutjaven la idea Olímpica, la realitat és que concebien l’esport popular com una democratització de l’activitat física que no havia d’abandonar l’ideal olímpic, ja que eren els Jocs de Berlín els que representaven una falsificació d’aquest esperit. En la mateixa reunió plenària del CCEP, Francis Ferry ampliava la vinculació del moviment popular amb la idea olímpica, al·legant que no era contrari a aquesta. L’Olimpíada Popular aspirava a representar el “verdadero espíritu olímpico”, que es basava en el joc franc, la pau i la fraternitat. En termes purament olímpics, l’Olimpíada Popular no buscava abandonar l’ideal del baró De Coubertin, sinó disputar-ne el significat.

Aquesta disputa també apareix en la premsa catalana, on l’Olimpíada Popular va ser objecte de lectures molt diferents per part dels sectors de la premsa catalana contraris al projecte. Diaris com *La Publicitat*, *Flama* o *La Veu de Catalunya*, van formular crítiques que, tot i procedir de tradicions polítiques diferents, coincidien a l’hora de qüestionar la naturalesa esportiva de l’esdeveniment. Així ho mostra l’article publicat a *La Publicitat* per Antoni Vilà i Bisa, sota el pseudònim de Critias⁹. L’autor considerava que l’Olimpíada Popular tenia un “doble caràcter”, esportiu i polític, i denunciava que el criteri d’admissió semblava estar determinat més per l’antifeixisme que no pas per criteris estrictament esportius. La seva crítica no consistia, però, en afirmar que l’esport i la política no podien relacionar-se, ja que el mateix Vilà reconeix que el catalanisme havia utilitzat històricament l’esport com a espai d’afirmació nacional. Segons l’autor, el problema apareixia quan l’element polític relegava la pràctica esportiva al segon pla. El debat, per tant, sembla situar-se entre quines formes de política eren legítimes dins de l’espai esportiu.

El setmanari *Flama*, vinculada a la Federació de Joves Cristians de Catalunya, va desenvolupar una crítica encara més explícita, on s’interpretava la participació soviètica i la presència d’organitzacions obreres com una prova que l’Olimpíada Popular seria una manifestació marxista¹⁰. El seu discurs transformava la diversitat internacional dels

⁸ El Diluvio, 5 de maig de 1936

⁹ La Publicitat, 17 de maig de 1936

¹⁰ Flama, 12 de maig de 1936

participants en una demostració de subordinació del projecte al comunisme. Aquesta lectura contrastava radicalment amb la propaganda dels organitzadors que insistien en la participació de diferents pobles i en la fraternitat internacional. Seria simplificador, però, intentar identificar automàticament l'Olimpíada Popular amb el comunisme o considerar que totes les forces que van participar en la seva organització compartien una mateixa cultura política. El mateix CCEP reunia tradicions polítiques diverses, des del PSUC fins a Acció Catalana, originari d'una escissió de la Lliga Regionalista, a les quals s'hi van afegir associacions culturals, el republicanisme d'esquerres i el moviment obrer. L'adhesió al projecte s'articulava al voltant d'una defensa compartida de la democratització de la pràctica esportiva i l'antifeixisme. És el concepte d'esport popular el que permet articular diferents realitats associatives i polítiques (Gounot, 2013)

La premsa vinculada a la Lliga Catalana, l'oposició al govern de Lluís Companys, va formular una altra línia de crítica, centrada sobretot en la legitimitat olímpica de la iniciativa i en les conseqüències que, a parer seu, podia tenir per Barcelona. *La Veu de Catalunya* va presentar l'Olimpíada Popular com una “paròdia” dels Jocs de Berlín¹¹. Tal i com expliquen Santacana i Pujadas (2006), el discurs de la Lliga es va centrar en quatre eixos principals: evidenciar que l'Olimpíada de Barcelona era l'alternativa a Berlín; presentar l'Olimpíada com un esdeveniment per jueus i comunistes; afirmar que Barcelona no podria organitzar mai uns Jocs Olímpics de veritat; i deslegitimar l'Olimpíada per no tenir grans atletes. El diari també va insistir en el cost de la iniciativa i en l'ús de recursos públics per finançar-la:

Tant el senyor Trabal com el seu col·lega senyor Valdés. feien cara d'estar satisfets, satisfacció que també s'observaria en nosaltres si el govern tingués l'acudit d'obsequiar-nos amb cinquanta mil durets. Però, per ara, és l'Olimpíada Popular qui s'embutxaca els diners.

Des d'un registre molt diferent, *El Be Negre*, setmanari satíric de tradició catalanista i republicana, també se'n va fer ressò mitjançant la caricatura de l'himne de l'Olimpíada¹². L'himne satíric de la que van anomenar “Trabalada”, fent referència a Josep Antoni Trabal, ironitzava sobre les subvencions públiques i sobre el llenguatge polític que s'associava al projecte. La sàtira també es dirigia contra la concepció d'esport popular defensada pels organitzadors, ja que s'enumeren activitats com el dòmino, el joc de l'Oca, el patinet o el joc del peu coix com si formessin part del mateix univers esportiu que les disciplines olímpiques.

¹¹ La Veu de Catalunya, 30 de juny de 1936

¹² El Bé Negre, 8 de juliol de 1936

Per altra banda, *Xut!*, des de l'humor esportiu, també va ridiculitzar alguns aspectes de l'organització. Es pot destacar una crònica satírica del sopar ofert pel CCEP als periodistes que estaven cobrint els esdeveniments, publicat el 7 de juliol¹³. Aquesta paròdia, amb referències constants a la participació de la Unió Soviètica, Palestina, o la idea del “deporte de masas”, convertia els principals elements de l'Olimpíada Popular en objecte de burla. Malgrat la sàtira, la presència de l'Olimpíada en els espais d'humor de l'època és significativa perquè confirma la dimensió política, pública i internacional que l'esdeveniment havia adquirit a principis de juliol.

Barcelona construeix una Olimpíada

Mentre es discutia el significat polític i esportiu de la iniciativa, el CCEP treballava per convertir el projecte en una realitat. La rapidesa amb què es va organitzar l'esdeveniment va ser, precisament, un dels principals arguments dels seus detractors. Les informacions publicades entre l'abril i el juliol mostren una mobilització creixent que permet observar com, en poques setmanes, la proposta va adquirir estructures organitzatives, suport institucional i un programa concret. El 25 d'abril, *La Publicitat* recollia la crida del CCEP a les entitats esportives per sumar-se a la iniciativa de l'Olimpíada Popular, que es presentava com una resposta a la “feixistització” i la “mercantilització” de l'esport. Durant el mes de maig, aquesta xarxa de suports es va ampliar, amb el suport del President Companys i la Generalitat, i noves adhesions, tant nacionals com internacionals. La iniciativa va adquirir una estructura pròpiament organitzativa a finals d'abril, amb la constitució del Comitè Organitzador de l'Olimpíada Popular (COOP), que va ampliar la iniciativa més enllà del nucli inicial de CCEP. Josep Antoni Trabal, diputat d'ERC a les Corts Espanyoles i molt vinculat a les esferes esportives catalanes i espanyoles, en va assumir la presidència i Lluís Companys va ser nomenat president d'honor. La implicació de dues grans personalitats polítiques mostra com el projecte de l'Olimpíada Popular estava avalat per un important suport institucional.

Durant el mes de juny, els preparatius havien entrat en una fase més concreta. Es van definir les disciplines esportives, es van organitzar les proves de selecció de participants, i es van començar a preparar les instal·lacions esportives i els sistemes d'allotjament.

¹³ *Xut!*, 7 de juliol de 1936

L'organització va anar ampliant la seva dimensió internacional amb la confirmació de noves delegacions procedents de diversos països. A diferència dels Jocs Olímpics, l'Olimpíada Popular no només responia a una lògica estatal, sinó que donava cabuda a regions i nacions sense estat. A principis de juliol, la premsa ja parlava de més de 6.000 participants previstos, organitzats en 23 delegacions diferents, i més de 20.000 turistes nacionals i estrangers¹⁴.

Conclusions

El projecte havia aconseguit convertir-se en una realitat material abans que cap esportista arribés a competir. Aquesta és, precisament una de les paradoxes de l'Olimpíada Popular: no es va arribar a celebrar però es va materialitzar bona part del projecte. Quan s'acostava la data prevista per a la inauguració, l'Olimpíada Popular semblava haver superat bona part dels obstacles que havien acompanyat el seu creixement. Barcelona disposava d'un programa, d'un suport institucional i d'una mobilització que havia aconseguit atraure participants d'altres territoris i països. La ciutat estava preparada, però el cop d'estat feixista del 18 de juliol va interrompre el projecte abans que es pogués inaugurar. Malgrat això, Barcelona va aconseguir viure una doble experiència olímpica: primer, com a ciutat que aspirava a formar part del moviment olímpic oficial, i que ho acabaria fent 56 anys més tard, però també com a escenari d'un projecte que pretenia redefinir, des de la participació popular, el significar de l'esport i l'olimpisme.

El debat i les crítiques per part de sectors contraris al Front d'Esquerrres que va generar l'organització de l'esdeveniment mostren com l'esport també va ser, i continua sent, un espai de disputa política i social. Les diferents interpretacions de l'Olimpíada Popular posaven en qüestió quina havia de ser la funció de l'esport, quina relació havia de mantenir amb la política, i qui podia definir els principis que havien de regir-lo. El concepte de "esport popular" va permetre reunir sectors polítics i associatius al voltant d'una idea comuna, i va ser precisament aquesta pluralitat d'actors, motivats pel nou escenari polític obert després de les eleccions de febrer de 1936, la que va aconseguir que el projecte fos capaç de mobilitzar-se. Malgrat que la insurrecció militar va interrompre el projecte i va impedir comprovar com s'hauria desenvolupat a la pràctica el model esportiu plantejat, l'estudi de la Olimpíada Popular permet aproximar-se a la Segona República i, per la seva dimensió

¹⁴ Última Hora, 6 de juliol de 1936

internacional, a l'Europa d'entreguerres, des d'un espai que sovint queda relegat com és l'esport.

Bibliografia

Santacana, C. i Pujadas, X. (2006). *L'altra olimpiada, Barcelona'36*. Llibres de l'Índex.

Mercadal, N. R., (1998). *El club femení i d'esports de Barcelona, plataforma d'acció cultural*. Barcelona: Abadia de Montserrat.

Gounot, A. (2013) “El proyecto de la olimpiada popular de Barcelona (1936), entre comunismo internacional y republicanismo regional. (The project of the People's Olympic Games of Barcelona (1936), between Communism and regional Republicanism)”, *Cultura, Ciencia y Deporte*, 1(3), p. 115–123. Disponible a: <https://ccd.ucam.edu/index.php/revista/en/article/view/120> (Consultat: 27 d'agost de 2026)

Simón Sanjurjo, J. A. (2011) “Deporte con bandera roja: el movimiento deportivo obrero y la Olimpiada Popular de Barcelona en la España del Frente Popular”. A *La España del Frente Popular: política, sociedad, conflicto y cultura en la España de 1936*. Granada: Editorial Comares, p. 307–324.

Physick, R. (2017) “The Olimpiada Popular: Barcelona 1936, sport and politics in an age of war, dictatorship and revolution”, *Sport in History*, 37(1), p. 1-25. Disponible a: <http://dx.doi.org/10.1080/17460263.2016.1246380>. (Consultat: 2 de setembre de 2026)

Murray, W. i Krüger, A. (2010) *Nazi Olympics: Sport, Politics, and Appeasement in The 1930s*. University of Illinois Press.

Fonts utilitzades

La Publicitat

19 d'abril de 1936

17 de maig de 1936

La Humanitat

23 d'abril de 1936

Última Hora

6 de juliol de 1936

Flama

12 de maig de 1936

La Veu de Catalunya

30 de juny de 1936

El Bé Negre

8 de juliol de 1936

Xut!

7 de juliol de 1936

El Diluvio

5 de maig de 1936

EL DESCRÈDIT DE L'ESPORT OBRER. CLASSE I CONFLICTE A L'OLIMPIADA POPULAR DE BARCELONA DE 1936

Miriam Garcia Fornós¹⁵

Universitat Rovira i Virgili (URV)

Resum

L'Olimpiada Popular de Barcelona, prevista del 19 al 26 de juliol de 1936 com a alternativa antifeixista als Jocs de Berlín, s'ha estudiat sobretot des de la seva dimensió política i social. Aquest article analitza les credencials esportives dels participants previstos a partir de la historiografia, les relacions de delegacions de Xavier Pujadas i Carles Santacana i fonts biogràfiques, hemerogràfiques i documentals. Una aproximació quantitativa a les delegacions precedeix l'anàlisi dels casos estudiats. Aquests —olímpics, campions, recordistes i esportistes obrers— mostren una realitat heterogènia que qüestiona l'associació entre esport obrer i baix nivell competitiu. Alhora, l'esport obrer apareix com una via de democratització de l'accés a la pràctica esportiva de les classes populars. Barcelona 1936 permet així reconsiderar els mecanismes socials i institucionals que definien l'elit esportiva durant el període d'entreguerres.

Paraules clau: Olimpiada Popular; Barcelona 1936; esport obrer; boicot olímpic; esport i política; antifeixisme.

Abstract

The Barcelona People's Olympiad, scheduled for 19–26 July 1936 as an anti-fascist alternative to the Berlin Games, has been studied mainly through its political and social dimensions. This article examines the sporting credentials of its prospective participants through scholarship, the delegation lists reconstructed by Xavier Pujadas and Carles Santacana, and biographical, press and documentary sources. A quantitative overview of the delegations precedes the analysis of individual cases. Olympians, champions, record holders and workers' athletes reveal a heterogeneous field that challenges the caricature of poorly

¹⁵ Doctoranda en Estudis Humanístics i Història de l'Esport a la Universitat Rovira i Virgili.

equipped, low-level competitors. Workers' sport also emerges as a means of democratising access to sport among popular and working classes. Barcelona 1936 therefore provides a case for reconsidering the social and institutional mechanisms that defined sporting elites in interwar Europe.

Keywords: People's Olympiad; Barcelona 1936; workers' sport; Olympic boycott; sport and politics; anti-fascism.

Introducció: Berlín, el boicot i l'alternativa de Barcelona

La imatge dels participants de l'Olimpíada Popular com a treballadors i aficionats entusiastes però esportivament allunyats de l'elit no és nova. Abans del certamen, El Be Negre contribuï a ridiculitzar el projecte amb peces sobre els participants, l'organització i l'allotjament. Aquestes fonts permeten estudiar els mecanismes del descrèdit, però no constitueixen una descripció fiable del nivell dels esportistes.

A «Notícies de l'Olimpíada Popular», el núm. 243 contraposava la certesa del caràcter popular del certamen al dubte sobre la seva condició d'olimpíada. Presentava participants ficticis —un sereno, un vigilant, un carter o un ascensorista— i suggeria que per actuar com a cronometrador n'hi havia prou amb entusiasme. La sàtira convertia la procedència laboral i l'obertura participativa en motius de burla, vinculant-les a una suposada manca de qualificació esportiva. El seu valor com a font rau en aquesta representació pública, no en la veracitat dels participants que enumera.

La portada del núm. 245, del 15 de juliol de 1936, contraposava «Jocs Populars» i «jocs de criatures» i caricaturitzava l'arribada dels atletes. En el mateix número, «“El Be Negre” organitza el desallotjament dels atletes de l'Olimpíada Popular» imaginava procediments per fer marxar els esportistes allotjats a Barcelona. La burla combinava així la desqualificació del certamen amb la crítica de l'organització i de l'allotjament popular. No totes aquestes bromes eren valoracions tècniques del rendiment: també atacaven la dimensió política i participativa del projecte.¹⁶

Per entendre-la cal situar Barcelona en el conflicte entorn dels Jocs de Berlín. Berlín havia estat designada el 1931, però l'arribada de Hitler al poder i la política racial i repressiva

¹⁶El Be Negre, any VI, núm. 243, «Notícies de l'Olimpíada Popular», p. 1; la capçalera imprimeix «31 de juny de 1936» [sic]. El Be Negre, any VI, núm. 245, 15 de juliol de 1936, portada i «“El Be Negre” organitza el desallotjament dels atletes de l'Olimpíada Popular», p. 1. Exemplars de l'Ateneu Barcelonès digitalitzats a ARCA, Biblioteca de Catalunya.

nazi convertiren els Jocs en una controvèrsia internacional. El boicot tingué especial força als Estats Units i també mobilitzà organitzacions obreres, sectors antifeixistes, entitats jueves, esportistes i dirigents europeus que consideraven incompatible l'ideal olímpic amb la política del Tercer Reich (Gounot, 2005; Physick, 2017).

L'Olimpíada Popular sorgí en aquest context. No era una simple còpia dels Jocs ni una olimpíada obrera convencional: el Comitè Organitzador de l'Olimpíada Popular (COOP) combinà esport popular, competició internacional, participació femenina, representació de pobles sense estat i antifeixisme. El programa incloïa futbol, rugbi, boxa, rem, pilota basca, natació, atletisme, lluita, ciclisme, tennis, bàsquet, escacs i altres modalitats (Colomé i Sureda, 1995; Pujadas i Santacana, 1990, 1992; Gounot, 2005; Physick, 2017).

El projecte incomodava l'olimpisme institucional perquè qüestionava Berlín. La historiografia documenta oposició i pressions en diferents àmbits federatius perquè els esportistes no acudissin a Barcelona, tot i que variaren segons països i federacions. La disputa afectava, en definitiva, la legitimitat de competir o boicotejar els Jocs nazis (Physick, 2017; Santacana, 2016).

La pregunta d'aquest article és qui havia de competir realment a Barcelona. No es pretén demostrar que hauria superat Berlín —la competició no se celebrà—, sinó qüestionar l'equació entre esport obrer i baix nivell. Pujadas i Santacana documenten campions, recordistes, olímpics i esportistes seleccionats per a Berlín al costat de membres de federacions obreres (1990: 166-181).

L'Olimpíada Popular es projectà, a més, en un context de forta pressió de les institucions de l'olimpisme oficial contra el moviment de boicot a Berlín. El president del Comitè Olímpic Internacional (COI), Henri de Baillet-Latour, defensà el manteniment dels Jocs a l'Alemanya nazi. L'oposició al boicot culminà, a finals de juliol de 1936, amb l'expulsió del membre nord-americà Ernest Lee Jahncke del COI per la seva oposició pública als Jocs de Berlín. En aquest marc, optar per Barcelona no constituïa necessàriament una decisió esportivament neutra per als atletes vinculats a les federacions oficials: significava posicionar-se en un conflicte que afectava directament les institucions que governaven l'esport internacional. Les pressions i sancions federatives podien comprometre la continuïtat d'una carrera esportiva, com mostra la suspensió d'Eva Dawes, analitzada més endavant.¹⁷

¹⁷ Sobre la defensa de la seu de Berlín per Baillet-Latour, Olympedia, «Henri, Comte de Baillet-Latour», <https://www.olympedia.org/athletes/899082>. Sobre l'expulsió de Jahncke el juliol de 1936, United States Holocaust Memorial Museum, «The Movement to Boycott the Berlin Olympics of 1936», Holocaust Encyclopedia, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-movement-to-boycott-the-berlin-olympics-of-1936>.

Fonts i criteris de selecció dels casos

L'anàlisi parteix de les relacions de delegacions de Pujadas i Santacana (1990: 166-181), dels estudis sobre l'organització i el boicot i de fonts documentals i biogràfiques. Es distingeixen la participació anunciada, la inscripció, el desplaçament efectiu i el palmarès anterior a juliol de 1936. El fet de figurar en una relació no demostra per si sol l'arribada a Barcelona; el palmarès tampoc no constitueix un resultat d'una competició que no se celebrà.

Els casos es trien per comparar credencials diferents: participació olímpica, selecció anunciada per a Berlín, títols i rècords dels circuits obrers, i trajectòries en què el gènere, l'origen o el boicot condicionaren l'accés a la competició. La selecció és intencional i no representa estadísticament el conjunt dels inscrits. L'exposició presenta primer les dades de les delegacions, després els casos agrupats per aquests criteris i, finalment, la discussió de les seves implicacions socials.

Esport obrer, nivell competitiu i recursos

L'esport obrer d'entreguerres no era simplement un circuit paral·lel ni una pràctica recreativa de baixa exigència. Responia també a les barreres socials d'accés a l'esport modern: clubs, sindicats i entitats obreres oferiren entrenament, competicions i organització a sectors populars que no disposaven de les mateixes oportunitats dins les estructures tradicionals. En aquest sentit, democratitzà la pràctica esportiva. Physick recorda que milions de treballadors hi participaven i que les Olimpíades Obreres de Frankfurt (1925) i Viena (1931) assoliren grans dimensions; a Frankfurt s'hi registrà fins i tot un rècord mundial femení de relleus (Physick, 2017).

La desigualtat amb l'esport oficial era també material. La British Workers' Sports Association rebé del Comitè Organitzador bitllets per facilitar el viatge a Barcelona, mentre que qui podia pagar-lo podia adquirir a Londres un paquet de deu lliures amb trajecte, allotjament i manutenció. Al Canadà, Harry Sniderman recaptà fons per sufragar el viatge dels dos boxejadors de la delegació (Hall i Kidd, 2017: 136). Arribar a Barcelona depenia, doncs, també dels recursos disponibles.¹⁸

L'expulsió fou posterior a les dates previstes per a Barcelona i afectà un membre del COI; no s'equipara a una sanció contra un atleta. Per a la suspensió federativa de Dawes, Hall i Kidd (2017).

¹⁸ Per als ajuts en bitllets i el paquet de deu lliures, Physick (2017), versió acceptada, p. 12 i notes 65-66: <https://knowledge.lancashire.ac.uk/id/eprint/19183/1/19183%20The%20Olimpiada%20Popular%20of%201936%20tracking%20off.pdf>. L'autor remet a documentació de la BWSA i al Daily Worker del 18 de juliol de 1936. No es presenta aquesta informació com una consulta directa de tot el fons TUC.

No totes les delegacions afrontaren igual aquesta dificultat. Xavier Pujadas ha assenyalat que el COOP ajudà econòmicament la delegació dels Estats Units perquè la seva presència donava prestigi internacional al certamen. Una nota de la British Workers' Sports Association del 15 de juny ja destacava, a més, la significació política de comptar amb esportistes jueus i negres davant la política racial alemanya.¹⁹

Resultats

Panorama quantitatiu de les delegacions

Les xifres de participació s'han de llegir com a estimacions i anuncis, no com un cens de competidors. La nota de la BWSA del 15 de juny de 1936 preveia 10.000 participants i anunciava contingents de 1.200 esportistes francesos, 150 suïssos i 60 belgues. Rein (2018: 123) situa prop de 6.000 esportistes a Barcelona. La previsió i la presència efectiva corresponen a moments i registres diferents i no s'han de confondre.²⁰

Esport obrer i esport oficial no eren mons completament separats ni categories de qualitat. França preveia 1.500 esportistes: uns 1.000 de la FSGT, 500 de federacions oficials i un centenar de dones (Pujadas i Santacana, 1990: 175). Barcelona reunia esportistes formats en estructures diferents dins un projecte que ampliava les vies d'accés a la competició internacional. Sobre el contingent francès anunciat, la FSGT representava aproximadament dos terços (66,7 %) i les federacions oficials un terç (33,3 %); les dones, entorn del 6,7 %. Aquestes proporcions descriuen procedència federativa i gènere, no el percentatge d'esportistes d'elit. La diferència respecte dels 1.200 francesos anunciats el 15 de juny posa de manifest que les fonts no ofereixen una xifra única.

Les delegacions tampoc seguien una lògica estrictament estatal. N'hi havia de nacionals, regionals, ciutadanes, de clubs i d'emigrats: Catalunya, Euskadi, Galícia, Alsàcia i Lorena, Palestina, el Marroc francès i espanyol o una delegació especial de jueus emigrats. Els criteris d'accés, per tant, no eren els dels comitès olímpics estatals (Pujadas i Santacana, 1990: 166-181).

¹⁹ Xavier Pujadas, comunicació personal a l'autora, Museu d'Història de Catalunya, 19 de juliol de 2026. Testimoni consignat en el manuscrit de l'autora sobre el suport del COOP a la delegació nord-americana. Per a la significació racial i política de les delegacions, BWSA, «Press Information. Barcelona Peoples' Olympiad: 22-26 July, 1936», 15 de juny de 1936, Archives of the Trades Union Congress, signatura 292/808.91/4/6(ii), Warwick Digital Collections, <https://wdc.contentdm.oclc.org/digital/collection/scw/id/2266/>.

²⁰ BWSA, «Press Information. Barcelona Peoples' Olympiad: 22-26 July, 1936», 15 de juny de 1936, signatura 292/808.91/4/6(ii), transcripció a Warwick Digital Collections, <https://wdc.contentdm.oclc.org/digital/collection/scw/id/2266/>. Es tracta de les previsions difoses en aquella data; no es dona per acreditada l'arribada de tots els contingents anunciats.

L'article examina vint-i-un casos individuals. Cinc tenen participació olímpica anterior documentada —Dawes, Hirschl, Mollin, Riesen i Schuurman—; dos altres, Vivante i Calvette, apareixen anunciats com a seleccionats per a Berlín. A aquests s'afegeixen els vuit campions o recordistes de la delegació noruega, Papasella com a campió dels Alps de la FSGT, Cupid amb experiència als British Empire Games, Lejeune amb un campionat europeu anterior, Schori, identificat com a campió mundial de gimnàstica sobre barra, Burley amb accés a la fase de selecció olímpica i Lewin amb marques de llançaments. Grècia hi figura, a més, a través de dos equips nacionals, sense recompte nominal dels seus membres. Les credencials es detallen als apartats següents.

Aquest recompte dimensiona els casos d'estudi i explica la seva selecció, però no permet calcular el pes de l'elit entre tots els inscrits: manca una relació completa amb credencials comparables. Els vint-i-un casos no s'utilitzen com a numerador d'un percentatge global. Permeten contrastar tipus de reconeixement esportiu i posar a prova una identificació general entre adscripció obrera i baix rendiment.

Connexions amb l'olimpisme oficial

La delegació francesa n'ofereix exemples clars. Pujadas i Santacana hi situen Lejeune, de la Federació Francesa de Lluita i excampió d'Europa, i el boxejador Papasella, campió dels Alps de la FSGT en pes lleuger. Vivante hi figurava com a seleccionat per a Berlín. Hi figurava també el gimnasta Denis Calvette, campió d'Isère i seleccionat per als Jocs Olímpics (1990: 176).

Grècia havia previst una delegació de vint-i-cinc membres amb un equip nacional de natació i un de lluita grecoromana, tots dos seleccionats per anar a Berlín (Pujadas i Santacana, 1990: 176). El contingent aporta un cas col·lectiu de connexió amb l'olimpisme oficial, diferent de les credencials individuals dels esportistes francesos.

Hirschl, Mollin i Riesen: trajectòries olímpiques

A la delegació de Palestina figurava Nikolaus Hirschl, antic campió austríac i olímpic a Los Angeles (Pujadas i Santacana, 1990: 173). Els registres olímpics confirmen que el 1932 guanyà dos bronzes en pes pesant, en lluita grecoromana i lliure, i documenten també la seva negativa a competir a Berlín en el context de la persecució antisemita.²¹

²¹ Olympedia, «Nikolaus Hirschl», biografia i resultats de Los Angeles 1932: <https://www.olympedia.org/athletes/57222>. La fitxa documenta els dos bronzes i el boicot als Jocs de 1936. Consulta: 1 d'octubre de 2026.

També apareix el belga Piet —o Pierre— Mollin, novè als Jocs d'Amsterdam de 1928 i campió d'Europa de lluita lliure de 56 kg el 1929 i 1930, amb plata el 1931. El suís Paul Riesen havia estat catorzè en salt d'alçada a Los Angeles 1932, amb 1,80 metres, tenia una millor marca d'1,90 i pertanyia al TV Neue Sektion Bern, integrat a la SATUS.²²

Campions i circuits de l'esport obrer

Mesurar Barcelona només pels esportistes ja reconeguts per l'olimpisme oficial reproduiria la jerarquia que s'analitza. Les organitzacions obreres tenien campions i recordistes propis; la delegació noruega n'és un exemple especialment clar.

Pujadas i Santacana hi identifiquen Rolf Svendsen, campió dels 110 metres tanques; Gustav Hansen, campió de Noruega i campió mundial obrer dels 60 i 100 metres; Sterrl Helgesen, recordista obrer noruec en salt d'alçada; Arne Lauritzen, campió obrer dels 1.500 metres; Ingemar Pevik, recordista noruec dels 800 metres; Alf Svartas, dues vegades campió obrer en javelina, i Johan Strom, recordista de salt de llargada. Entre ells figurava també Ivar Myher, identificat pels autors com a campió de Noruega dels 400 metres i vencedor de l'Olimpiada Popular de Praga de 1934 (Pujadas i Santacana, 1990: 173-174).

La delegació suïssa aporta un altre exemple de reconeixement competitiu dins una representació vinculada a l'esport obrer. En el quadre de delegacions, encapçalada per un representant de la SATUS, Pujadas i Santacana destaquen el gimnasta Schori, identificat com a campió mundial de gimnàstica sobre barra (1990: 172). Aquesta credencial amplia els exemples d'esportistes amb títols internacionals previstos per a Barcelona i mostra la necessitat de distingir l'adscripció organitzativa de la delegació del palmarès individual dels seus membres.

Els títols noruecs remetien a àmbits de competició diferents, que cal conservar en l'anàlisi: nacional, mundial obrer o rècord dins d'un circuit específic. Physick assenyala que Barcelona preveia categories segons el nivell dels participants (2017). La BWSA anunciava, abans dels Jocs, una previsió de 10,6 segons en els 100 metres com a exemple de l'estàndard

²² Olympedia, «Piet Mollin», <https://www.olympedia.org/athletes/57309>, i «Paul Riesen», <https://www.olympedia.org/athletes/75890>. Les fitxes documenten els resultats olímpics, els títols europeus de Mollin i l'afiliació de Riesen al TV Neue Sektion Bern (SATUS). Aquestes bases de dades acrediten el palmarès; la participació prevista a Barcelona s'ha de distingir dels resultats olímpics.

esperat, tot recordant que l'objectiu no era només batre rècords. La marca era una expectativa organitzativa, no un resultat esportiu.²³

Cyril Cupid: esport obrer, classe i origen

Cyril Cupid, destacat per Pujadas i Santacana dins l'atletisme britànic (1990: 174), havia nascut a Swansea, fill de mare gal·lesa i pare originari de les Índies Occidentals. Fou campió gal·lès de velocitat i el 1934 es convertí en el primer gal·lès que baixava dels deu segons en les 100 iardes, amb 9,8. Aquell any integrà la primera selecció de Gal·les als British Empire Games, on competí en 100 i 220 iardes.²⁴

La seva trajectòria combinava reconeixement nacional, experiència internacional i vinculació amb la delegació de l'esport obrer. La seva ascendència afrocaribenya adquiria una significació especial en una Olimpíada Popular que reivindicava la igualtat racial i la participació d'esportistes negres, jueus i altres col·lectius discriminats. La dimensió social del cas deriva d'aquesta confluència; no es pressuposa una experiència concreta de discriminació federativa que les fonts utilitzades no documenten.

Sonja Lewin

A la delegació de Palestina apareixia també la llançadora Sonja Lewin —«Sonia Lewine» en la relació publicada per Pujadas i Santacana—, amb registres de 12,30 metres en pes, 35 metres en disc i 36 metres en javelina (Pujadas i Santacana, 1990: 173).

Boicot i participació femenina

Eva Dawes: olimpisme, gènere i decisió política

La canadencsa Eva Dawes havia guanyat el bronze en salt d'alçada als Jocs de Los Angeles de 1932 i la plata als British Empire Games de 1934. El 1935 participà en una gira per la Unió Soviètica organitzada per la Workers' Sports Association of Canada i, en tornar, fou suspesa per la Women's Amateur Athletic Federation of Canada (WAAF). Davant els

²³ BWSA, «Press Information. Barcelona Peoples' Olympiad: 22-26 July, 1936», 15 de juny de 1936, signatura 292/808.91/4/6(ii), Warwick Digital Collections, <https://wdc.contentdm.oclc.org/digital/collection/scw/id/2266/>. La previsió dels 10,6 segons consta en la transcripció del document.

²⁴ Welsh Athletics (2021), Welsh Athletics Milestones, entrada de 1934: <https://www.welshathletics.org/image/WA%20Timeline/WA%20Milestones%2009082021.pdf>. Per a la família i el reconeixement de Cupid, Swansea Council / Copr Bay Swansea, «Cupid family celebrate way named after sprinter Cyril», 7 de març de 2022: <https://coprbayswansea.com/cupid-family-celebrate-way-named-after-sprinter-cyril/>. La participació en 100 i 220 iardes als British Empire Games consta en el recurs estadístic ATFS citat al manuscrit.

Jocs de 1936, rebutjà la possibilitat de ser readmesa per competir a Berlín i s'implicà en la campanya de boicot (Hall i Kidd, 2017).

En acceptar Barcelona, Dawes reivindicà una olimpíada on pogués existir el «veritable significat de l'esport» (Hall i Kidd, 2017: 136). Poc abans havia saltat 5 peus i 3 polzades —uns 1,60 metres—, marca que els autors consideren suficient per disputar les medalles a Berlín. La decisió de boicot coexistia amb un palmarès olímpic i una forma competitiva documentats.²⁵

Charley Burley i la delegació nord-americana

L'afroamericà Charles «Charley» Burley encara era un jove boxejador, però ja havia estat campió dels Golden Gloves i era una promesa de la boxa amateur de Pittsburgh. El 1936 arribà a la final nacional de l'Amateur Athletic Union (AAU) en pes welter. Els semifinalistes obtenien plaça als box-offs de selecció olímpica: Burley havia guanyat, doncs, el dret a disputar aquella fase, encara que no estava encara classificat per a Berlín. Renuncià als box-offs en protesta per la discriminació racial i religiosa de l'Alemanya nazi i optà per Barcelona. Quan fou seleccionat per a l'Olimpíada Popular acumulava 49 combats: 43 victòries —13 per KO— i sis derrotes (Tremlett, 2020: 32-33).²⁶

La seva presència ultrapassava el ring. Els organitzadors havien demanat expressament que l'equip nord-americà inclogués esportistes negres i presentaven l'Olimpíada Popular com una oportunitat per a col·lectius discriminats, entre els quals citaven negres, jueus i àrabs (Tremlett, 2020: 32-33). Durant la travessia, Burley entrenà a la coberta amb Irv Jenkins, pes pesant de Cornell; Tremlett subratlla la singularitat d'una escena que traspassava barreres de raça, educació i classe encara molt presents als Estats Units i a Europa (Tremlett, 2020: 33).

La seva carrera professional posterior mostraria aquell potencial: derrotà grans púgils de la seva generació i arribà a situar-se entre els aspirants al títol mundial, però mai no tingué l'oportunitat de disputar-lo. La seva trajectòria exemplifica també les dificultats que diversos grans boxejadors afroamericans trobaven per accedir als combats de màxima projecció.

²⁵ La declaració de Dawes aparegué a «Boxing Champ Going to Barcelona Games», Daily Clarion, 4 de juliol de 1936, p. 1; citada per Hall i Kidd (2017: 136, nota 36). Es referencia a través d'aquest estudi, no com a consulta directa del diari. Hall i Kidd (2017: 136-137) indiquen que el grup canadenc arribà a Tolosa i retornà a París en conèixer la cancel·lació: acceptar la invitació a Barcelona no implica haver arribat a la ciutat.

²⁶ CharleyBurley.com, «Amateur Career», <https://charleyburley.com/amateur-career/>. La pàgina documenta la final nacional AAU de 1936, l'accés dels semifinalistes als box-offs i el balanç anunciat en seleccionar Burley per a Barcelona: 43 victòries, sis derrotes i tretze triomfs abans del límit.

Aquest reconeixement posterior no s'ha de projectar retrospectivament sobre el seu estatus de 1936: aleshores el seu accés als box-offs i els resultats amateurs constitueixen els indicadors pertinents (Beirne, 2020).

Tollien Schuurman i la participació femenina

La neerlandesa Tollien Schuurman figurava amb 11,9 segons en 100 metres (Pujadas i Santacana, 1990: 177). Els registres esportius documenten aquesta marca, els seus títols nacionals i la participació a Los Angeles, on fou quarta amb el relleu neerlandès de 4 × 100 metres.²⁷

La delegació francesa preveia, a més, prop d'un centenar de dones entre 1.500 esportistes (Pujadas i Santacana, 1990: 175). Physick mostra que la propaganda de l'Olimpíada Popular vinculava explícitament esport popular i accés femení a la pràctica esportiva (Physick, 2017). En plena expansió de l'esport femení, aquesta presència formava part del projecte democratitzador. El centenar de dones anunciat per França descriu una participació prevista; les credencials de Dawes i Schuurman permeten, alhora, identificar dos casos de reconeixement internacional anterior.

Discussió: esport, classe i reconeixement

El cop d'estat iniciat el 17 de juliol al protectorat del Marroc i estès l'endemà a la península, amb combats a Barcelona, impedí celebrar les proves previstes des del dia 19. No hi ha resultats i no podem saber quines marques s'haurien assolit ni qui hauria guanyat. La comparació històrica ha de basar-se en inscripcions, trajectòries, documentació organitzativa i testimonis, no en una competició imaginada.

Les relacions de delegacions permeten estudiar les credencials dels participants previstos, encara que no sempre acreditin la seva arribada. També revelen desigualtats materials: el viatge podia dependre d'ajudes, patrocinis, recaptacions o pagament individual, a més de les pressions federatives i polítiques.

Les dades mostren que procedència federativa, nivell esportiu i decisió política són dimensions diferents. Els dos terços de membres de la FSGT anunciats a França no equivalen a dos terços d'esportistes sense credencials d'alt nivell; tampoc el terç de federacions oficials

²⁷ World Athletics, «Tollien Schuurman», Athlete Profile, <https://worldathletics.org/athletes/netherlands/tollien-schuurman-14558812>; Olympedia, «Tollien Schuurman», <https://www.olympedia.org/athletes/73756>. La fitxa d'Olympedia confirma els 11,9 segons de 1932 i el quart lloc del relleu a Los Angeles.

constitueix automàticament l'elit. Els casos de Dawes, Hirschl i Burley mostren, amb credencials diferents, com l'oposició al nazisme podia intervenir en les decisions esportives.

Els circuits obrers, per la seva banda, disposaven de camps, rècords i competicions pròpies. Els vuit casos noruecs obliguen a estudiar aquests sistemes sense assimilar-ne mecànicament els títols als de l'olimpisme oficial. La pluralitat de procedències i els ajuts per viatjar situen el rendiment en unes condicions socials concretes: el reconeixement institucional i els recursos disponibles incideixen en les oportunitats d'accés a l'escena internacional.

No es tracta de substituir un mite per un altre: Barcelona no pot presentar-se com necessàriament superior a Berlín ni tots els inscrits eren d'elit. Però la documentació qüestiona l'equació entre esport obrer i mediocritat. L'esport obrer ampliava les possibilitats de pràctica de les classes populars: democratitzar l'accés significava incorporar més persones i crear estructures pròpies, no renunciar a l'exigència, la competició o el rendiment.

Les jerarquies esportives eren també socials. Temps d'entrenament, instal·lacions, afiliació federativa, recursos per viatjar o possibilitats de selecció depenien de factors que ultrapassaven el talent. Classe, gènere, origen, racialització, política i context internacional condicionaven les trajectòries. L'Olimpíada Popular ho fa visible perquè reunia esportistes que havien arribat a la competició per vies diferents.

El límit de l'anàlisi és també una conclusió metodològica: les fonts utilitzades permeten identificar credencials rellevants i una composició heterogènia, però no quantificar el pes global de l'elit. Una estimació d'aquest pes exigiria reconstruir el conjunt de les inscripcions i aplicar-hi criteris comuns de classificació. L'argument es fonamenta, per tant, en la coexistència documentada de circuits i trajectòries, sense generalitzar el nivell dels casos al conjunt.

Conclusions

L'anàlisi de les delegacions i de les trajectòries individuals qüestiona la identificació entre esport obrer i mediocritat competitiva. Els participants previstos per a l'Olimpíada Popular no constituïen una agrupació improvisada d'aficionats sense preparació: entre ells figuraven esportistes amb experiència olímpica, medallistes, campions, recordistes i candidats a competir a Berlín. Aquestes credencials, assolides abans de juliol de 1936, permeten reconèixer la consistència esportiva del projecte sense recórrer a resultats hipotètics d'una competició que no arribà a celebrar-se.

Els casos estudiats tampoc no s'expliquen únicament com una suma d'excepcions individuals. Les relacions de delegacions documenten la participació prevista d'equips nacionals, federacions oficials, clubs i organitzacions obreres amb estructures de formació i competició pròpies. La concentració de campions i recordistes en el contingent noruec, la composició mixta de la delegació francesa i les credencials dels esportistes suïssos mostren que Barcelona podia reunir participants procedents de circuits diferents amb experiència competitiva contrastada. No permeten quantificar el pes global de l'elit, però sí descartar que l'adscripció obrera fos, per si mateixa, un indicador de baixa qualitat.

La sàtira d'El Be Negre revela com aquesta pluralitat podia convertir-se en un motiu de desqualificació. La representació de treballadors de diversos oficis com a participants ficticis i la burla de l'organització traslladaven al terreny esportiu una disputa sobre qui podia ocupar legítimament l'escena internacional. En aquest marc, l'obertura a les classes populars podia presentar-se com una manca de serietat. Contrastar aquestes representacions amb els palmaresos i les relacions de delegacions permet distingir la caricatura pública de les credencials esportives documentades.

Optar per l'alternativa de Barcelona tampoc no equivalia necessàriament a quedar fora de l'esport d'alt nivell. Per a alguns esportistes, el boicot a Berlín constituí una decisió política compatible amb una trajectòria competitiva reconeguda. Els casos analitzats mostren, amb situacions diferents, que les oportunitats esportives i les conviccions antifeixistes podien entrar en conflicte. La participació anunciada, la inscripció i el desplaçament efectiu s'han de distingir, però aquesta precaució no disminueix la rellevància de les decisions preses davant els Jocs de l'Alemanya nazi.

L'Olimpíada Popular permet, així, examinar conjuntament rendiment, democratització i desigualtat. L'accés a la competició internacional depenia del talent i de la preparació, però també dels recursos per entrenar i viatjar, de l'afiliació federativa i de les barreres de classe, gènere i origen. El projecte de Barcelona ampliava les vies de participació sense excloure l'exigència esportiva. La seva significació històrica rau en aquesta coexistència: una alternativa antifeixista i popular capaç d'atreure esportistes amb credencials rellevants, que qüestionava tant l'exclusivitat de l'olimpisme oficial com les jerarquies socials que condicionaven el reconeixement esportiu.

Bibliografia

BEIRNE, L. (2020). «Boxing History: Charley Burley». *Boxing News* 24, 29 de setembre de 2020.

COLOMÉ, G. i SUREDA, J. (1995). *Esport i relacions internacionals (1919-1939): l'Olimpiada popular de 1936*. Bellaterra: Centre d'Estudis Olímpics, Universitat Autònoma de Barcelona.

GOUNOT, A. (2005). «El proyecto de la Olimpiada Popular de Barcelona (1936), entre comunismo internacional y republicanism regional». *Cultura, Ciencia y Deporte*, 1(3), 115-123. DOI: 10.12800/ccd.v1i3.120.

HALL, M. A. i KIDD, B. (2017). «History and Individual Memory: The Story of Eva Dawes». *Sport History Review*, 48(2), 126-143. DOI: 10.1123/shr.2017-0003.

PHYSICK, R. (2017). «The Olimpiada Popular: Barcelona 1936, Sport and Politics in an Age of War, Dictatorship and Revolution». *Sport in History*, 37(1), 51-75. DOI: 10.1080/17460263.2016.1246380.

PUJADAS, X. i SANTACANA, C. (1990). *L'altra olimpiada. Barcelona '36: esport, societat i política a Catalunya (1900-1936)*. Badalona: Llibres de l'Índex.

PUJADAS, X. i SANTACANA, C. (1992). «The Popular Olympic Games, Barcelona 1936: Olympians and Antifascists». *International Review for the Sociology of Sport*, 27(2), 139-148. DOI: 10.1177/101269029202700204.

REIN, R. (2018). «El desafío a los Juegos Olímpicos de Berlín 1936: los atletas judíos de Palestina en la frustrada Olimpiada Popular de Barcelona». *Historia Contemporánea*, 56, 121-155. DOI: 10.1387/hc.17596.

SANTACANA, C. (2016). «La olimpiada (popular) que incomodó al COI». *El País*, 19 de juliol de 2016.

TREMLET, G. (2020). *Las Brigadas Internacionales. Fascismo, libertad y la Guerra Civil española*. Barcelona: Debate.

Fonts documentals i hemerogràfiques

BRITISH WORKERS' SPORTS ASSOCIATION (BWSA) (1936). «Press Information. Barcelona Peoples' Olympiad: 22-26 July, 1936», 15 de juny de 1936. Trades Union Congress Archive / Warwick Digital Collections. Signatura: 292/808.91/4/6(ii). <https://wdc.contentdm.oclc.org/digital/collection/scw/id/2266/>.

DAILY CLARION (1936). «Boxing Champ Going to Barcelona Games», 4 de juliol, p. 1. Referència citada a través de Hall i Kidd (2017: 136, nota 36).

EL BE NEGRE (1936). Portada i «“El Be Negre” organitza el desallotjament dels atletes de l’Olimpiada Popular». Any VI, núm. 245, 15 de juliol de 1936, p. 1. Ateneu Barcelonès / ARCA, Biblioteca de Catalunya.

EL BE NEGRE (1936). «Notícies de l’Olimpiada Popular». Any VI, núm. 243, «31 de juny de 1936» [sic], p. 1. Ateneu Barcelonès / ARCA, Biblioteca de Catalunya.

Bases de dades i recursos biogràfics

ATFS (2021). *British Empire Games, London 1934*. Association of Track and Field Statisticians.

CHARLEYBURLEY.COM (s. d.). «Amateur Career». <https://charleyburley.com/amateur-career/>. Consulta: 1 d’octubre de 2026.

OLYMPEDIA (s. d.-a). «Nikolaus Hirschl». Base de dades Olympedia. Consulta: 25 d’agost de 2026. <https://www.olympedia.org/athletes/57222>.

OLYMPEDIA (s. d.-b). «Piet Mollin». Base de dades Olympedia. Consulta: 25 d’agost de 2026. <https://www.olympedia.org/athletes/57309>.

OLYMPEDIA (s. d.-c). «Paul Riesen». Base de dades Olympedia. Consulta: 25 d’agost de 2026. <https://www.olympedia.org/athletes/75890>.

OLYMPEDIA (s. d.-d). «Tollien Schuurman». Base de dades Olympedia. Consulta: 25 d’agost de 2026. <https://www.olympedia.org/athletes/73756>.

OLYMPEDIA (s. d.-e). «Henri, Comte de Baillet-Latour». <https://www.olympedia.org/athletes/899082>. Consulta: 2 d’octubre de 2026.

SWANSEA COUNCIL / COPR BAY SWANSEA (2022). «Cupid family celebrate way named after sprinter Cyril», 7 de març. <https://coprbayswansea.com/cupid-family-celebrate-way-named-after-sprinter-cyril/>.

UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM (s. d.). «The Movement to Boycott the Berlin Olympics of 1936». Holocaust Encyclopedia. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-movement-to-boycott-the-berlin-olympics-of-1936>. Consulta: 2 d’octubre de 2026.

WELSH ATHLETICS (2021). *Welsh Athletics Milestones*. Cardiff: Welsh Athletics. <https://www.welshathletics.org/image/WA%20Timeline/WA%20Milestones%2009082021.pdf>.

WORLD ATHLETICS (s. d.). «Tollien Schuurman». Athlete Profile. Consulta:
25 d'agost de 2026.
<https://worldathletics.org/athletes/netherlands/tollien-schuurman-14558812>.

DE L'OPRESSIÓ BIOPOLÍTICA A L'EMANCIPACIÓ CORPORAL: L'EVOLUCIÓ DE L'ESPORT, EL GÈNERE I LA GIMNÀSTICA RÍTMICA A ESPANYA (1931-1975)

Miriam Garcia Fornós²⁸

Universitat Rovira i Virgili (URV)

Resum

Aquest article analitza les transformacions polítiques, corporals i de gènere a Espanya entre els anys 1931 i 1975, a través de la pràctica de l'activitat física femenina, i la gènesi de la gimnàstica rítmica a Espanya. El text examina la transició des del model de civisme democràtic i obertura corporal de la Segona República, cap al control biopolític, patriarcal i totalitari imposat per la dictadura franquista mitjançant la Sección Femenina. S'analitza com l'obligatorietat de l'educació física i la professionalització de les instructoras van extreure involuntàriament les dones de la llar, transformant espais com el vestidor en espais de socialització, autoconeixement i possible autonomia personal. Finalment, es reconstrueix la genealogia de la gimnàstica rítmica a l'estat espanyol, fins a l'eclosió de l'Alt Rendiment al Mundial de Madrid de 1975, evidenciant com l'esport de base va obrir oportunitats d'autonomia corporal i professional per a algunes dones.

Paraules clau: Biopolítica, Sección Femenina, Gènere, Gimnàstica Rítmica, Resistència, Franquisme.

Abstract

This article analyzes the political, bodily, and gender transformations in Spain between 1931 and 1975 through the lenses of female physical activity and the genesis of rhythmic gymnastics in Spain. The text examines the transition from the democratic citizenship and corporal openness of the Second Republic to the biopolitical, patriarchal, and totalitarian control imposed by the Franco regime via the Sección Femenina. It examines how mandatory

²⁸ Doctoranda en Estudis Humanístics i Història de l'Esport a la Universitat Rovira i Virgili.

physical education and the professionalization of instructors inadvertently removed women from the domestic sphere, turning spaces like the locker room into spaces of social interaction, self-knowledge, and possible personal autonomy. Finally, the text reconstructs the genealogy of rhythmic gymnastics in Spain, up to the emergence of elite performance at the 1975 Madrid World Championships, showing how grassroots sports created opportunities for bodily and professional autonomy for some women.

Keywords: Biopolitics, Sección Femenina, Gender, Rhythmic Gymnastics, Resistance, Francoism.

1. Introducció: l'esport de masses entre el civisme democràtic i l'enquadrament totalitari

L'accés de la dona al món de l'esport a Espanya s'ha d'entendre a partir de la contraposició de dos models sociopolítics i culturals antagònics, que van marcar el segle XX: el civisme democràtic i l'enquadrament totalitari (Ribalta, 2015). La lluita de gènere ha estat històricament una contesa essencialment femenina, en la qual la dona ha hagut de barallar-se per conquerir cadascun dels seus drets fonamentals, des de la llibertat laboral fins al dret a l'estudi o la pràctica esportiva.

Durant la Segona República (1931-1936), el deure de l'Estat es va orientar cap a la democratització de l'activitat física, entesa com un dret de ciutadania, un element de salut pública i d'educació popular (Pujadas, 2012). Aquest context, emparat pel marc de llibertat d'associació garantit per la Constitució de 1931, va permetre que les dones espanyoles s'apropessin a les transformacions de gènere i als corrents d'emancipació corporal viscuts a l'Europa occidental, després de la Primera Guerra Mundial (Pujadas, 2012).

No obstant això, aquesta incursió va tenir limitacions importants. La pervivència d'una cultura patriarcal, la vigència dels procediments discriminatoris i el discurs androcèntric de la tradició catòlica, van oposar una gran resistència al canvi cultural i de mentalitats (Pujadas, 2012; Santacana, 2011). Aquesta inestabilitat i arrelament moral van provocar que la pràctica de l'activitat física femenina es limités majoritàriament a les societats burgeses, estudiantils i de perfil culte. La comparació entre aquesta obertura legal i els límits socials permet distingir el dret formal a practicar esport de les possibilitats reals d'accés.

Aquest pensament imposava que les dones s'havien de delimitar exclusivament a esports "apropiats" que protegissin la seva feminitat i la seva funció de la maternitat, evitant qualsevol mena de masculinització o desgast físic excessiu (Pujadas, 2012).

Aquest model de civisme lliure es va veure estroncat i reemplaçat, arran de la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), per un model d'esport de masses de caràcter totalitari (López Iglesias, 2024; Manrique Arribas, 2018), influenciat directament pels règims de l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista. El franquisme va utilitzar la cultura física com a biopolítica (Ofer, 2017).

Aquesta transferència ideològica i organitzativa des del Tercer Reich cap a l'Espanya franquista, va ajudar a configurar els models de gènere d'un règim que, tot i la seva retòrica tradicionalista, va absorbir dinàmiques i referents dels feixismes europeus (Morant, 2013).

L'esport totalitari rebutjava l'individualisme i la llibertat associativa republicana; el seu objectiu central era el monitoratge, la regeneració de la raça, el control social absolut dels espais d'oci i la submissió del cos individual per servir els interessos orgànics de l'Estat (Ofer, 2017; López Iglesias, 2024). Aquest marc institucional, però, no explica per si sol com van viure l'activitat física totes les dones; cal confrontar-lo amb els testimonis i les pràctiques concretes.

2. Marc Metodològic: Triangulació de fonts orals i documentals

Per tal d'abordar el binomi conceptual d'aquest treball entre el control estatal i l'agència de les subjectes, s'ha optat per una metodologia basada en la triangulació de fonts historiogràfiques de diversa naturalesa. D'una banda, l'estudi explora les fonts secundàries fixades pels marcs teòrics de gènere (Ofer, 2017; Morant, 2012). D'altra banda, s'incorporen fonts primàries institucionals periòdiques procedents del *Boletín Informativo de l'Escuela Superior de Educación Física "Julio Ruiz de Alda"*²⁹. Els butlletins documenten el que l'escola publicava i prescrivia, però no acrediten per si sols com es desenvolupava cada classe.

Aquesta base documental oficial es contrasta i es complementa a través d'una aproximació a la història oral, que actua com a eix de contrapès crític. Per a això, es compta amb l'anàlisi de dues entrevistes realitzades per l'autora que representen ambdues facetes del

²⁹ Boletín Informativo de l'Escuela Superior de Educación Física 'Julio Ruiz de Alda', publicats entre 1968 i 1970. Gabinete de Estudios y Centro de Documentación, Madrid.

fenomen: la perspectiva de gestió institucional de dalt a baix, aportada per l'exprofessor de l'*Academia Nacional de Mandos e Instructores José Antonio*, José Ignacio Manchón³⁰; i l'experiència quotidiana de pràctica i competició, encarnada per la gimnasta catalana, medalla de bronze mundial en la modalitat de conjunts (1975) i pionera, Herminia Mata³¹. La lectura conjunta permet distingir el discurs institucional dels records individuals, sense considerar cap testimoni representatiu de totes les esportistes.

3. La institucionalització de la Sección Femenina (1934-1938)

Per precisar la cronologia d'aquest aparell de control de gènere, cal aclarir que la Sección Femenina havia estat fundada originalment per Pilar Primo de Rivera l'any 1934, com la branca femenina de la Falange Española (Ribalta, 2015).

Des d'una mirada transnacional, cal analitzar les militants i dirigents d'aquestes primeres etapes com a veritables activistes polítiques amb un alt grau d'agència i adscripció al projecte feixista, trencant amb la idea clàssica que les situava com a subjectes passius (Morant, 2018). No obstant això, el seu pas cap a una estructura paraestatal i de direcció directa sobre l'esport femení es va produir en ple conflicte bèl·lic (Machado Arenós, 2019). Concretament l'any 1938, a la zona ja ocupada pel bàndol franquista, Pilar Primo de Rivera va crear de manera oficial la *Regiduría Central de Educación Física* (Machado Arenós, 2019). Aquesta dada històrica és clau, ja que demostra que la dictadura va dissenyar el seu sistema d'enquadrament de masses i control de gènere de manera prèvia a la seva victòria militar definitiva, instaurant la formació física com un deure patriòtic i com un complement indispensable de l'educació intel·lectual, moral i religiosa de la dona (Machado Arenós, 2019). La cronologia permet separar la creació de l'estructura institucional durant la guerra de la seva implantació posterior.

L'objectiu doctrinal de la *Sección Femenina* va ser utilitzar l'esport per fixar un "ideal" de dona espanyola que trenqués radicalment amb els corrents de llibertat previs: una dona submissa, abnegada, profundament catòlica i orgullosa de la seva alta responsabilitat exclusiva amb la llar i la maternitat (Manrique Arribas, 2018). Per aconseguir dur a terme aquesta tasca, l'organització es va envoltar dels professionals afins al bàndol franquista,

³⁰ Manchón, J.I. (2021) 'Entrevista sobre l'evolució de la gimnàstica, la competició estatal i la formació de docents'. Entrevista realitzada per Miriam Garcia Fornós a l'exprofessor de l'Academia Nacional de Mandos e Instructores José Antonio, 14 de maig de 2021. Transcripció inèdita.

³¹ Mata Saumell, H. (2018) 'Borrador de qüestionari per a la Tesi de la Sra. Miriam Garcia Fornós sobre la Història de la Gimnàstica Rítmica a Catalunya: entrevista sobre els inicis de la competició i la pràctica esportiva a Barcelona'. Document de treball i entrevista oral, 15 de març de 2018. Document inèdit.

destacant el metge de professió i campió d'Espanya de llançament de javelina Luis Agosti (Manrique Arribas, 2018).

4. La doctrina de Luis Agosti i el control de la imatge pública

Luis Agosti es va convertir en el màxim estudiós de la Gimnàstica Neo-sueca en llengua castellana, encarregant-se d'elaborar la teoria i el mètode informador per a les futures instructors, mestres i professores d'educació física del país (Manrique Arribas, 2018). Les conclusions dels estudis d'Agosti sobre la gimnàstica educativa, van definir la biopolítica de gènere de la dictadura durant les dècades de la postguerra:

Segons aquesta formulació, l'exercici femení es justificava per la maternitat i partia de la suposada feblesa biològica de les dones. Es rebutjava el desenvolupament muscular i es prioritzaven la gràcia, la bellesa dels moviments, el ritme i l'harmonia. La doctrina separava els esports masculins dels femenins i desaconsellava la boxa i l'atletisme de competició perquè es consideraven contraris al model de feminitat defensat (Manrique Arribas, 2018). La posada en escena pública d'aquest ideal no informa, per si mateixa, de com el rebien les participants.

Totes aquestes directrius i discursos corporals s'emmarcaven en una complexa negociació doctrinal; la *Sección Femenina* pretenia fixar i regular un model d'estètica i feminitat que dotés l'Estat d'una identitat pròpia, mirant d'equilibrar la mobilització política de les joves amb el respecte absolut a l'ordre patriarcal catòlic (Morant, 2012).

Aquesta doctrina corporal s'exhibia de manera col·lectiva i disciplinada a través dels anomenats Campionats Nacionals de Gimnàstica Educativa (Ayala-Herrera i Zagalaz-Sánchez, 2016).

Aquests esdeveniments massius funcionaven sota el rígid lema de "Gimnàstica, Música i Pàtria" per transmetre a la societat civil una imatge d'ordre i estètica totalitària (Ayala-Herrera i Zagalaz-Sánchez, 2016).

Així mateix, l'Estat exercia una censura fèrria de la imatge pública de la dona esportista a través de les emissions del No-Do, difonent només peces de natació, hoquei o gimnàstica que respectessin el decòrum catòlic, i prohibint qualsevol imatge que mostrés cossos exhaustos o vestimentes considerades impures (Ribalta, 2015). De fet, la pressió de l'Església catòlica obligava a fer servir bruses folgades, pantalons llargs i bates de bany en

sortir de la piscina per evitar "exhibicions escandaloses", que atemptessin contra la moral tradicional de la família (López Iglesias, 2024; Manrique Arribas, 2018).

5. La paradoxa del vestidor: l'esport com a espai de resistència

Malgrat l'intent de l'aparell franquista per imposar un adoctrinament absolut, la pràctica diària de l'activitat física també podia obrir espais de relació i experiència corporal (Ofer, 2017). La historiadora Inbal Ofer (2017) detalla aquesta profunda paradoxa: el camp de la cultura física de la *Sección Femenina* va actuar de manera simultània com una estructura de poder desigual i com un espai que algunes dones podien utilitzar de maneres no previstes pel discurs oficial.

D'una banda, l'obligatorietat de l'assignatura d'educació física a les escoles i universitats va propiciar situacions quotidianes que podien contrastar amb el puritanisme d'aquells anys (Ofer, 2017). El fet de fer gimnàstica amb roba esportiva curta, despullar-se col·lectivament als vestidors i l'ús de les dutxes comunes podien afavorir una relació diferent amb el propi cos. Algunes alumnes van aprendre a exercitar i conèixer músculs dels quals la societat nacional catòlica prohibia parlar, esquivant els tabús morals i la vigilància imposada pel règim (Ofer, 2017).

Més enllà de la rigidesa de les taules gimnàstiques i la severitat de les desfilades, la pràctica de l'activitat física va obrir una escletxa involuntària en el control biopolític de les dones. El vestidor podia funcionar com un espai de socialització femenina al marge de la vigilància masculina (Ribalta, 2015). Dins d'aquestes estances, les joves intercanviaven confidències, compartien l'experiència de viure els seus propis cossos en moviment i podien construir vincles que no es reduïen al propòsit doctrinal del règim.

Aquesta dinàmica es va accentuar de manera notable a partir dels anys cinquanta i seixanta, quan la dictadura va haver de transitar cap al desenvolupisme econòmic i l'obertura internacional (Santacana, 2011). L'obertura internacional ajuda a contextualitzar aquestes experiències, però no substitueix l'anàlisi de les trajectòries particulars.

Aquesta confluència entre la mobilització de les joves a través de l'esport i la seva progressiva autonomia il·lustra perfectament el que podem definir com la "modernitat paradoxal" de la *Sección Femenina* (Morant, 2012). Es tracta d'una profunda contradicció inherent a l'organització: per tal de transmetre de manera eficaç un missatge d'exclusiva submissió domèstica i catòlica, la institució es va veure obligada a extreure milers de dones

de l'esfera privada de la llar (Morant, 2012). Les va enquadrar en estaments públics, les va fer viatjar, organitzar esdeveniments, fer esport i, en definitiva, ocupar l'espai urbà de manera visible (Morant, 2018)

Així, mentre que el discurs oficial pretenia immobilitzar la dona en el rol tradicional de mare i esposa, la praxi diària de l'organització va acabar oferint-los, de manera involuntària, oportunitats de mobilitat, agrupació i experiència corporal per a algunes participants (Morant, 2012).

El vestidor permet observar, així, una tensió entre les normes imposades per la institució i els usos quotidians que en podien fer les esportistes. Aquesta possibilitat no implica atribuir una actitud de resistència conscient a totes les alumnes.

El testimoni d'Hermínia Mata³² permet examinar les dificultats que podia trobar una jove per practicar gimnàstica a Barcelona. La gimnasta recorda com, cap a l'any 1966, la pràctica de la gimnàstica en col·legis de monges i instituts de Barcelona (com l'Institut Maragall) s'havia de finançar amb recursos familiars mínims per motius econòmics.

Durant un entrenament gravat per Televisió Espanyola, l'entrenadora pionera, M^a Rita López "Marita" va declarar davant les càmeres que les famílies col·laboraven feliçment amb l'esport de les seves filles. Tot seguit, la jove Hermínia Mata va confessar amb total innocència al periodista, que el seu pare realment no volia que fes gimnàstica, obligant-la a escapar-se d'amagat per entrenar i a córrer cap a casa abans que ell arribés per evitar renyines, mentre la seva entrenadora li estirava la cua de cavall per darrere, per fer-la callar.³³

D'altra banda, convertir-se en professora d'educació física a través de les acadèmies nacionals de formació —com la de Ciudad Lineal el 1950, El Pardo i, finalment, la Julio Ruiz de Alda (ENEFF) el 1957— va esdevenir una de les poques vies d'emancipació professional superior per a la dona de la postguerra (Ofer, 2017). Aquestes instructores gaudien d'una notable autonomia financera, salaris elevats, viatjaven per Europa i es desplaçaven lliurement en moto (Vespa), oferint a les seves joves alumnes un referent actiu, fort i independent que xocava frontalment amb l'arquetip de l'ama de casa submissa propagat per la dictadura (Ofer, 2017).

³² Mata Saumell, entrevista del 15 de març de 2018.

³³ Mata Saumell, entrevista del 15 de març de 2018.

6. Genealogia internacional i consolidació de la gimnàstica rítmica a Espanya

La gimnàstica educativa i la línia neo-sueca introduïdes per Agosti van ser el germen directe del naixement de la gimnàstica rítmica esportiva a Espanya, una disciplina d'origen transnacional (Machado Arenós, 2019; Ribalta, 2015). Des d'una perspectiva històrica global, les arrels de la disciplina es remunten a l'any 1905 a Ginebra (Suïssa), on van aparèixer els primers cursos influenciats pels moviments d'expressió rítmica d'Isadora Duncan i l'eurítmia de Émile Jaques-Dalcroze. Aquest corrent va ser recollit per Serguei Volkonski, que el 1912 va impulsar cursos de gimnàstica rítmica a Sant Petersburg. La proximitat entre l'Institut Lesgaft i centres com el Teatre Mariinski va contribuir a la relació entre educació física, música i dansa (Lesgaft National State University, s. d.).

La institucionalització d'aquests corrents es va concretar el 1934 amb l'obertura de l'Escola Superior de Moviment Artístic de l'Institut de Cultura Física P. F. Lesgaft, a Leningrad. Entre les primeres professores hi havia E. N. Gorlova, A. M. Nevinskaya, A. M. Semenova-Naipak, R. A. Varshavskaya i Z. D. Verbova, juntament amb especialistes del Teatre Mariinski. El programa combinava moviment artístic, dansa, música i formació esportiva; aquesta articulació permet entendre la disciplina com el resultat d'un procés de codificació pedagògica i tècnica (Lesgaft National State University, s. d.).

El primer campionat oficial es va celebrar el 1941 a Leningrad, on es va proclamar campiona Yulia Shishkareva, qui més tard actuaria com a ambaixadora internacional, presentant l'esport al III Congrés Mundial sobre Educació Física de nenes i dones a Londres el 1957, (Huguenin, 1981).

La modalitat de conjunts es va engegar el 1946, després de la Segona Guerra Mundial, es van iniciar reunions de divulgació el 1947 amb França, Bèlgica, Alemanya, Iugoslàvia, Bulgària i Txecoslovàquia, i fent exhibicions als Jocs Olímpics d'Helsinki (1952) i Melbourne (1956). Finalment, la Federació Internacional de Gimnàstica (FIG) va consolidar l'esport organitzant el primer Campionat del Món a Budapest (1963), guanyat de manera individual per Liudmila Savinkova, i establint el primer concurs oficial per equips de sis gimnastes a Copenhague (1967), coronat per la Unió Soviètica, (Huguenin, 1981). La successió de contactes, exhibicions i campionats permet distingir els antecedents de la disciplina de la seva consolidació competitiva.

A Espanya, la consideració de la gimnàstica moderna com una pràctica apropiada per al model de feminitat del règim va facilitar-ne la incorporació a les estructures de formació.

El seu desenvolupament va estar lligat a la Escuela Nacional de Educación Física «Julio Ruiz de Alda» (La Almodena), a Madrid. La formació d'instructores i professores va donar continuïtat a una tradició de gimnàstica educativa que combinava exercici, ritme i acompanyament musical. Aquestes estructures van constituir una base per a la recepció de noves tècniques, però cal distingir aquesta continuïtat pedagògica de l'aparició posterior de la rítmica de competició (Carbajosa Menéndez, 1999).

L'esport de competició tal com es coneix actualment es va descobrir formalment a l'inici dels anys 70 a la mateixa ENEFF, on les professores mostraven filmacions inèdites i sense so de gimnastes soviètiques (com Galima Shugurova amb cinta) per tal d'introduir la nova modalitat, causant un gran impacte en les primeres alumnes catalanes en formació.³⁴

A finals dels anys seixanta, el desenvolupisme i l'obertura exterior també van afectar les estructures esportives, durant l'etapa de Joan Antoni Samaranch al capdavant de la Delegación Nacional de Educación Física y Deportes (Santacana, 2011). Això va possibilitar que la Sección Femenina financés dues iniciatives tècniques decisives: l'enviament de professores al cèlebre Curs Internacional de Dobrichovice (Txecoslovàquia) i la posterior organització, entre el 28 desembre de 1969 i el gener de 1970, dels primers cursets intensius de Gimnàstica Moderna a Madrid i Barcelona, (Carbajosa Menéndez, 1999). Aquests cursos mostren una via concreta de circulació de coneixements tècnics; la seva celebració no permet afirmar que els mètodes nous s'apliquessin de manera uniforme.

Aquesta obertura cap al bloc soviètic, suggereix una flexibilitat pragmàtica per part de la *Sección Femenina* i l'ENEFF. Malgrat el rígid discurs anticomunista oficial del règim franquista, les institucions esportives de la dictadura van recórrer a referents i especialistes d'estats ideològicament oposats. Aquest contacte mostra la distància entre el discurs anticomunista i algunes decisions de formació tècnica. El seu impacte competitiu exigeix examinar també els entrenaments i els resultats posteriors.

Aquests cursos van córrer a càrrec de la professora i preparadora tècnica de l'equip nacional romanès Ginetta Stoenescu³⁵, reunint un total de 56 professores i assentant de manera definitiva la modalitat a través de taules rodones de discussió tècnica.

³⁴ Mata Saumell, entrevista del 15 de març de 2018.

³⁵ Escuela Superior de Educación Física Julio Ruiz de Alda, Boletín informativo, vol. IV, núm. 9, març de 1970, p. 24.

7. El camí cap a l'Alt Rendiment i l'Eclosió del Mundial de Madrid (1975)

La trajectòria de la selecció espanyola va estar estretament vinculada a les professores i alumnes sortides de la pròpia ENEFF. Espanya ja havia demanat la col·laboració de l'escola per competir al primer Mundial de Budapest el 1963 amb l'entrenadora Sagrario Prieto i les gimnastes Rosa Ascaso, Isabel Benavente i Rosa Jimeno.³⁶ Aquesta participació pionera va afrontar grans dificultats pràctiques, ja que els entrenaments s'havien de fer fora de l'horari escolar i laboral a la Ciudad Universitària, havent de desxifrar exercicis obligatoris redactats exclusivament en format text amb expressions tècniques desconegudes. L'equip espanyol va acudir al Mundial de Rotterdam el 1973 amb les entrenadores Manuela Fernández del Pozo i Ana María Valenti, protagonitzant l'anècdota de realitzar l'exercici de maces utilitzant el model antic de fusta de la gimnàstica moderna, el qual presentava un pes excessiu respecte als estàndards internacionals.³⁷

A partir de 1973, amb la contractació de la prestigiosa entrenadora búlgara Ivanka Chakarova, s'inicia una transició radical cap a l'Alt Rendiment inspirat en el bloc de l'Est. Aquesta nova metodologia va implicar una disciplina ferotge i un fort xoc adaptatiu per a les gimnastes.³⁸ Havien de compaginar les lliçons de l'ENEFF amb entrenaments a trenc d'alba abans de les classes i sessions de 4 a 6 hores per les tardes al pavelló del *Consejo Superior de Deportes*. Durant les concentracions festives de Nadal, Setmana Santa i estiu la intensitat s'elevava fins a les 8 hores diàries en dobles sessions sotmeses a un rígid control alimentari i de pes.³⁹ Tot plegat es duia a terme sota una gran precarietat de mitjans, on es trobaven a faltar professors de dansa i els exercicis es treballaven amb músiques tocadetes al piano i gravades en petits reproductors de baixa fidelitat.

La gran culminació històrica va arribar amb l'organització del VII Campionat del Món celebrat a Madrid l'any 1975. Amb vista a aquesta cita, la Federació Espanyola de Gimnàstica havia creat el 1973 el primer Comitè Tècnic de Gimnàstica Moderna, integrat per professores de la ENEFF, com Élide Alfaro, Rosa María Ascaso, Vicenta Prades i Manuela Fernández del Pozo.⁴⁰ La competició, programada per començar el 20 de novembre de 1975, es va haver d'endarrerir tres dies a causa de la mort del dictador Francisco Franco i els tres dies de dol oficial decretats.⁴¹

³⁶ Manchón, entrevista del 14 de maig de 2021.

³⁷ Manchón, entrevista del 14 de maig de 2021.

³⁸ Mata Saumell, entrevista del 15 de març de 2018.

³⁹ Mata Saumell, entrevista del 15 de març de 2018.

⁴⁰ Manchón, entrevista del 14 de maig de 2021.

⁴¹ RTVE, Filmoteca (1975), Campeonatos mundiales de gimnasia rítmica femenina, Imágenes del deporte. <https://www.rtve.es/play/videos/imagenes-del-deporte/campeonatos-mundiales-gimnasia-ritmica-femenina/2840>

Tot i que el boicot dels països del bloc de l'Est cap a la dictadura va impedir la participació de les grans potències del moment, la selecció nacional va signar un triomf històric gràcies a la preparació de Chakarova. La delegació espanyola comptava amb África Blesa en la modalitat individual i amb Mercedes Trullols i Hermínia Mata en l'àmbit dels conjunts, formades per «Marita» López. El conjunt espanyol va assolir la medalla de bronze en la classificació general (Real Federación Española de Gimnasia, s. d.). Així mateix, en l'àmbit individual, es va aconseguir la medalla de bronze general per a María Jesús Alegre (amb dos bronzes més, en cèrcol i pilota, i una plata en maces) i una medalla de bronze a la final de cinta per a Begoña Blasco. La medalla, per tant, s'ha d'interpretar tenint en compte tant la preparació de l'equip com les absències de la competició.⁴²

8. El laboratori de la documentació institucional: El paper del *Boletín Informativo de l'ENEFF*

L'anàlisi dels documents periòdics editats pel *Gabinete de Estudios y Centro de Documentación* de l'escola "Julio Ruiz de Alda" a Madrid, sota la direcció de Mercedes Torrents Bertrana, permet examinar com l'escola presentava la seva activitat formativa⁴³. Aquests butlletins trimestrals inclouen referències a tècniques i publicacions estrangeres al costat del llenguatge institucional.⁴⁴ Aquesta coexistència documenta un interès per incorporar coneixements especialitzats, sense demostrar-ne l'aplicació uniforme a totes les aules.

A través d'aquests textos, es feia palesa la necessitat d'aprofundir en la recerca de mètodes renovadors i dinàmics basats en coneixements científics, mirant d'allunyar l'educació de corrents qualificats com a "pseudomodernistes".⁴⁵ Aquesta documentació periòdica funcionava com una plataforma de difusió metodològica on s'analitzaven llibres estrangers clau —com el text pràctic de Germaine Compagnon i Maurice Thomet sobre l'educació del sentit rítmic i el mètode de Jacques Dalcroze—, elogiant els beneficis de la gimnàstica

082/; RTVE (2025), «La muerte de Franco y el bronce histórico de Chus Alegre en gimnasia», 20 de novembre. <https://www.rtve.es/deportes/20251120/maria-jesus-alegre-medalla-bronce-mundial-gimnasia-ritmica-1975-mue-rte-franco/16824796.shtml> (consulta: 6 d'octubre de 2026).

⁴² Mata Saumell, entrevista del 15 de març de 2018.

⁴³ Escuela Superior de Educación Física Julio Ruiz de Alda, *Boletín informativo*, vol. III, núm. 7, setembre de 1969, p. 3.

⁴⁴ Escuela Superior de Educación Física Julio Ruiz de Alda, *Boletín informativo*, vol. II, núm. 4, desembre de 1968.

⁴⁵ Escuela Superior de Educación Física Julio Ruiz de Alda, *Boletín informativo*, vol. III, núm. 7, setembre de 1969, p. 4.

rítmica com un factor de formació d'equilibri del sistema nerviós de la infància.⁴⁶ Els textos permeten identificar els referents que el centre difonia i el vocabulari amb què justificava l'ensenyament de la gimnàstica rítmica.

Així, l'arxiu d'aquests butlletins històrics evidencia com les mateixes professores del règim van anar construint i delimitant de manera tècnica la identitat d'una especialitat que consideraven purament femenina, fixant la necessitat de rebre formació directa de directores de l'exterior i d'establir xarxes d'intercanvi professional amb altres Escoles d'Educació Física d'Europa.⁴⁷ Aquestes propostes documenten l'orientació institucional cap a l'intercanvi, no l'abast efectiu de cada iniciativa.

9. Conclusió

Els plans de la dictadura franquista per aconseguir una socialització i afiliació política massiva a través de l'esport van tenir un abast limitat segons les xifres d'afiliació, ja que les inscripcions al *Frente de Juventudes* i la *Sección Femenina* amb prou feines van fregar el 8% de la població juvenil (Manrique Arribas, 2018). En canvi, la institucionalització de l'educació física també va obrir oportunitats de pràctica i formació per a algunes dones (Ofer, 2017). Aquest escàs èxit en l'afiliació ideològica ajuda a examinar una contradicció d'origen en les estructures totalitàries del *Movimiento* o "modernitat paradoxal" (Morant, 2012): la necessitat d'exhibir un Estat modern a través de la mobilització de masses va requerir extreure la dona de la llar, soscavant de manera involuntària els mateixos fonaments catòlics i reaccionaris que el règim pretenia protegir (Morant, 2018). L'esport, dissenyat en un principi com un rígid mecanisme de control biopolític destinat a sotmetre l'anatomia femenina a la funció reproductora de l'Estat, va acabar mutant en un catalitzador d'autonomia personal gràcies als usos concrets que algunes esportistes van fer dels espais disponibles.

L'esport de base i la gimnàstica moderna van permetre a algunes dones descobrir el seu propi cos, accedir a l'educació superior i convertir-se en mestres, professores, tècnics i, per primera vegada, en directives de comitès i federacions (com Élide Alfaro, Carmen Algora, Rosa Ascaso, Manuela Fernández del Pozo o la mateixa Hermínia Mata), i assumir funcions abans poc accessibles en un món tradicionalment reservat a la figura masculina.

⁴⁶ Escuela Superior de Educación Física Julio Ruiz de Alda, Boletín informativo, vol. IV, núm. 9, març de 1970, p. 35.

⁴⁷ Escuela Superior de Educación Física Julio Ruiz de Alda, Boletín informativo, vol. III, núm. 7, setembre de 1969, p. 36; Escuela Superior de Educación Física Julio Ruiz de Alda, Boletín informativo, vol. IV, núm. 9, març de 1970, p. 24.

Aquesta eclosió de lideratge femení en els darrers anys de la dictadura mostra trajectòries de participació i lideratge que cal estudiar en el seu context. L'adquisició de competències tècniques i directives per part d'aquestes pioneres obre la pregunta sobre quin marge de decisió van tenir en les federacions de l'època.

Es consolida, d'aquesta manera, una complexa transició des d'aquella opressió biopolítica inicial de la postguerra, cap a formes diverses d'autonomia corporal i professional. En aquest procés, els espais de renegociació institucional des de dalt —com els descrits des de l'experiència formativa de l'exprofessor José Ignacio Manchón a l'*Academia Nacional de Mandos* José Antonio —⁴⁸ i les experiències quotidianes de les esportistes —com l'anècdota de la gimnasta Hermínia Mata —⁴⁹ es complementen per examinar la distància entre els objectius institucionals i algunes experiències personals.

Les dones no van ser només destinatàries de les polítiques esportives: algunes van utilitzar els espais de formació i competició per construir trajectòries pròpies. La seva capacitat d'acció va coexistir amb les restriccions del règim i va variar segons el context i les oportunitats

⁴⁸ Manchón, entrevista del 14 de maig de 2021.

⁴⁹ Mata Saumell, entrevista del 15 de març de 2018.

Bibliografia

- Ayala-Herrera, I.M. i Zagalaz-Sánchez, M.L. (2016) 'Gimnasia, Música y Patria: exhibiciones gimnásticas en el franquismo', *Retos*, 30(30), pp. 114-124.
- Carbajosa Menéndez, C. (1999) *Las Profesoras de Educación Física en España. Historia de su formación (1938-1977)*. Oviedo: Universidad de Oviedo.
- Huguenin, A. (1981) *100 years of the International Gymnastics Federation 1881-1981: (essay on the development and the evolution of gymnastics within an international federation)*. s.l.: Fédération Internationale de Gymnastique (FIG).
- Lesgaft National State University (s. d.) «История кафедры» [Història del departament]. <https://lesgaft.spb.ru/en/node/12947> (consulta: 6 d'octubre de 2026).
- López Iglesias, V. (2024) 'Sport as a State Tool to Strengthen the Image of Franco's Regime: Politics in Sports During the Early Franco's Regime (1941-1948)', *Visual Review*, 16(1), pp. 167-177.
- Machado Arenós, C. (2019) 'La educación física y el deporte femenino en el Régimen Franquista', *Materiales para la Historia del Deporte*, 19, pp. 45-58.
- Manrique Arribas, J.C. (2018) 'La actividad físico-deportiva franquista com intento socializador de la juventud y la mujer', *Revista Internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Física y el Deporte*, 18(70), pp. 303-329.
- Morant, T. (2012) "'Para influir en la vida del Estado futuro": discurso —y práctica— falangista sobre el papel de la mujer y la feminidad, 1933-1945', *Historia y Política*, 27, pp. 113-141.
- Morant, T. (2013) 'Estado totalitario y género: El referente alemán para la Sección Femenina de Falange, 1936-1945', *Alcores: Revista de Historia Contemporánea*, 15, pp. 69-91.
- Morant, T. (2018) '«Las mujeres que también fueron fascistas». Los primeros años de la Sección Femenina de Falange en una mirada transnacional', *Historia del Presente*, 32, pp. 35-48.
- Ofer, I. (2017) 'Forging an Organic Nation: Physical Educación, Gender and Class (Spain 1939-1975)', *Studia Iberica et Americana*, 4, pp. 35-56.
- Pujadas, X. (2012) *De espectadoras a protagonistas. Las mujeres y el deporte en la II República Española (1931-1936)*. A Coruña: INEF de A Coruña.

Real Federación Española de Gimnasia (s. d.) Historia de la RFEG. <https://rfevigimnasia.es/historia-de-la-rfeg/> (consulta: 6 d'octubre de 2026).

Ribalta Alcalde, M.D. (2015) Dones, esport i dictadura: la memòria oral d'esportistes catalanes durant la primera etapa del franquisme (1939-1961). Tesis doctoral. Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna – Universitat Ramon Llull.

RTVE, Filmoteca (1975) Campeonatos mundiales de gimnasia rítmica femenina. Imágenes del deporte. <https://www.rtve.es/play/videos/imagenes-del-deporte/campeonatos-mundiales-gimnasia-ritmica-femenina/2840082/> (consulta: 6 d'octubre de 2026).

Santacana, C. (2011) 'Espejo de un régimen. Transformación de las estructuras deportivas y su uso político y propagandístico, 1939-1961', a Pujadas, X. (coord.) Atletas y ciudadanos. Madrid: Alianza Editorial, pp. 205-232.

LA CONSTRUCCIÓN HISTÓRICA DE L'EXCLUSIÓN DE LES DONES EN L'ESPORT: UNA PERSPECTIVA HISTORIOGRÁFICA

Mireia Mañogil Rodríguez⁵⁰

Resum

Aquest article analitza la construcció històrica de l'exclusió de les dones en l'esport des d'una perspectiva historiogràfica. Lluny d'atribuir aquesta exclusió a diferències biològiques, la recerca mostra que aquesta exclusió va ser el resultat d'un procés social i cultural que, des de l'Antiguitat fins a la institucionalització de l'esport modern, ha assignat funcions diferenciades a dones i homes. L'estudi examina els discursos filosòfics, mèdics i educatius que han legitimat aquesta desigualtat, així com el paper de les institucions esportives en la consolidació d'un model esportiu essencialment masculí durant els segles XIX i XX. Igualment, s'analitza la progressiva incorporació de les dones a l'esport competitiu, impulsada pels moviments feministes, les reformes educatives i els canvis legislatius, sense oblidar la persistència de desigualtats en l'àmbit institucional, mediàtic i econòmic. A partir de les aportacions de la historiografia especialitzada, l'article conclou que la història de l'esport constitueix un espai privilegiat per comprendre la construcció històrica de les relacions de gènere i els reptes pendents per a assolir una igualtat efectiva.

Paraules clau: història de l'esport; dones; gènere; esport femení; historiografia; igualtat.

Abstract

This article examines the historical construction of women's exclusion from sport from a historiographical perspective. Rather than attributing this exclusion to biological differences, it argues that it resulted from a long-term social and cultural process that assigned different

⁵⁰ (Parets del Vallès, 1997). Grau en Història (UAB). Màster interuniversitari en Història Contemporània (UAB). Màster en Gestió del Patrimoni Cultural i Museologia (UB). Investigació en història cultural, de gènere i de la violència contemporània.

roles to women and men from Antiquity to the institutionalization of modern sport. The study analyses the philosophical, medical and educational discourses that legitimized gender inequality, as well as the role of sporting institutions in consolidating a predominantly male sporting model during the nineteenth and twentieth centuries. It also explores the gradual incorporation of women into competitive sport, driven by feminist movements, educational reforms and legislative changes, while highlighting the persistence of institutional, media and economic inequalities. Drawing on the contributions of contemporary sports historiography, the article concludes that the history of sport provides a valuable framework for understanding the historical construction of gender relations and the challenges that remain in achieving genuine equality.

Keywords: history of sport; women; gender; women's sport; historiography; equality.

Introducció

La participació de les dones en l'esport ha experimentat una transformació significativa durant les darreres dècades. L'augment de la presència femenina en les competicions internacionals, la professionalització de nombroses disciplines i les polítiques d'igualtat impulsades per institucions esportives han modificat un panorama que, durant segles, s'ha caracteritzat per una marcada desigualtat. Tot i aquests avenços, la història de l'esport posa de manifest que l'accés de les dones a la pràctica esportiva no ha estat un procés natural ni lineal, sinó el resultat d'una llarga evolució condicionada per factors socials, culturals i polítics.

Durant molt de temps, la menor participació femenina en l'esport s'ha explicat a partir d'arguments biològics que atribuïen a les dones una menor capacitat física i una especial vulnerabilitat derivada de la maternitat. La medicina i la pedagogia del segle XIX contribuïen a consolidar aquesta interpretació, presentant l'activitat física intensa com un risc per a la salut femenina (Vertinsky, 1994). No obstant això, la historiografia desenvolupada des de finals del segle XX ha qüestionat aquestes explicacions i ha demostrat que les desigualtats esportives són el resultat d'una construcció històrica més que no pas d'una realitat biològica immutable.

Autors com Jennifer Hargreaves (1994) han assenyalat que l'esport modern es configurava dins d'unes institucions creades majoritàriament per homes i orientades a

reproduir determinats ideals de masculinitat. Aquesta interpretació resulta especialment rellevant perquè permet entendre que la desigualtat esportiva no depenia únicament de limitacions legals o biològiques, sinó també de la manera com les institucions definien què significava ser un 'bon esportista'. En aquest sentit, la perspectiva de Hargreaves complementa les aportacions de Scott⁵¹ (1986), ja que ambdues coincideixen a mostrar que les diferències de gènere són el resultat de processos històrics i de relacions de poder més que no pas de característiques naturals.

L'objectiu d'aquest article és analitzar els principals processos històrics que han contribuït en l'exclusió de les dones de l'esport i explicar com aquesta situació va començar a transformar-se durant els segles XIX i XX. Per fer-ho, s'han examinat els discursos que han legitimat la diferenciació entre dones i homes, la institucionalització de l'esport modern i el procés d'incorporació progressiva de les dones a la competició esportiva.

1. Els antecedents històrics de l'exclusió femenina

L'exclusió de les dones de l'esport no va iniciar-se amb l'aparició de l'esport modern, sinó que s'inscriu en una tradició molt anterior que defineix funcions socials diferents per a dones i homes. Des de l'Antiguitat, el cos masculí fou associat a la força, la guerra i la participació política, mentre que el cos femení era vinculat principalment a la reproducció i a l'àmbit domèstic (Lloyd, 1993; Laqueur, 1994). Aquesta diferenciació és la que ha condicionat la manera d'entendre les pràctiques físiques.

A la Grècia clàssica, l'activitat física ocupava un lloc central en la formació dels ciutadans, especialment perquè estava relacionada amb la preparació militar i amb la participació en la vida pública. Les dones, però, quedaven generalment excloses d'aquest model educatiu. L'excepció més coneguda era Esparta, on les joves practicaven exercicis físics amb l'objectiu de garantir una descendència forta i saludable, una finalitat que responia més a interessos polítics i demogràfics que no pas al reconeixement d'una participació esportiva en igualtat de condicions (Guttmann, 1991).

Aquestes concepcions es van mantenir, amb diverses adaptacions, durant l'edat mitjana i bona part de l'època moderna. La tradició aristotèlica i el pensament cristià van reforçar una divisió sexual dels espais socials que reservava als homes la vida pública i

⁵¹ Joan W. Scott (1941) és una historiadora nord-americana especialitzada en història social, història de les dones i estudis de gènere. La seva aportació historiogràfica més coneguda és l'article *Gender: A Useful Category of Historical Analysis* (1986), en què proposa utilitzar el gènere com una categoria d'anàlisi històrica per estudiar les relacions socials i de poder.

atribuïa a les dones la responsabilitat de la família i la maternitat (Scott, 1986). Paral·lelament, els discursos mèdics insistien en la suposada fragilitat del cos femení, una idea que va adquirir una especial importància durant el segle XIX.

En aquest període, la medicina i la pedagogia defensaven que les dones havien d'evitar els esforços físics intensos perquè podien afectar la seva salut reproductiva. Aquesta interpretació justificava una educació física diferenciada segons el sexe: mentre els nois eren preparats per desenvolupar la força, la disciplina i la competició, les noies practicaven exercicis orientats principalment a la salut, la postura i la moderació física (Vertinsky, 1994; Hargreaves, 1994).

Aquesta deferència no era conseqüència exclusiva dels coneixements mèdics de l'època, sinó que responia a un model social més ampli que identificava la competició, el lideratge i la presència pública amb la masculinitat. Com assenyala Scott (1986), les diferències entre dones i homes s'han d'entendre com una construcció històrica vinculada a les relacions de poder. En aquest context, les limitacions imposades a la pràctica física femenina contribuïen a consolidar un model que facilitaria, més endavant, la institucionalització d'un esport pensat fonamentalment per als homes.

2. La institucionalització de l'esport modern i l'exclusió de les dones

Sovint s'ha presentat l'esport modern com un espai neutral basat en el mèrit i la competició. Tanmateix, la historiografia ha mostrat que el seu desenvolupament inicial ha estat profundament condicionat per les estructures socials i de gènere del moment. En aquest context, la institucionalització de l'esport entre els segles XVIII i XIX és el que ha consolidat un model eminentment masculí: la industrialització, la consolidació dels estats liberals i l'expansió dels sistemes educatius afavorien la progressiva substitució dels jocs tradicionals per activitats reglades i organitzades mitjançant normes comunes, i gestionades per clubs, associacions i federacions. Aquest procés va convertir l'esport en una institució amb una important funció educativa i social, capaç de transmetre valors i models de conducta més enllà de la pràctica física (Guttmann, 1978).

La Gran Bretanya fou el principal escenari d'aquest procés. Les *public schools* i les universitats van incorporar progressivament els esports col·lectius als seus programes educatius amb l'objectiu de formar els futurs dirigents polítics, militars i econòmics del país. La pràctica esportiva es vinculava així a valors com la disciplina, l'autocontrol, el lideratge i el joc net, qualitats considerades indispensables per a l'exercici de la ciutadania i per al

manteniment de l'Imperi Britànic (Mangan, 1981). L'esport deixava de ser únicament una activitat recreativa per convertir-se en un instrument de formació moral i de construcció de la identitat masculina.

Aquest model educatiu es va difondre ràpidament per Europa i Amèrica, coincidint amb l'expansió dels sistemes escolars i amb la creació de les primeres organitzacions esportives. Tanmateix, la seva implantació es produí gairebé exclusivament en institucions masculines. Clubs, universitats i federacions eren dirigits principalment per homes, que orientaven les seves activitats cap a la promoció d'un model esportiu que identificava la competició, la força física i el rendiment amb la masculinitat (Hargreaves, 1994).

La progressiva burocratització de l'esport va reforçar aquesta situació. Les federacions establien els reglaments, decidien quines modalitats serien oficials i determinaven qui podia participar en les competicions. Aquestes decisions no responien únicament a criteris tècnics, sinó també als valors socials predominants. En conseqüència, moltes dones quedaven excloses de determinades disciplines o només hi podien participar sota condicions específiques que limitaven tant la intensitat de la pràctica com les possibilitats de competir al mateix nivell que els homes (Pfister, 2010).

La justificació d'aquestes limitacions va continuar fonamentant-se en arguments mèdics i morals. Diversos professionals de la medicina advertien que la competició esportiva podia alterar les funcions reproductives femenines o provocar un desenvolupament corporal considerat incompatible amb els ideals de feminitat. Paral·lelament, nombrosos sectors socials defensaven que l'esport podia afavorir actituds poc adequades per a les dones, com l'agressivitat, l'exhibició pública o una excessiva autonomia personal (Vertinsky, 1994). D'aquesta manera, els discursos científics i morals es reforçaven mútuament i contribuïen a legitimar la desigualtat esportiva.

La recuperació dels Jocs Olímpics moderns constitueix un exemple significatiu d'aquest procés. Quan Pierre de Coubertin⁵² impulsà la restauració dels Jocs Olímpics el 1896, defensava que la competició esportiva representava una activitat eminentment masculina. Les dones no van participar en la primera edició dels Jocs d'Atenes i només s'hi van incorporar parcialment als Jocs de París de 1900, competint en un nombre molt reduït de

⁵² Pierre de Coubertin (1863–1937) fou un pedagog i historiador francès, conegut principalment per haver impulsat la recuperació dels Jocs Olímpics moderns i per haver participat en la fundació del Comitè Olímpic Internacional el 1894. La seva concepció de l'esport estava vinculada a la formació moral i física dels homes, i es mostrà contrari a la participació femenina en les competicions olímpiques.

disciplines. Aquesta incorporació limitada reflectia la persistència d'una concepció segons la qual les dones podien practicar esport sempre que aquest no contradigués els models tradicionals de feminitat (Guttmann, 1991).

Malgrat aquestes limitacions, des de finals del segle XIX van començar a aparèixer les primeres iniciatives que qüestionaven aquest model. En diversos països europeus es crearen clubs esportius femenins i algunes associacions van començar a reivindicar l'accés de les dones a les competicions oficials. Aquestes experiències encara eren minoritàries, però representen un primer pas en la transformació d'un sistema esportiu construït inicialment des d'una perspectiva exclusivament masculina (Hargreaves, 1994).

Així, la institucionalització de l'esport modern consolidava una estructura que reproduïa les desigualtats de gènere presents en la societat contemporània. L'exclusió femenina no és una conseqüència inevitable de les diferències físiques entre dones i homes, sinó el resultat d'un model institucional que identifica la competició esportiva amb els ideals de masculinitat i ha limitat durant dècades les oportunitats de participació de les dones. Aquesta realitat començaria a transformar-se al llarg del segle XX gràcies als canvis socials, polítics i culturals que impulsaren una revisió progressiva dels rols de gènere i de la pròpia concepció de l'esport.

La resistència a la participació femenina també va generar iniciatives alternatives impulsades per les mateixes esportistes. Un dels exemples més significatius va ser l'acció d'Alice Milliat⁵³, que davant la negativa del Comitè Olímpic Internacional a ampliar les proves femenines d'atletisme promogué la creació de la Fédération Sportive Féminine Internationale (FSFI) el 1921. Aquesta organització és la que va impulsar els Women's World Games, celebrats entre 1922 i 1934, per tal de demostrar la capacitat competitiva de les dones, contribuint a pressionar el comitè olímpic perquè ampliés progressivament la seva participació en les competicions internacionals (Hargreaves, 1994; Guttmann, 1991). L'experiència de la FSFI posa de manifest que la incorporació femenina a l'esport no ha estat una concessió institucional, sinó el resultat de l'organització i la reivindicació de les mateixes esportistes.

⁵³ Alice Milliat (1884–1957) fou una esportista i dirigent esportiva francesa, considerada una de les principals impulsores de l'esport femení internacional durant la primera meitat del segle XX. Presidí la Fédération Sportive Féminine Internationale (FSFI) i promogué competicions internacionals femenines com a resposta a les limitacions imposades pel moviment olímpic a la participació de les dones.

3. La incorporació de les dones a l'esport: entre l'emancipació i la persistència de les desigualtats

La incorporació de les dones a l'esport al llarg del segle XX no ha estat el resultat automàtic de la modernització de les societats occidentals, sinó la conseqüència de profundes transformacions socials, polítiques i culturals. L'expansió de l'educació, l'accés progressiu de les dones al mercat laboral i l'aparició dels moviments feministes qüestionaven els models tradicionals de feminitat i reivindicaven el dret de les dones a participar en tots els àmbits de la vida pública, inclòs l'esport (Hargreaves, 1994). Aquest procés comportaria una revisió gradual dels discursos mèdics i morals que durant dècades havien justificat la seva exclusió.

Els Jocs Olímpics constitueixen un bon indicador d'aquesta evolució. Després de la participació limitada de les dones a París el 1900, la seva presència augmentaria lentament al llarg del segle XX, encara que moltes disciplines continuessin reservades als homes durant dècades. La incorporació femenina no responia únicament a criteris esportius, sinó també a les pressions exercides per esportistes, associacions i organitzacions internacionals que reclamaven una major igualtat d'oportunitats (Guttmann, 1991). Aquest procés culminaria simbòlicament als Jocs Olímpics de Londres de 2012, els primers en què tots els països participants inclogueren almenys una dona en les seves delegacions i en què totes les disciplines comptaren amb participació femenina.

Un altre punt d'inflexió fou l'aprovació del Title IX als Estats Units l'any 1972. Aquesta legislació prohibeix la discriminació per raó de sexe en les institucions educatives que rebin finançament federal. L'increment de recursos destinats als equips femenins i l'ampliació de les oportunitats competitives han provocat un augment molt significatiu de la participació esportiva de les dones, convertint aquest model en una referència per a les polítiques d'igualtat desenvolupades posteriorment en altres països (Ware, 2011; Morris, 2022).

Paral·lelament, nombrosos estats han impulsat reformes educatives i legislatives que afavoreixen l'accés de les dones a la pràctica esportiva. L'educació física escolar ha deixat de concebre's com una activitat diferenciada segons el sexe i es promouen polítiques destinades a incrementar la participació femenina tant en l'esport de base com en l'alta competició. Aquestes iniciatives han contribuït a augmentar el nombre de llicències federatives, la presència d'esportistes d'elit i la visibilitat de les competicions femenines, tot i que els ritmes d'evolució variaren considerablement segons els països i les disciplines (Pfister, 2010).

Malgrat aquests avenços, la historiografia coincideix a assenyalar que la igualtat formal no ha comportat una igualtat efectiva. Les dones continuen estant infrarepresentades en els òrgans de govern de les federacions esportives, en els equips tècnics i en els càrrecs de direcció. Igualment, la cobertura mediàtica de l'esport femení continua sent inferior a la de l'esport masculí, fet que condiciona la visibilitat de les esportistes i les oportunitats de patrocini i professionalització (Hargreaves, 1994; Pfister, 2010).

A aquestes desigualtats estructurals s'hi afegeix la persistència d'estereotips de gènere que continuen influint en la valoració social de les esportistes. Diverses investigacions han posat de manifest que les dones són sovint jutjades no només pels seus resultats esportius, sinó també per la seva aparença física, la seva vida personal o la seva adequació als models tradicionals de feminitat, aspectes que rarament condicionen la percepció dels esportistes masculins (Hargreaves, 1994). Això evidencia que moltes de les barreres actuals no són ja de caràcter legal, sinó cultural i simbòlic.

En aquest context, la historiografia més recent ha ampliat el seu camp d'anàlisi més enllà de l'accés de les dones a la pràctica esportiva. Les investigacions actuals estudien qüestions com la representació mediàtica, les polítiques d'igualtat, el lideratge femení dins les institucions esportives o les desigualtats econòmiques que afecten l'esport professional. Aquest canvi de perspectiva reflecteix l'evolució del propi debat historiogràfic: l'objectiu ja no és només explicar per què les dones han estat excloses de l'esport, sinó comprendre quins mecanismes continuen reproduint desigualtats malgrat els importants avenços assolits durant les darreres dècades (Pfister, 2010).

Des d'aquesta perspectiva, la història de l'esport femení no pot interpretar-se únicament com una història de progrés lineal. La incorporació de les dones ha estat el resultat de processos continus de negociació, reivindicació i transformació institucional. Comprendre aquesta evolució permet entendre que les desigualtats actuals no són fenòmens aïllats, sinó l'herència d'un model esportiu construït històricament des d'una perspectiva masculina i progressivament redefinit gràcies a les demandes d'igualtat impulsades per les pròpies dones.

En el cas espanyol, l'evolució de l'esport femení estigué condicionada pel context polític. Durant el franquisme, la pràctica esportiva de les dones fou impulsada principalment a través de la Sección Femenina de Falange, que promovia l'activitat física com un instrument de salut i preparació per a la maternitat, mantenint un model de feminitat subordinat als valors tradicionals (Manrique Arribas, 2008). Amb la restauració democràtica i la Constitució

de 1978, les polítiques esportives han incorporat progressivament el principi d'igualtat, fet que afavoreix l'augment de la participació femenina en les federacions i en l'esport d'alt nivell. Tot i així, la presència de dones en els òrgans directius i la projecció mediàtica de l'esport femení continua essent inferiors a les dels homes (Puig i Soler, 2004).

Els avenços assolits durant les darreres dècades mostren que la incorporació de les dones a l'esport no ha estat només una ampliació del nombre de practicants, sinó també una transformació progressiva dels models institucionals i culturals que havien definit l'esport modern. En conseqüència, l'estudi històric de l'esport femení permet comprendre com les relacions de gènere han condicionat tant les pràctiques esportives com les estructures organitzatives que les regulen.

Conclusions

L'anàlisi historiogràfica de l'exclusió de les dones de l'esport mostra que aquesta no ha estat una conseqüència inevitable de les diferències biològiques entre dones i homes, sinó el resultat d'un llarg procés de construcció social. Els discursos filosòfics, mèdics i educatius elaborats des de l'Antiguitat han contribuït a definir funcions socials diferenciades segons el sexe, legitimant una divisió dels espais públics i privats que condicionava també la pràctica de l'activitat física.

La institucionalització de l'esport modern durant els segles XVIII i XIX consolidava aquestes desigualtats en convertir la competició esportiva en un espai estretament vinculat als ideals de masculinitat. Clubs, escoles, universitats i federacions es configuraven majoritàriament com a institucions masculines, mentre que la participació femenina quedava limitada tant per normes formals com per discursos que qüestionaven la seva capacitat física o la seva adequació als valors dominants de la societat.

La incorporació progressiva de les dones al llarg del segle XX representa una transformació profunda d'aquest model, impulsada pels canvis socials, l'expansió dels drets de ciutadania i les reivindicacions dels moviments feministes. Tanmateix, els avenços assolits no han eliminat completament les desigualtats. La menor presència femenina en els espais de direcció, les diferències en la cobertura mediàtica o les desigualtats econòmiques evidencien que la igualtat formal continua coexistint amb mecanismes de discriminació de caràcter estructural.

Això suggereix que l'estudi històric de l'esport no només serveix per reconstruir l'evolució de la participació femenina, sinó també per comprendre com les institucions poden perpetuar desigualtats fins i tot quan el marc legal defensa la igualtat. Des d'aquesta perspectiva, la historiografia ofereix una eina útil per interpretar els reptes actuals de l'esport més enllà de les dades quantitatives de participació.

La història de l'esport constitueix un espai privilegiat per analitzar la construcció històrica de les relacions de gènere. L'estudi de l'exclusió i de la incorporació de les dones permet comprendre que les institucions esportives no són neutrals, sinó que reflecteixen les relacions de poder presents en cada societat. Des d'aquesta perspectiva, la historiografia de l'esport no només contribueix a explicar el passat, sinó que ofereix eines per interpretar els reptes que encara planteja la consecució d'una igualtat efectiva entre dones i homes en l'àmbit esportiu.

Bibliografia

- Bourdieu, P. (1983). *Cómo se puede ser deportista*. En Sociología y cultura. Grijalbo.
- Guttman, A. (1978). *From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports*. Columbia University Press.
- Guttman, A. (1991). *Women's Sports: A History*. Columbia University Press.
- Hargreaves, J. (1994). *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sports*. Routledge.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (Eds.). (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press.
- Laqueur, T. (1994). *La construcción del sexo. Cuerpo y género desde los griegos hasta Freud*. Cátedra. (Obra original publicada en 1990).
- Lloyd, G. (1993). *The Man of Reason: "Male" and "Female" in Western Philosophy* (2nd ed.). Routledge.
- Manrique Arribas, J. C. (2008). *La mujer y la educación física durante el franquismo*. Universidad de Valladolid.
- Mangan, J. A. (1981). *Athleticism in the Victorian and Edwardian Public School*. Cambridge University Press.
- Morris, M. (2022). *A History of Women in Sport Prior to Title IX*. *The Sport Journal*, 24. <https://thesportjournal.org/article/a-history-of-women-in-sport-prior-to-title-ix/>
- Pfister, G. (2010). Women in sport – gender relations and future perspectives. *Sport in Society*, 13(2), 234–248.
- Puig, N., & Soler, S. (2004). Mujer y deporte en España: estado de la cuestión y perspectivas de futuro. *Apunts. Educación Física y Deportes*, 76, 71–78.

Scott, J. W. (1986). Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*, 91(5), 1053–1075.

Vertinsky, P. (1994). *The Eternally Wounded Woman: Women, Doctors and Exercise in the Late Nineteenth Century*. Manchester University Press.

PEQUÍN 2008: ESCENOGRAFIA DE PODER. ELS JOCS OLÍMPICS COM A INSTRUMENT DE SOFT POWER I DE LA XINA COM A POTÈNCIA AMB ASPIRACIONS DE PROJECCIÓ GLOBAL

Arnau Martín i Vallcorba⁵⁴

Arnau.MartinV@autonoma.cat

Resum

Els Jocs Olímpics de Pequín 2008 han de ser entesos com un episodi clau en la història social i cultural de l'Àsia contemporània, i no només com una competició esportiva de caràcter global. Més enllà de la competició esportiva, l'esdeveniment va funcionar com una gran operació de projecció simbòlica a través de la qual la República Popular de la Xina presentà al l'esfera global una percepció d'estabilitat, modernitat, eficiència organitzativa i continuïtat civilitzadora. A partir de conceptes com el *soft power* i la diplomàcia esportiva, l'article examina la cerimònia inaugural, la transformació urbana de la ciutat, la gestió mediàtica de l'esdeveniment i les tensions polítiques que l'envoltaren, tot reforçant la hipòtesi que Pequín 2008 actuà alhora tant com una eina de projecció exterior i com una escenificació social del poder de l'Estat, mitjançant la mobilització de cossos, espais, imatges i relats. Alhora, les crítiques sobre drets humans, censura, els fets del Tibet i el control social van mostrar els límits de tot aquest poder simbòlic i els Jocs es van convertir en un lloc privilegiat per comprendre com l'esport global participa en la construcció de poder i identitat.

Paraules clau: Pequín 2008, Jocs Olímpics, *soft power*, diplomàcia esportiva, megaesdeveniments.

⁵⁴ Arnau Martín i Vallcorba (Molins de Rei, 2002) es va graduar en Història a la Universitat Autònoma de Barcelona el 2024 i el setembre de 2026 va obtenir el màster interuniversitari d'Història Contemporània a la mateixa UAB.

Abstract

The Beijing 2008 Olympic Games should be understood as a key episode in the social and cultural history of contemporary Asia, and not merely as a global sporting competition. Beyond this last aspect, the event served as a major symbolic projection operation through which the People's Republic of China presented to the world an image of stability, modernity, organisational efficiency and civilisational continuity. Drawing on concepts such as soft power or sports diplomacy, this paper will examine the opening ceremony of those Games, the city's urban transformation, the media management, and the political tensions that surrounded them, thus reinforcing the hypothesis that Beijing 2008 was as much a tool of foreign policy as a social staging of power: a device capable of mobilising bodies, spaces, images and narratives to reinforce China's internal legitimacy and international project. At the same time, criticisms regarding human rights, censorship, the events in Tibet and social control would serve to demonstrate the limits of this symbolic power, thereby making the Games a privileged site for understanding how global sport participates in the construction of power, identity and cultural hegemony.

Keywords: Beijing 2008, Olympic Games, soft power, sports diplomacy, mega-events.

Pequín davant l'esfera internacional: molt més que uns Jocs Olímpics

Els Jocs Olímpics de Pequín 2008 constituïren un dels grans escenaris polítics de la dècada inicial del segle XXI i una manera de mostrar al món com la República Popular de la Xina havia estat capaç de consolidar-se com una potència emergent amb una creixent capacitat de projecció internacional després de tres dècades de reformes econòmiques i d'obertura exterior. Durant unes setmanes, la Xina va ocupar el centre de la mirada mundial i va desplegar una reputació d'eficiència, modernitat, estabilitat i ambició històrica difícil d'ignorar. Allò que es va observar a Pequín no era només una sèrie de proves esportives, ni tampoc una celebració neutral de l'olimpisme. Era una forma de parlar de l'Estat, de la seva història, del seu futur i sobretot del lloc que volia ocupar en l'opinió pública internacional cada vegada més multipolar.

L'obtenció de la seu olímpica el 13 de juliol de 2001 seria un moment clau dins aquest procés, ja que entre 2001 i 2008 les autoritats xineses desplegarien un ampli programa de

transformació urbana, inversió en infraestructures i projecció internacional que culminà amb la celebració dels Jocs Olímpics entre el 8 i el 24 d'agost de 2008.

El cas és especialment interessant, ja que l'esport hi funcionaria com un llenguatge polític global, en què la cerimònia inaugural, l'arquitectura monumental, el lema dels Jocs *One World, One Dream*, les noves infraestructures dutes a terme per a l'esdeveniment, els voluntaris, la gestió dels mitjans i la presència massiva de patrocinadors formaven part d'una mateixa operació. Aquesta no era altra que mostrar que l'Estat s'havia convertit en una potència capaç de produir símbols, emocions, ordre urbà i cultura visual a escala mundial. Pequín 2008 va convertir l'olimpisme en un aparador de força, però també en una promesa: la d'una Xina preparada per tornar al centre de la història. Ara bé, cap escenografia de poder és mai completament estable, en el sentit que el mateix focus internacional que va permetre al país asiàtic projectar una construcció simbòlica espectacular també faria visibles les tensions que acompanyaren el seu ascens. Les protestes pel Tibet, les denúncies sobre drets humans relacionades amb el darrer aspecte, la censura, els desplaçaments urbans, la contaminació i la vigilància limitaren l'eficàcia del relat oficial, alhora que l'admiració per l'espectacle va conviure amb el recel davant el control polític. És precisament en aquesta tensió, entre fascinació i crítica, on Pequín 2008 es transforma en un objecte privilegiat per a la història social i cultural de l'esport.

En l'article es defensarà que els Jocs Olímpics del 2008 van funcionar realment com una escenografia de poder⁵⁵, una expressió que no vol dir que el megaesdeveniment fos només propaganda, sinó que l'olimpisme va servir per articular una representació material i simbòlica de la Xina contemporània. Com s'observarà a continuació, l'esport va permetre reordenar pràcticament tota la ciutat, mobilitzar cossos, construir emoció col·lectiva, dirigir una narrativa nacional i també disputar la percepció internacional del país. Però també demostrà que el *soft power*⁵⁶ té límits evidents: pot seduir, pot impressionar, pot multiplicar la visibilitat, però no negar totes les contradiccions possibles que el travessen.

⁵⁵ En aquest article s'entén per escenografia de poder la construcció deliberada d'espais, imatges, relats i pràctiques col·lectives destinades a representar la capacitat organitzativa, la modernitat i la legitimitat d'un estat davant audiències tant internes com internacionals.

⁵⁶ El *soft power* és un concepte formulat per Joseph Nye, geopolític estatunidenc, professor i subsecretari de Defensa per Assumptes de Seguretat Internacional. Fa referència a la capacitat d'un estat per influir en altres actors internacionals, sigui països o personatges a través de l'atractiu cultural, ideològic i institucional, més que per la coerció militar o econòmica. Per la primera vegada que es va utilitzar el terme vegi Nye Jr., J. S. (1990) *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. Nova York: Basic Books.

Es parteix dels estudis que han analitzat la cerimònia inaugural, la projecció internacional de l'Estat xinès i les relacions entre els Jocs Olímpics, la globalització i el *soft power* (Ho, 2011; Chen, Colapinto i Luo, 2012; Giulianotti, 2015). Sobre aquesta base, es proposa una lectura conjunta de la representació visual de l'Estat, la transformació de l'espai urbà, el discurs institucional, la recepció mediàtica occidental i les controvèrsies polítiques que envoltaren l'esdeveniment. L'objectiu, per tant, és observar com la interacció d'aquestes dimensions va reforçar la projecció internacional de Pequín i, al mateix temps, va fer més visibles els límits i les contradiccions d'aquesta estratègia.

També s'adoptarà una aproximació qualitativa basada en dos conjunts de fonts. El primer està format per documentació institucional vinculada a l'organització i la celebració dels Jocs, entre la qual s'inclouen declaracions de les autoritats xineses, materials del comitè organitzador i documents del Comitè Olímpic Internacional. Aquestes s'han seleccionat perquè permeten reconstruir els objectius atribuïts oficialment a l'esdeveniment i la imatge de la Xina que es pretenia projectar.

El segon conjunt correspon a una selecció de peces publicades pels mitjans de comunicació citats en l'article durant els mesos anteriors i posteriors a la celebració dels Jocs, amb una atenció especial al període comprès entre l'inici del recorregut internacional de la torxa olímpica i la clausura de l'esdeveniment. A partir d'aquest corpus es plantegen tres preguntes principals: com es va representar el país a si mateix durant els Jocs Olímpics; de quina manera aquesta representació fou interpretada pels mitjans internacionals; i fins a quin punt les controvèrsies polítiques van limitar o condicionar els objectius de projecció exterior perseguits per les autoritats xineses.

L'olimpisme al servei del poder xinès

Els Jocs Olímpics formen part d'una tradició moderna en què l'esport es converteix en un ritual de representació col·lectiva, passant de ser una trobada d'atletes a una posada en escena de ciutats, estats i identitats. Per això, els megaesdeveniments esportius han tingut un paper tan important en la cultura contemporània perquè concentren tecnologia, emoció, capital, mitjans de comunicació i diplomàcia en un període molt breu, però d'una intensitat simbòlica enorme. És a dir, tots aquests fets estan situats dins la construcció de la cultura global moderna, ja que permeten organitzar temps públic, espai urbà i identitat nacional davant audiències internacionals. En aquest sentit, Pequín 2008 era una operació plenament inscrita en aquesta lògica, en el fet que tot i acollir els Jocs, també calia aprofitar-los per

reordenar la manera com l'escena internacional mirava la Xina (Roche, 2000, p. 27-28; Horne i Manzenreiter, 2006, p. 73-75).

El concepte de *soft power* ens ajuda a entendre la importància política d'aquesta operació perquè a diferència del poder militar o de la pressió econòmica directa, el poder tou funciona a través de l'atracció, la reputació i la capacitat de generar tota mena d'admiració. El govern xinès i el comitè organitzador utilitzaren els Jocs per projectar una reputació de modernitat, cooperació, hospitalitat i capacitat organitzativa, ja que era una aspiració institucional, tot i que l'aparença pública no fou rebuda de la mateixa manera per totes les audiències internacionals (Nye Jr., 2004, p. 5).

No obstant això, Pequín 2008 es tractà també d'un intent de superar un relat internacional en gran manera marcada per les contradiccions. La Xina era admirada pel seu creixement econòmic des de la dècada dels vuitanta de la centúria passada, però vigilada pel seu autoritarisme; era percebuda com una eina imprescindible de la globalització, però també com un actor complicat d'encaixar dins l'ordre liberal internacional i els Jocs Olímpics permetien intervenir en aquesta visió. A més, no es pot passar per alt que el procés de candidatura, preparació i celebració de les mateixes fou "a milestone in China's exploration of soft power" (Grix, Brannagan i Lee, 2019, p. 47), per la qual cosa es presenta Pequín com una fita dins d'una estratègia més àmplia de projecció mundial (Pang, 2008, s. p.).

Aquesta projecció no depenia només del discurs diplomàtic. Depenia, sobretot, de la força de les imatges. Un exemple es constata en la cerimònia inaugural del 8 d'agost de 2008, la qual fou el moment més intens d'aquesta voluntat de representació. Dirigida per Zhang Yimou⁵⁷, s'encarregaria de combinar tota classe de tecnologia, coreografia massiva, música espectacular, focs artificials i una selecció calculada d'elements històrics de la civilització xinesa, com la cal·ligrafia, la pólvora, el paper, la brúixola, la Ruta de la Seda o la Gran Muralla, que apareixen com a proves d'una contribució antiga al progrés universal. Per tant, el passat es convertí en capital simbòlic per legitimar el present i projectar futur (Ho, 2011, p. 6-8; Chen, Colapinto i Luo, 2012, p. 191-192).

D'altra banda, la força de la cerimònia radicava en aquesta articulació entre l'antiguitat i la modernitat. El país asiàtic s'hi presentava com una civilització mil·lenària que podia dominar els codis de l'espectacle contemporani i amb una modernitat amb arrels

⁵⁷ Un dels directors xinesos de cinema més reconeguts i valorats per la crítica de la història.

pròpies. La visió era poderosa perquè evitava dos riscos: el de semblar un país totalment ancorat en el passat i el de presentar-se com una imitació calcada d'Occident. Pequín 2008 afirmava una modernitat xinesa, monumental i disciplinada per dialogar amb la cultura global sense renunciar a un relat propi de continuïtat històrica. Aquesta operació visual, com s'observarà més endavant, és una de les raons per la que acabaria tenint una recepció tan intensa en la premsa occidental (Chen, Colapinto i Luo, 2012, p. 193; Brownell, 2008, p. 85-87).

La dimensió corporal de l'espectacle també fou essencial, en el sentit que milers de participants coordinats amb precisió extrema transmetien una percepció d'harmonia col·lectiva. El moviment sincronitzat, sumat amb la repetició exacta i la manca aparent d'error convertien el cos social en una metàfora de l'Estat: ordre, disciplina i eficàcia, per la qual cosa la bellesa feia més atractiva la seva càrrega política. L'espectador no només veia una cerimònia; veia una societat representada com un organisme que podia moure's en una sola direcció. Aquesta idea de coordinació entre individu, col·lectiu i poder estatal resulta clau per entendre el motiu pel qual la cerimònia inaugural condensava els principals atributs que les autoritats volien associar amb la Xina: continuïtat històrica, ordre col·lectiu, domini tecnològic i capacitat organitzativa (Lemus-Delgado, 2023, p. 472-475; Hong i Zhouxiang, 2013, p. 95-96).

El discurs institucional dels Jocs queda recollit en l'informe oficial publicat el 2010 pel Comitè Organitzador de Pequín, una font retrospectiva i elaborada pel mateix organisme responsable de preparar l'esdeveniment, que presenta els set anys transcorreguts entre la concessió de la seu i la celebració dels Jocs com un procés de transformació urbana, mobilització social i desenvolupament nacional. Per aquest motiu, l'informe és clau per reconstruir les prioritats i la representació que l'organització va elaborar del projecte olímpic, però no constitueix per si sol una prova que els objectius anunciats s'assolissin efectivament

(Beijing Organising Committee for the Games of the XXIX Olympiad vol. III, 2010, p. 9-11⁵⁸).

L'informe també va sintetitzar el projecte amb tres fórmules: *Green Olympics*, *High-tech Olympics* and *People's Olympics*, unes expressions vinculades a la sostenibilitat, la modernització tecnològica i la participació social. Aquests lemes han de ser interpretats com

⁵⁸ Publicat dos anys després de l'esdeveniment pel mateix comitè organitzador, l'informa s'utilitza aquí com a font del discurs institucional i dels objectius declarats, no com una avaluació independent dels resultats dels Jocs.

a components del relat institucional i no com una descripció neutral dels resultats dels Jocs. El seu grau de compliment només es pot valorar contrastant-los amb altres evidències. Així, la promesa ambiental conviuria amb els problemes de contaminació; la participació popular, amb el control de l'espai públic i les restriccions polítiques; i la modernització tecnològica, amb les desigualtats i els desplaçaments provocats per la transformació urbana. D'aquesta manera, la distància entre els objectius proclamats i els resultats observables permet identificar algunes de les principals contradiccions de l'escenografia olímpica (Beijing Organising Committee for the Games of the XXIX Olympiad vol. III, 2010, p. 55-57; Broudehoux, 2007, p. 388-389).

Sumat a l'anteriorment exposat, la recepció internacional va confirmar tot aquest caràcter ambigu. En altres paraules, els Jocs augmentaren de manera espectacular la visibilitat de l'Estat xinès, però no transformaren automàticament la seva imatge, amb l'exemple de la cobertura televisiva internacional que mostrà que la presència del país als mitjans globals creixeria, però que la valoració general es mantenia més estable del que el relat oficial hagués pogut esperar. Aquesta distinció és important, ja que observar més no significa necessàriament admirar més. Per tant, Pequín 2008 va incrementar notablement la notorietat mediàtica internacional, encara que les dades citades no permeten identificar aquesta major notorietat amb una millora automàtica de la seva aparença pública, ja que les valoracions continuaren condicionades pels debats sobre autoritarisme, drets humans i censura (Zeng, Go i Kolmer, 2011, p. 326-327; Wu i Xu, 2012, p. 394-395).

Per analitzar els efectes dels Jocs, caldria distingir diversos nivells. En primer lloc, el govern i el comitè organitzador formularen uns objectius de projecció internacional. Tot seguit, la cerimònia, l'arquitectura i la transformació urbana oferiren una representació observable de modernitat i capacitat organitzativa. En tercer lloc, aquesta representació seria interpretada de manera diversa pels mitjans de comunicació i pels moviments crítics. Finalment, l'increment del ressò internacional no comportà necessàriament una millora equivalent de la visió exterior de la Xina.

La ciutat convertida en escenari. Quan el relat oficial es troba amb la crítica

La capital xinesa fou una de les grans protagonistes dels Jocs Olímpics de 2008 perquè abans que els atletes competissin, Pequín ja havia estat convertida en un argument

visual. Per posar dos casos, l'Estadi Nacional, conegut com el *Bird's Nest*⁵⁹, i el Centre Aquàtic Nacional, el *Water Cube*, es van transformar tant en icones globals com en símbols d'una nova ambició urbana. Les seves formes arquitectòniques, la seva escala i la seva circulació mediàtica contribuirien a construir un punt de vista de la ciutat com a metròpoli capaç d'encarnar el futur i la ciutat es convertia en part imprescindible del missatge. Aquesta transformació urbana responia a una lògica més àmplia de ciutat-espectacle. Els megaesdeveniments són espais que permeten accelerar reformes, justificar inversions i reordenar l'espai públic sota la promesa d'un benefici col·lectiu, però també seleccionen què es mostra i què queda desplaçat. El Pequín olímpic havia de ser net, eficient, llegible per a una audiència global i alhora monumental, una imatge que requeria infraestructures, encara que també regulació social, ja que barris, treballadors, formes de pobresa urbana i conflictes quotidians quedaven fora del relat principal. La modernització apareixia com un procés brillant, però el seu revers seria la intensificació del control sobre l'espai urbà (Ren, 2011, p. 14-17, Broudehoux, 2007, p. 393-395).

El cas s'encarrega de mostrar fins a quin punt l'esport podia funcionar com a motor de transformació urbana i, alhora, com a justificació política d'aquesta transformació. Els Jocs legitimaven reformes que probablement haurien estat més difícils de presentar sense l'horitzó olímpic i la promesa d'acollir el món permetia accelerar la presa de decisions i imposar terminis. Al mateix temps, l'esdeveniment transferia a la ciutat una pressió visual enorme. Aquesta no era altra que Pequín havia d'aparèixer preparada, orientada i moderna (Horne i Manzenreiter, 2006, 129-132; Shambaugh, 2013, p. 175-176).

Un altre aspecte era que la contaminació seria una de les primeres esquerdes d'aquesta representació que projectava la Xina. La promesa d'uns *Green Olympics* convivia amb una qualitat de l'aire que preocupava esportistes, periodistes i organismes internacionals. Un any abans de la inauguració, *BBC Sport* ja recollia la possibilitat que algunes proves de resistència fossin ajornades si la pol·lució no millorava, un aspecte que era molt més que un problema tècnic solament, ja que afectava directament la credibilitat del relat olímpic verd i vinculava l'esport amb el model de desenvolupament xinès: creixement accelerat, industrialització, urbanització massiva i costos ambientals difícils d'amagar en un

⁵⁹ L'Estadi Nacional rep el nom de *Bird's Nest* per la xarxa d'acer entrelaçada de la seva façana, que simula el niu d'un ocell.

esdeveniment observat a escala mundial⁶⁰. La premsa occidental va ser també molt útil per seguir el batec d'aquesta ambivalència. Per exemple, *CNN* presentaria la inauguració com una cerimònia espectacular, carregada d'emoció i de significat nacional, però també recordaria que els Jocs arribaven envoltats de crítiques sobre el que estava succeint al Tibet, la contaminació o el control polític⁶¹. *France 24*, d'altra banda, va continuar l'endemà de la inauguració en la mateixa direcció: la glòria escènica de la cerimònia no havia eliminat les protestes internacionals, sinó que hi convivia, el que reforçà la idea que Pequín va produir admiració, però no va neutralitzar la crítica⁶².

La torxa olímpica convertiria aquesta tensió en imatge global. Pensada com una celebració de la unitat i de la continuïtat olímpica, va esdevenir un símbol disputat, amb ciutats com Londres, París o San Francisco on les protestes van transformar el recorregut en una seqüència de conflictes polítics. El símbol que havia de representar fraternitat començaria a representar també repressió, drets humans i desconfiança envers el govern xinès, manifestant-se en articles de premsa com la *CNN*. Jacques Rogge qualificà la situació de “crisis” per als Jocs, una expressió molt significativa perquè provenia del mateix president del Comitè Olímpic Internacional (COI) i mostrava fins a quin punt la protesta havia sortit del marge per ocupar el centre de l'esdeveniment⁶⁴.

Entre el març i el mes d'agost de 2008, coincidint amb el recorregut internacional de la torxa olímpica, les protestes es van estendre per diverses ciutats del planeta i convertiren l'esdeveniment en un focus de debat polític. Una part important d'aquestes mobilitzacions estaria relacionada amb els disturbis produïts al Tibet el març de 2008 i amb les denúncies internacionals sobre drets humans. Tot i que aquest fet i Xinjiang aparegueren sovint associats en el debat públic perquè plantejaven qüestions de sobirania i control territorial, es tractava de realitats històriques i polítiques diferents. I mentre que les protestes vinculades al

⁶⁰ BBC Sport (2007) 'Pollution risk for Olympic events', *BBC Sport*, 8 d'agost. Disponible a: http://news.bbc.co.uk/sport2/hi/front_page/6934955.stm (Consultat: 9 de juny de 2026).

⁶¹ CNN (2008a) 'Emotion kicks off China's Olympics', *CNN*, 8 d'agost. Disponible a: <https://edition.cnn.com/2008/WORLD/asiapcf/08/08/olympics.opening/index.html> (Consultat: 15 de juny de 2026).

⁶² France 24 (2008a) 'Olympic events open amid human rights protests', *France 24*, 9 d'agost. Disponible a: <https://www.france24.com/en/20080809-olympic-events-open-amid-human-rights-protests-beijing-olympics-2008> (Consultat: 21 de juny de 2026). Per a més informació, vegi France 24 (2008b) 'Pro-Tibetan demos held on eve of Beijing Olympics', *France 24*, 7 d'agost. Disponible a: <https://www.france24.com/en/20080807-pro-tibetan-demos-held-eve-beijing-olympics-china-tibet> (Consultat: 63 de juny de 2026).

⁶⁴ CNN (2008b) 'IOC chief: Torch protests a “crisis” for the Games', *CNN*, 10 d'abril. Disponible a: <https://edition.cnn.com/2008/WORLD/asiapcf/04/10/torch.relay/index.html> (Consultat: 17 de juny de 2026).

Tibet se centraven en les reivindicacions nacionals tibetanes i en la repressió posterior als disturbis de Lhasa, el cas de Xinjiang estaria relacionat amb les tensions existents entre la Xina i una part de la població uigur.

El que va succeir al Tibet donaria a aquesta disputa una profunditat territorial, amb el recorregut de la torxa per zones políticament sensibles sent llegit per part de la premsa com una afirmació d'autoritat estatal. La cobertura, per exemple, de *The New York Times* sobre la torxa a les zones del Tibet o Xinjiang mostrava que el relleu produïa visions d'unitat i projectava sobirania sobre espais on aquesta unitat era qüestionada. En aquest punt, el símbol olímpic deixava de ser una celebració abstracta per passar a convertir-se en una forma de presència política (Waugh, 2008, p. 106-109).⁶⁵

No obstant això, les denúncies sobre drets humans van acabar de limitar l'eficàcia del relat oficial. Diferents ONG com *Amnesty International* o *Human Rights Watch* vincularen el període olímpic amb restriccions a la llibertat d'expressió, detencions, control sobre activistes, obstacles a la protesta i pressions sobre periodistes. La qüestió era bàsicament que l'esdeveniment, tot i tenir crítiques al marge del mateix, va oferir una plataforma global perquè aquestes circulessin amb més força (Amnesty International, 2008, p. 4-6).⁶⁶

Aquesta paradoxa és una de les claus de Pequín 2008. La Xina necessitava protagonisme internacional per projectar *soft power*, però la visibilitat també amplificava allò que s'intentava controlar. En aquest sentit, el concepte de *soft disempowerment*⁶⁷ resulta important, ja que un megaesdeveniment pot augmentar l'atractiu d'un país i exposar-ne les vulnerabilitats. Els Jocs van aconseguir impressionar la comunitat internacional amb la seva capacitat d'organització, però no evitaren que l'opinió pública

⁶⁵ Klein, J. Z. (2008) 'Q & A: The Olympic Torch in Xinjiang and Tibet', *The New York Times*, 17 de juny. Disponible a: <https://archive.nytimes.com/beijing2008.blogs.nytimes.com/2008/06/17/q-a-the-olympic-torch-in-xinjiang-and-tibet/> (Consultat: 17 de juny de 2026).

⁶⁶ Human Rights Watch (2008a) 'China: Olympics Harm Key Human Rights. Chinese Government, IOC Wasted Historic Opportunity for Reform', *Human Rights Watch*, 6 d'agost. Disponible a: <https://www.hrw.org/news/2008/08/06/china-olympics-harm-key-human-rights> (Consultat: 12 de juny de 2026); Human Rights Watch (2008b) 'China. Hosting Olympics a Catalyst for Human Rights Abuses. IOC and World Leaders Fail to Challenge Great Leap Backward for Rights in China', *Human Rights Watch*, 22 d'agost. Disponible a: <https://www.hrw.org/news/2008/08/22/china-hosting-olympics-catalyst-human-rights-abuses> (Consultat: 20 de juny de 2026).

⁶⁷ Amnesty International (2008a) 'Olympics: China and IOC must learn from mistakes and uphold human rights values', *Amnesty International*, 24 d'agost. Disponible a:

<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2008/08/olympics-china-and-ioc-must-learn-mistakes-and-uphold-human-rights-values-200808/> (Consultat: 8 de juny de 2026); Els intents d'un actor (governos, empreses o organitzacions)

parlés també de censura, per millorar la seva imatge pública, però acaben generant l'efecte contrari. En lloc d'atraure, aquestes accions alteren i provoquen crítiques, reputació negativa i pèrdua d'influència.

repressió, contaminació i protesta, per la qual cosa el poder tou ni va fracassar, ni tampoc va triomfar completament (Giulianotti, 2015, p. 291-292).

Conclusions

Els Jocs Olímpics de Pequín van ser una fita esportiva, és cert, però sobretot van ser una operació cultural i política d'una magnitud extraordinària, on la Xina va utilitzar-los per projectar un relat d'eficiència, modernitat, disciplina i continuïtat històrica. La cerimònia inaugural, els estadis, la transformació urbana, el voluntariat, la seguretat i la gestió mediàtica formarien part d'una mateixa escenografia destinada a mostrar que el país havia arribat al centre de la globalització.

Analitzar conjuntament tant la cerimònia inaugural, la transformació urbana, el discurs institucional, la cobertura mediàtica com les controvèrsies polítiques permet comprendre'l com un fenomen que va anar més enllà de la competició esportiva. Els Jocs es convertirien en un espai de representació de l'Estat, de mobilització social i de disputa sobre la imatge internacional de l'Estat asiàtic. A més, l'esport hi va actuar com un llenguatge compartit, però no neutral ja que el govern l'utilitzà per reforçar el seu relat, els mitjans de comunicació l'interpretaren des de marcs diversos i els moviments crítics en disputaren el significat. Pequín 2008 proporcionaria al poder tou xinès una plataforma de gran exposició pública, però també en va mostrar els límits. En va obtenir prestigi per la capacitat organitzativa i l'impacte visual del fet, però no eliminà els recels relacionats amb l'autoritarisme, la censura, els drets humans i el control social. Així que la principal contradicció dels Jocs fou que la mateixa exposició internacional que havia de reforçar la visió del país també ampliaria la circulació de les crítiques contra el govern xinès-

En definitiva, aquests Jocs Olímpics es van convertir en una escenografia de poder molt evident i, al mateix temps, en un mirall de les contradiccions del segle XXI. La Xina hi va aparèixer com una potència capaç de fascinar el món i també com un estat sotmès a una mirada crítica global. És en aquesta tensió entre fascinació i contestació, entre cerimònia i conflicte, entre ciutat monumental i ciutat controlada, on els Jocs deixen de ser només esport i passen a convertir-se en història. Tot i així, potser els estadis seran els nous fòrums diplomàtics i les cerimònies els nous discursos de

Bibliografia

Broudehoux, A.-M. (2007) 'Spectacular Beijing: The Conspicuous Construction of an Olympic Metropolis', *Journal of Urban Affairs*, 29(4), pp. 383-399.

Brownell, S. (2008) *Beijing's Games: What the Olympics Mean to China*. Lanham (Maryland) i Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers.

Chen, C. C; Colapinto, C. i Luo, Q. (2012) 'The 2008 Beijing Olympic Opening Ceremony: Visual Insights into China's Soft Power', *Visual Studies*, 27(2), pp. 188-195.

Giulianotti, R. (2015) 'The Beijing 2008 Olympics: Examining the Interrelations of China, Globalization, and Soft Power', *European Review*, 23(2), pp. 286-296.

Grix, J., Brannagan, P. M. i Lee, D. (2019) *Entering the Global Arena: Emerging States, Soft Power Strategies and Sports Mega-Events*. Singapur: Palgrave Pivot.

Ho, K. T. (2011) 'Behind the Hyperreality Experience: The 2008 Beijing Olympics Opening Ceremony', *New Zealand Journal of Asian Studies*, 13(1), pp. 1-16.

Hong, F. i Zhouxiang, L. (2013) *The Politicisation of Sport in Modern China: Communists and Champions*. Oxon i Nova York: Routledge.

Horne, J. i Manzenreiter, W. (eds.) (2006) *Sports Mega-Events: Social Scientific Analyses of a Global Phenomenon*. Malden: Wiley-Blackwell.

Lemus-Delgado, D. (2023) 'Opening Ceremonies and National Identity: Beijing 2008 and Tokyo 2020', *National Identities*, 25(5), pp. 463-482.

Nye Jr., J. S. (1990) *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. Nova York: Basic Books.

Nye Jr., J. S. (2004) *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Nova York: PublicAffairs.

Pang, Z. (2008) 'The Beijing Olympics and China's Soft Power', *Brookings Institution*, 4 de setembre.

Ren, X. (2011) 'Olympic Beijing: Reflections on Urban Space and Global Connectivity'. A: K. Caffrey (ed.) *The Beijing Olympics: Promoting China. Soft and Hard Power in Global Politics*. Oxon i Nova York: Routledge, pp. 7-35.

Roche, M. (2000) *Mega-events and Modernity: Olympics and Expos in the Growth of Global Culture*. Londres i Nova York: Routledge.

Shambaugh, D. (2013) *China Goes Global: The Partial Power*. Nova York: Oxford University Press.

Waugh, L. (2008) *Broken Promises. Human rights violations in Tibet since China was awarded the 2008 Olympic Games*. Londres: Tibet Watch.

Wu, M. i Xu, Z. (2012) 'Mirroring the Olympic Games — The Beijing 2008 Olympic Games in the American Media'. A: L. King i G. Richeri (eds.) *Encoding the Olympics. The Beijing Olympic Games and the Communication Impact Worldwide*. Oxon i Nova York: Routledge, pp. 390-404.

Zeng, G., Go, F. i Kolmer, C. (2011) 'The Impact of International TV Media Coverage of the Beijing Olympics 2008 on China's Media Image Formation: A Media Content Analysis Perspective', *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship*, 12(4), pp. 319-336.

Fonts primàries i hemerogràfiques

Amnesty International (2008) *People's Republic of China: The Olympics countdown – crackdown on Tibetan protesters*. Londres: Amnesty International.

Amnesty International (2008a) 'Olympics: China and IOC must learn from mistakes and uphold human rights values', *Amnesty International*, 24 d'agost.

BBC Sport (2007) 'Pollution risk for Olympic events', *BBC Sport*, 8 d'agost.

Beijing Organising Committee for the Games of the XXIX Olympiad (2010) *Official Report of the Beijing 2008 Olympic Games. Volume III: Preparation for the Games: New Beijing Great Olympics*. Pequín: Beijing Organising Committee for the Games of the XXIX Olympiad.

CNN (2008a) ‘Emotion kicks off China’s Olympics’, *CNN*, 8 d’agost.

CNN (2008b) ‘IOC chief: Torch protests a “crisis” for the Games’, *CNN*, 10 d’abril.

France 24 (2008a) ‘Olympic events open amid human rights protests’, *France 24*, 9 d’agost.

France 24 (2008b) ‘Pro-Tibetan demos held on eve of Beijing Olympics’, *France 24*, 7 d’agost.

Human Rights Watch (2008a) ‘China: Olympics Harm Key Human Rights. Chinese Government, IOC Wasted Historic Opportunity for Reform’, *Human Rights Watch*, 6 d’agost.

Human Rights Watch (2008b) ‘China. Hosting Olympics a Catalyst for Human Rights Abuses. IOC and World Leaders Fail to Challenge Great Leap Backward for Rights in China’, *Human Rights Watch*, 22 d’agost.

Klein, J. Z. (2008) ‘Q & A: The Olympic Torch in Xinjiang and Tibet’, *The New York Times*, 17 de juny.

DE L'ESPORT OBRER A LA CULTURA FÍSICA POPULAR: ESPORT, CULTURA TRADICIONAL I ANTIFEIXISME EN LA MOBILITZACIÓ GALLEGA CAP A L'OLIMPIADA POPULAR DE 1936

Víctor Pérez Sanmamed⁶⁸

Resum

L'Olimpiada Popular de Barcelona de 1936 ha estat estudiada principalment a partir de la seva relació amb el moviment esportiu obrer internacional, el boicot als Jocs de Berlín i la política antifeixista de Front Popular. Aquest article desplaça parcialment la mirada cap a Galícia i examina la mobilització prèvia a l'esdeveniment com un espai de trobada entre esport obrer, cultura esportiva, associacionisme, cultura tradicional i representació territorial. A partir de la historiografia sobre la implantació de l'esport a Galícia, els estudis sobre la Federación Cultural Deportiva Obrera i la documentació vinculada a l'Olimpiada, se sosté que les xarxes obreres van proporcionar una part decisiva de la infraestructura sobre la qual es pogué desenvolupar una mobilització popular més transversal. La participació conjunta prevista d'esportistes i agrupacions culturals permet, a més, analitzar el cos i la cultura com a formes complementàries de representació col·lectiva en la conjuntura antifeixista de 1936.

Paraules clau: cultura física; esport obrer; Olimpiada Popular; Galícia; antifeixisme; associacionisme; cultura tradicional.

⁶⁸ Víctor Pérez Sanmamed és enginyer de l'Energia (Universidade de Vigo), màster en Energies Sostenibles (ISEP, amb formació a NTNU) i màster en Formació del Professorat, especialitat de Matemàtiques (UDIMA). Docent, entrenador i responsable del club esportiu Vákner Galiza. Actualment desenvolupa recerca doctoral en Educació i Tecnologia a la UDIMA sobre pedagogia llibertària, cultura física i educació.

Abstract

The 1936 Barcelona Popular Olympiad has usually been studied in relation to the international workers' sport movement, the boycott of the Berlin Games and Popular Front anti-fascism. This article shifts the focus towards Galicia and examines the mobilisation preceding the event as a meeting point between workers' sport, sporting culture, associationism, traditional culture and territorial representation. It argues that workers' sporting networks provided a crucial part of the infrastructure on which a broader popular mobilisation could develop. The projected joint participation of athletes and cultural groups also allows the body and popular culture to be analysed as complementary forms of collective representation in the anti-fascist context of 1936.

Keywords: physical culture; workers' sport; Popular Olympiad; Galicia; anti-fascism; associationism; traditional culture.

Introducció

L'Olimpíada Popular s'havia d'inaugurar a Barcelona el 19 de juliol de 1936. El cop militar iniciat durant les hores anteriors en va impedir la celebració i va convertir una ciutat preparada per rebre esportistes i agrupacions culturals procedents de nombrosos territoris en un dels primers escenaris de la Guerra Civil. L'absència de competició no en redueix, però, l'interès històric. Al contrari: els mesos de preparació permeten observar amb una nitidesa especial les disputes polítiques, culturals i socials que travessaven l'esport europeu d'entreguerres.

La historiografia n'ha matisat considerablement la naturalesa. Les seves arrels es trobaven en el moviment esportiu obrer i en les campanyes contra els Jocs de Berlín, però Barcelona no es pot entendre simplement com una nova Olimpíada Obrera⁶⁹. La política de Front Popular va afavorir l'aproximació entre comunistes, socialistes, republicans d'esquerra, estudiants i altres organitzacions progressistes, mentre a Catalunya es consolidava un moviment d'esport popular capaç d'integrar cultures polítiques diferents (Pujadas i Santacana,

⁶⁹ La denominació «Olimpíada Popular» no s'ha de confondre amb les Olimpíades Obreres organitzades prèviament per les internacionals esportives socialista i comunista. Barcelona 1936 es configurà en la conjuntura del Front Popular i reuní actors que excedien el moviment esportiu obrer estricte (Gounot, 2005; Stout, 2020).

1992; Gounot, 2005; Physick, 2017; Stout, 2020).

El cas gal·lec ofereix una escala concreta per estudiar aquest eixamplament. Més que reconstruir una nòmina territorial de participants, interessa entendre com una infraestructura esportiva obrera actuà dins d'una mobilització més àmplia. L'anàlisi combina els estudis sobre cultura esportiva gal·lega, esport obrer i Olimpíada Popular amb documentació organitzativa i referències hemerogràfiques contemporànies. Quan les fonts conserven xifres o cronologies divergents, es manté aquesta incertesa en lloc de reconstruir retrospectivament una seqüència artificialment homogènia. Per «cultura física popular» s'entén aquí, de manera analítica i no com una etiqueta homogènia emprada pels actors, l'espai d'intersecció entre esport, educació corporal, lleure, associacionisme i pràctiques culturals que s'eixamplà en la conjuntura del Front Popular.

1. De l'esport a la cultura esportiva popular

La mobilització de 1936 no va sorgir sobre un terreny buit. Des de finals del segle XIX, gimnasos, societats recreatives, ciclisme, futbol i altres pràctiques havien contribuït a introduir a Galícia noves formes de sociabilitat corporal. Domínguez Almansa (2009) ha interpretat aquest procés com una part de la formació d'una cultura cívica vinculada a la modernitat, mentre Sanfiz Arias i Domínguez Almansa (2023) mostren com l'associacionisme esportiu va ampliar progressivament la seva base social fins a convertir l'esport en una referència cultural assumida també per sectors populars.

El moviment obrer es va apropiat, per tant, d'una cultura esportiva que ja existia, però li va atribuir funcions noves. No es tractava únicament de practicar modalitats prèviament associades a altres grups socials. Educació física, salut, excursionisme, atletisme, lleure, disciplina col·lectiva o sociabilitat podien integrar-se en projectes de formació i organització dels treballadors. De Luis Martín (2019) demostra que socialistes, comunistes i llibertaris van mantenir posicions diferents davant l'activitat física i la competició, però compartiren la necessitat de discutir quins cossos, quins lleures i quins valors havien d'acompanyar una societat transformada.

Aquesta accepció més ampla ajuda a distingir l'esport competitiu del conjunt de pràctiques corporals, educatives i recreatives que l'envoltaven. El 1936, el punt rellevant és que aquest repertori començà a connectar-se amb actors que excedien les organitzacions obreres estrictament definides. Això no pressuposa una cultura unitària: les tradicions

socialistes, comunistes i llibertàries continuaren mantenint diferències sobre competició, disciplina, salut o lleure, però compartien un terreny de debat sobre els usos socials del cos.

2. Esport obrer, Front Popular i cultura física

La Federación Cultural Deportiva Obrera fou una de les principals estructures de l'esport obrer republicà⁷⁰. El seu projecte vinculava la pràctica física amb l'organització de classe i qüestionava, en graus diversos, el mercantilisme, l'espectacularització i la separació entre esport i formació política. Galícia constitueix aquí un cas singular. Ibarrondo-Merino recull, a partir de dades atribuïdes a la Unión de Juventudes Comunistas, 54 clubs de la FCDO a Galícia el 1933, davant de 45 a Madrid (Ibarrondo-Merino, 2021: 193-194)⁷¹. Més que convertir aquesta xifra en un cens tancat, interessa allò que revela: Galícia ja apareixia per als contemporanis com un dels territoris d'implantació forta de l'esport obrer organitzat.

A mitjan anys trenta, però, les fronteres polítiques d'aquest moviment començaren a fer-se més permeables. L'estratègia de Front Popular va afavorir la col·laboració entre socialistes i comunistes i l'acostament a estudiants, republicans d'esquerra i associacions culturals. Gounot (2005) situa la mateixa preparació de Barcelona dins d'aquest gir: la tradició de l'esport obrer continuà sent fonamental, però el concepte d'esport popular facilità una coalició antifeixista molt més extensa. Stout (2020) ha subratllat precisament la singularitat de l'Olimpíada com a manifestació cultural del Front Popular, diferenciada tant de l'olimpisme oficial com de la tradició estricta del workers' sport.

A Espanya aquesta ampliació també es pot observar en les relacions de la FCDO amb la Federación Universitaria Escolar i en propostes com les Misiones Deportivas, vinculades a l'horitzó de les Misiones Pedagógicas. Ibarrondo-Merino interpreta aquesta convergència com un dels components del «moviment esportiu popular» que trobaria a Barcelona la seva màxima expressió (Ibarrondo-Merino, 2021: 191). L'esport obrer no va desaparèixer: aportà organitzacions, experiència i xarxes. El que canvià fou l'escala d'aliances en què aquelles xarxes començaren a intervenir.

⁷⁰ La cronologia i les denominacions FDO/FCDO no foren completament estables. Per evitar una genealogia excessivament simplificada, s'utilitza FCDO per a la federació consolidada que articulà bona part de l'esport obrer durant els anys republicans; vegeu De Luis Martín (2019) i Ibarrondo-Merino (2021).

⁷¹ La xifra procedeix d'una dada atribuïda per Ibarrondo-Merino a la Unión de Juventudes Comunistas i s'empra com a indicador d'implantació, no com a cens exhaustiu.

3. Mobilitzar Galícia per a Barcelona

La preparació gallega tingué una arquitectura territorial plural. Ibarrondo-Merino (2021: 239-240) inclou Galícia entre els territoris on la FCDO o altres organitzacions obreres impulsaren comitès de suport a l'Olimpíada. Per al cas gallec, l'entrada «Federación Cultural Deportiva Obrera» de l'Enciclopedia Galega Universal localitza a Vigo un Comitè Regional Pro-Olimpíada Popular i resumeix el pes de la federació en diverses ciutats gallegues (Enciclopedia Galega Universal, s. f.). Per a Pontevedra, la reconstrucció hemerogràfica de Sanfiz Arias (2024), basada en *Diario de Pontevedra* i *El Pueblo Gallego*, documenta una estructura local en què coincidien organitzacions esportives, estudiants, periodistes i membres de l'Agrupación Cultural Deportiva Obrera. Les comissions d'atletisme, natació, rem, futbol i bàsquet convivien amb altres dedicades a administració, premsa i cultura tradicional, denominada «folklore» en la documentació de l'època. L'organització d'una delegació desbordava, així, la selecció d'atletes.

Aquest desbordament s'aprecia amb claredat en el finançament. La premsa pontevedresa, recuperada per Sanfiz Arias (2024), registra festes, funcions, partits, subscripcions i peticions de suport destinades a reunir recursos per als desplaçaments i la manutenció. La mobilització esportiva depenia materialment d'espais de sociabilitat que no eren exclusivament esportius. Teatre, ball, associació i competició podien formar part d'una mateixa economia col·lectiva destinada a fer possible el viatge a Barcelona.

La presència femenina permet observar un altre límit en moviment. L'Olimpíada Popular incorporà categories específiques per a dones i la documentació estudiada per Ibarrondo-Merino mostra que la seva discriminació era presentada com a incompatible amb el discurs igualitari de l'esdeveniment (Ibarrondo-Merino, 2021: 236). A Galícia aquesta presència tenia antecedents propis: López Villar (2017) documenta un procés previ d'accés femení a l'esport, amb pràctiques que podien adquirir significats democratitzadors, emancipadors o transgressors. La inclusió prevista d'esportistes gallegues s'ha de llegir dins d'aquesta història i no com una excepcionalitat anecdòtica.

Tampoc no existí una mobilització territorialment harmònica. La reconstrucció de Sanfiz Arias (2024), a partir d'*El Correo Gallego* del 15 de juliol de 1936, recull una crítica ferrolana al predomini de Vigo i Pontevedra i a la capacitat d'aquells nuclis per representar per si sols l'esport gallec. La polèmica és reveladora: «Galícia» no funcionava com un subjecte esportiu prèviament donat. La representació s'havia de construir, finançar i negociar

entre xarxes locals amb capacitats i interessos diferents. Les xifres relatives al contingent i les dates de sortida tampoc no són completament uniformes en les reconstruccions disponibles⁷². La incertesa, lluny de ser un obstacle menor, recorda que ens trobem davant d'una mobilització composta per grups i trajectes diversos.

4. Esport i cultura tradicional: representar una col·lectivitat

La dimensió cultural no fou una peculiaritat gallega. Estava inscrita en el mateix projecte de Barcelona. Cartells i programes de 1936 presenten l'esdeveniment com a «Setmana Popular de l'Esport i del Folklore»⁷³. Aquests materials combinen en una mateixa arquitectura simbòlica competicions, exhibicions i representacions culturals (Pujadas i Santacana, 1993). Un dels cartells més coneguts, obra de Fritz Lewy, enumera separadament «Espanyols», «Catalans», «Bascs» i «Gallegs», una evidència visual que l'internacionalisme proposat no s'organitzava únicament a través dels estats.

A Galícia, la participació cultural projectada incloïa Os Gaiteiros de Soutelo. La biografia d'Avelino Cachafeiro elaborada per Rubén Troitiño García (2025) per a l'Àlbum de Galicia, construïda sobre bibliografia, premsa i memòria autobiogràfica, assenyala que el grup tenia previst representar Galícia a l'Olimpíada Popular. La dada és coherent amb les reconstruccions de la mobilització gallega i dona més gruix a la idea d'una representació que no es limitava a les proves esportives. Un futbolista, una nedadora, un remer o uns gaiteiros utilitzaven llenguatges diferents; tanmateix, podien comparèixer sota una mateixa referència territorial i dins d'una mobilització antifeixista compartida.

L'estructura de l'Olimpíada reforçava aquesta possibilitat. S'hi preveïen categories de representació nacional, regional i local, i Ibarrondo-Merino esmenta expressament Catalunya, Euskadi i Galícia al costat d'Alsàcia-Lorena, territoris marroquins i col·lectius jueus (Ibarrondo-Merino, 2021: 235-236)⁷⁴. En el cas gallec, aquesta gramàtica representativa coincidia amb un moment de forta politització de la qüestió autonòmica: l'Estatut havia estat

⁷² Les reconstruccions de Sanfiz Arias (2024) i Álvarez Castro (2025) no permeten fixar sense cauteles una xifra única per a tota la representació gallega. Algunes referències parlen d'unes seixanta persones, mentre d'altres situen aquesta xifra en un contingent provincial que incloïa atletes i cor; també apareixen els dies 16 i 17 de juliol com a dates de partida de grups diferents.

⁷³ Les categories nacional, regional i local formaven part de l'arquitectura organitzativa prevista per a l'Olimpíada (Ibarrondo-Merino, 2021: 235-236). S'utilitzen aquí com a categories històriques de l'esdeveniment, no com a equivalents automàtics de sobirania o reconeixement estatal.

⁷⁴ En el text s'evita «folklore» com a categoria analítica i només es conserva quan forma part de la denominació històrica de l'esdeveniment o de la documentació. CDMH, PS-CARTELES,372, «Olimpíada popular: semana popular de deportes y folklore»; AHCB, CAT-AHCB-AHCB2-472-4.1, Programa de l'Olimpíada Popular de Barcelona (1936).

plebiscitat el 28 de juny de 1936⁷⁵. El nacionalisme gallec vinculava des de feia anys la diferenciació cultural amb l'aspiració a l'autogovern (Antuña Souto, 2000). Santacana (2023) ha llegit precisament la presència de Catalunya, Euskadi i Galícia a Barcelona des de la lògica Galeusca. Això no converteix l'Olimpíada en un reconeixement de sobirania ni permet atribuir una mateixa adscripció nacionalista a tots els participants; sí que indica, però, que la representació territorial podia tenir una càrrega política i no només cultural.

Aquesta càrrega es feia especialment visible en la música i altres expressions de cultura tradicional. Costa (2004) ha mostrat com el galleguisme va atribuir a determinats gèneres i instruments -la gaita, la muiñeira o l'alalà- un valor de representació ètnica i nacional, dins d'un procés que també seleccionava i jerarquitzava què es considerava «tradicional». Os Gaiteiros de Soutelo arribaven, per tant, a 1936 amb una força simbòlica que excedia l'entreteniment: la seva projecció a l'emigració havia anat acompanyada d'escenografies i imatges de Galícia concebudes com a representació del país (Troitiño García, 2025). Integrar esportistes, músics i altres agrupacions culturals en una mateixa expedició oferia una manera de fer visible Galícia dins d'un espai internacionalista sense dissoldre'n la singularitat. Per això, en l'anàlisi s'empren «música tradicional», «cultura tradicional» o la pràctica concreta que correspongui, i es reserva «folklore» per a la terminologia històrica dels documents.

5. Una cultura física popular antifeixista?

Amb aquesta definició de partida, la categoria de «cultura física popular» ajuda a llegir conjuntament processos que no eren idèntics. A Galícia, la mobilització cap a Barcelona posà en contacte una tradició esportiva prèvia, una implantació significativa de l'esport obrer, clubs de procedències diverses, estudiants, dones, periodistes, activitats de finançament col·lectiu i una expedició cultural. El valor de la categoria no és presentar-los com un bloc, sinó entendre per què pogueren coincidir temporalment dins d'una mateixa iniciativa.

Aquest eixamplament no s'ha d'idealitzar. El mateix món obrer mantingué debats sobre competició, professionalització i disciplina; els sectors llibertaris no compartiren necessàriament la valoració comunista de l'esport organitzat; la incorporació femenina

⁷⁵ El projecte estatutari plebiscitat el 28 de juny definia Galícia com a «regió autònoma» dins l'Estat espanyol (Estatuto de Galicia de 1936, art. 1). El 16 de juliol de 1936 fou lliurat al president del Congrés per iniciar-ne la tramitació (Antuña Souto, 2000: 433-434).

coexistia amb desigualtats persistents; i la disputa ferrolana mostra que la representació territorial estava travessada per conflictes interns. Tampoc l'antifeixisme eliminava aquelles tensions. La seva capacitat política residia precisament a fer possible una acció comuna sense convertir en idèntiques les cultures que la componien.

L'Olimpíada Popular ofereix, en aquest sentit, un terreny especialment fèrtil per observar la política corporal del Front Popular. Davant l'ús propagandístic de Berlín, Barcelona no respongué amb una pràctica apolítica, sinó amb una altra forma de politització de l'esport: igualtat proclamada, participació femenina, representació de col·lectivitats no estatals, cultura popular i cooperació internacional. La mobilització gallega permet observar com aquesta proposta es feia material a escala local mitjançant clubs, comitès, subscripcions, assajos, viatges i disputes concretes.

Conclusions

La importància de la mobilització gallega cap a l'Olimpíada Popular no depèn de reconstruir una competició que mai no arribà a celebrar-se. La seva preparació deixa veure una transformació més profunda en les relacions entre cos, política i cultura durant la Segona República. L'esport obrer proporcionà organitzacions, experiència i una lectura política de l'activitat física, però la conjuntura del Front Popular amplià aquell espai cap a una mobilització social més heterogènia.

Galícia resulta especialment fèrtil per analitzar el procés perquè aquesta ampliació es produí sobre una cultura esportiva prèviament desenvolupada i en un territori on la FCDO havia assolit una implantació rellevant. Clubs, militants, estudiants, dones, periodistes, activitats culturals i mecanismes comunitaris de finançament confluïren sense constituir per això un bloc homogeni. A més, la proximitat entre la mobilització olímpica i el plebiscit estatutari de juny de 1936 reforçà el caràcter polític d'una representació gallega que també fou objecte de disputa interna.

La participació conjunta prevista d'esportistes i grups de música i cultura tradicional aporta la clau més singular. A Barcelona no només hi havien de competir cossos entrenats: també s'hi havien de representar comunitats mitjançant músiques, indumentàries, pràctiques culturals i formes associatives. La noció de cultura física popular resulta útil, amb les cauteles assenyalades, per comprendre aquest espai ampliat en què esport i cultura podien convertir-se en pràctiques complementàries de participació col·lectiva.

El cas gallec mostra, finalment, que el trànsit de l'esport obrer a l'esport popular no fou una substitució lineal, sinó una obertura conflictiva. Classe, gènere, territori, cultura i internacionalisme es creuaren en una mobilització que el cop militar interrompé abans de la seva inauguració. Precisament per això, Barcelona 1936 continua sent un observatori privilegiat de les possibilitats i contradiccions de les cultures corporals antifeixistes europees d'entreguerres.

Bibliografia

Álvarez Castro, X. (2025) «Pontevedresas e pontevedreses na Olimpíada Popular (1). O coro olímpico». Pontevedra nos anos do medo, juliol.

<https://anosdomedo.blogspot.com/2025/07/pontevedresas-e-pontevedreses-na.html>.

Antuña Souto, C. A. (2000) «El nacionalismo gallego (1916-1936): una madurez inconclusa». Espacio, Tiempo y Forma. Serie V, Historia Contemporánea 13, 415-440. <https://doi.org/10.5944/etfv.13.2000.3020>.

Costa, L. (2004) «Las rumbas olvidadas: transculturalidad y etnicización en la música popular gallega». TRANS. Revista Transcultural de Música 8.

De Luis Martín, F. (2019) Historia del deporte obrero en España (de los orígenes al final de la Guerra Civil). Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.

Domínguez Almansa, A. (2009) Historia social do deporte en Galicia. Cultura deportiva e modernidade, 1850-1920. Vigo: Galaxia.

Enciclopedia Galega Universal (s. f.) «Federación Cultural Deportiva Obrera». EGU. <https://egu.xunta.gal/es/termo/126041/federacion-cultural-deportiva-obrera>.

Gounot, A. (2005) «El proyecto de la Olimpiada Popular de Barcelona (1936), entre comunismo internacional y republicanismo regional». Cultura, Ciencia y Deporte 1(3), 115-123. <https://doi.org/10.12800/ccd.v1i3.120>.

Ibarrondo-Merino, I. (2021) El apoyo a la Olimpíada Popular de Barcelona 1936 en Castilla. Tesis doctoral. Madrid: Universidad Politécnica de Madrid.

López Villar, C. (2017) Pioneiras do deporte en Galicia. A Coruña: Deputación da Coruña.

Physick, R. (2017) «The Olimpiada Popular: Barcelona 1936, Sport and Politics in an Age of War, Dictatorship and Revolution». Sport in History 37(1), 51-75. <https://doi.org/10.1080/17460263.2016.1246380>.

Pujadas, X. i Santacana, C. (1992) «The Popular Olympic Games, Barcelona 1936: Olympians and Antifascists». International Review for the Sociology of Sport 27(2),

139-148. <https://doi.org/10.1177/101269029202700204>.

Pujadas, X. i Santacana, C. (1993) «Les années trente et la crise de l'olympisme. La proposition de l'olympiade populaire de Barcelone (1936)». STAPS 14(32), 79-86. <https://doi.org/10.3406/staps.1993.952>.

Sanfiz Arias, R. (2024) «Galiza olímpica no 36». Mazarelos, 1 de març. <https://www.mazarelos.gal/galiza-olimpica-no-36/>.

Sanfiz Arias, R. i Domínguez Almansa, A. (2023) «La “epidemia” del sport. Educación, socialización y expansión del deporte en Galicia y Cataluña (1870-1914)». Ayer 130(2), 247-272. <https://doi.org/10.55509/ayer/1275>.

Santacana Torres, C. (2023) «Mobilització política i esport. Notes sobre Galeusca a l'olimpiada popular de Barcelona de 1936». A R. Arnabat i C. Moruno (eds.), De la primavera de las naciones a la guerra fría (1917/1947), 141-150. Madrid: Sílex.

Stout, J. (2020) The Popular Front and the Barcelona 1936 Popular Olympics: Playing as if the World Was Watching. Singapore: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-8071-6>.

Troitiño García, R. (2025) «Avelino Cachafeiro Bugallo». Álbum de Galicia, Consello da Cultura Galega. <https://doi.org/10.17075/adg.2025.24037>.

Fonts primàries

Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH), PS-CARTELES,372: Olimpiada popular: semana popular de deportes y folklore. Barcelona, 19-26 de juliol de 1936.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), CAT-AHCB-AHCB2-472-4.1: Programa de l'Olimpiada Popular de Barcelona. Barcelona, 1936.

Estatuto de Galicia de 1936. Projecte aprovat per l'Assemblea Regional de Municipis i plebiscitat el 28 de juny de 1936. Edició facsímil del Parlamento de Galicia: https://www.parlamentodegalicia.es/sitios/web/Publicacions/Estatutos_de_Galicia_1936_1981.pdf.

Lewy, F. (1936) Setmana Popular d'Esport i de Folklore. Cartell. Museu Olímpic i de l'Esport Joan Antoni Samaranch.

GALÍCIA OLÍMPICA EL 1936

Roque Sanfiz Arias⁷⁶

Publicat originalment a Mazarelos.

Resum

L'article analitza la participació gallega en l'Olimpíada Popular de Barcelona de 1936, concebuda com una alternativa antifeixista als Jocs Olímpics de Berlín. Examina l'organització de la delegació gallega, integrada per una seixantena de participants, i la seva dimensió esportiva, cultural i política. Finalment, aborda les conseqüències de l'aixecament militar de juliol de 1936 sobre els integrants de l'expedició, alguns dels quals participaren en la Guerra Civil o patiren la repressió franquista.

Paraules clau: Olimpíada Popular, Galícia, esport, antifeixisme, Guerra Civil.

Abstract

This article examines Galician participation in the 1936 Barcelona People's Olympiad, conceived as an anti-fascist alternative to the Berlin Olympic Games. It explores the organisation of the Galician delegation, comprising approximately sixty participants, and its sporting, cultural and political dimensions. Finally, it addresses the consequences of the July 1936 military uprising for members of the delegation, some of whom took part in the Spanish Civil War or suffered Francoist repression.

Keywords: People's Olympiad, Galicia, sport, anti-fascism, Spanish Civil War.

⁷⁶ Roque sanfiz arias (fene, 1996) és graduat en història (2018, usc) i màster interuniversitari en història contemporània (uab, 2019). Actualment realitza el seu doctorat com a contractat fpi amb una investigació sobre els diferents models d'innovació que es van desenvolupar a l'agricultura gallega al segle xx. Alhora, participa al laboratori ecosocial del barbanza.

L'any 1931, el Comitè Olímpic Internacional va escollir Berlín com a seu dels Jocs Olímpics de 1936, per davant de Barcelona. Alguns dels aristòcrates del COI consideraven perillós el règim republicà espanyol, recentment instaurat, i van decidir no córrer riscos. Dos anys després, Hitler va arribar al poder i va veure en els Jocs Olímpics de Berlín una enorme oportunitat propagandística per a l'Alemanya nazi.

Com a resposta al COI i al feixisme, persones d'arreu d'Europa van promoure la celebració d'una Olimpíada Popular aquell mateix estiu de 1936. El moviment esportiu popular català havia adquirit renom internacional i, per aquest motiu, Barcelona va ser escollida com a seu.

L'Olimpíada Popular es presentava com un exponent de la igualtat entre els individus, de la pau i de la lluita contra el racisme (Santacana, 2014, p. 164). Es defensava la unitat entre cultura i esport mitjançant un important programa cultural i folklòric paral·lel, destinat a fomentar la reflexió sobre la mateixa activitat esportiva (Pujadas i Santacana, 1993, p. 86).

Va ser popular i no obrera per evitar coincidir amb les Olimpíades Obreres que ja s'organitzaven des de feia anys. A més, el 1936 era el temps dels fronts populars i també en l'àmbit esportiu hi havia la voluntat d'integrar persones d'altres tendències (Santacana, 2023, pp. 141-150).

L'inici de l'Olimpíada Popular estava previst per al 19 de juliol de 1936 i Galícia havia de tenir-hi una delegació olímpica. Carles Santacana, un dels grans experts en aquesta cita (Pujadas i Santacana, 1990), va explicar recentment que la participació nacional no es limitava als estats reconeguts internacionalment. Palestina o Algèria tenien la seva pròpia representació, malgrat ser territoris no reconeguts o colònies. Dins de l'Estat espanyol, el criteri era que tindrien caràcter nacional aquells territoris que estiguessin tramitant un estatut d'autonomia, mentre que els altres tindrien representacions regionals, com Andalusia, Castella o Aragó. Espanya, Euskadi i Catalunya eren les tres seleccions nacionals representades fins que, tres setmanes abans de l'inici, Galícia va aprovar el seu estatut i va passar de tenir una representació regional a una de nacional (Santacana, 2023, p. 142).

Galícia estava representada per 60 persones. Però qui eren i qui les enviava? Com indica Xosé Enrique Acuña en un quadern d'*A Nosa Terra*, la comitiva gallega havia estat

organitzada per membres d'Izquierda Republicana i de l'Asociación Cultural Deportiva Obrera de la zona de Vigo. Arran d'aquesta trobada es va constituir un Comitè pro-Olimpíada que es va encarregar de l'organització. Hi participaven integrants del club de futbol de Pontevedra Eiriña i personalitats com José Álvarez Limeses, a la secció de premsa, i Castela i Ramón de Valenzuela, a la de folklore. Hi havia cinc comissions esportives: atletisme, natació, rem, futbol i bàsquet (*El Diario de Pontevedra*, 1936a). El comitè es va encarregar de seleccionar els representants mitjançant proves esportives (*El Pueblo Gallego*, 1936a). També van celebrar festes i partits de futbol i van demanar subscripcions per sufragar l'expedició (*El Diario de Pontevedra*, 1936b). Entre els esportistes que representarien Galícia en aquesta cita destaca el nom de Carmiña Ruibal, nedadora del Club Marítim de Pontevedra (*El Pueblo Gallego*, 1936b, p. 2). I és que l'esport femení també tenia cabuda en aquesta Olimpíada Popular, i a Galícia ja tenia una trajectòria en diverses disciplines, com ha explicat Cristina López Villar (2017).

El predomini de persones de Pontevedra i Vigo en l'expedició va generar crítiques. El cronista de Ferrol A. Polo qüestionava la representativitat d'aquella delegació esportiva. Denunciava que no s'havia tingut en compte els esportistes de Ferrol, malgrat disposar de «núcleos obreros con valiosos elementos para representar dignamente y por sí solos, el buen nombre deportivo de Galicia» (*El Correo Gallego*, 1936).

Però aquesta no era l'única crítica, ja que aleshores també es reclamava la separació entre esport i política. El diari d'Ourense *La Región* va publicar, poques setmanes abans de l'inici de l'Olimpíada, un article signat per Luis G. Soria des de Madrid (Soria, 1936). L'autor es feia ressò del debat existent en aquell moment sobre la conveniència de participar o no en els Jocs Olímpics organitzats pel règim nazi a Berlín, i hi prenia partit:

«Deseemos patrióticamente que, aunque ya va tardando, no nos falte esa buena voluntad, y concurra España a Berlín, dejando por ahora en proyecto de programa de fiestas aldeanas esa desdichada «Olimpiada popular», con la que tal vez se piense obtener alguna subvención apetitosa, pero cuya celebración, para oponerla a los Juegos Olímpicos internacionales, sería tan ridícula y necia como la actitud de quien, invitado a la Opera, prefiere quedarse en casa a oír un concierto de acordeón.»

Malgrat tot, l'expedició gallega va sortir cap a Barcelona el 16 de juliol de 1936. Una part de l'expedició va arribar a Barcelona, però altres integrants, com els membres del cor,

encara eren a Madrid quan es va produir el cop d'estat. Segons la premsa, alguns d'ells es van incorporar a l'exèrcit, al batalló de Milícies Gallegues i, posteriorment, a les unitats d'Enrique Líster, en les quals alguns van perdre la vida (Castro, 1938).

L'abril de 1939, *El Pueblo Gallego*, ja intervingut, informava del retorn d'integrants del cor gallec que «salieran de aquí para asistir a la Olimpiada popular de Barcelona y fueron sorprendidos por el glorioso Movimiento en Madrid» (*El Pueblo Gallego*, 1939a). Alguns d'ells fins i tot van ser detinguts, com va ser el cas de Víctor i Viriato Lamas Fernández, Rogelio Pérez Hortas i Eugenio Urtaza Norat (*El Pueblo Gallego*, 1939b).

Un petit grup de gallecs i gallegues va emprendre un viatge per fomentar la cultura i l'esport, plenament conscient que aquella era una elecció política deliberada. I no només ho tenien clar ells, sinó també aquells que, tres anys després, els van detenir en una Galícia on ja s'havia imposat, per la força de les armes, la idea de la necessitat de separar l'esport de la

Bibliografia

- Castro, L. (1938). «Como luchan los olímpicos de Galicia en la guerra». Nueva Galicia, 30 de gener.
- El Correo Gallego (1936). 15 de juliol.
- El Diario de Pontevedra (1936a). 5 de juny.
- El Diario de Pontevedra (1936b). 19 de juny.
- El Pueblo Gallego (1936a). 19 de juny.
- El Pueblo Gallego (1936b). «A la Olimpiada de Barcelona. Salió la representación gallega». 18 de juliol, p. 2.
- El Pueblo Gallego (1939a). 14 d'abril.
- El Pueblo Gallego (1939b). 19 d'abril.
- López Villar, C. (2017). Pioneiras do deporte en Galicia. A Coruña: Deputación da Coruña.
- Pujadas, X. i Santacana, C. (1990). L'altra olimpíada. Barcelona'36. Esport, societat i política a Catalunya (1900-1936). Badalona: Llibres de l'Índex.
- Pujadas, X. i Santacana, C. (1993). «Les années trente et la crise de l'olympisme. La proposition de l'olympiade populaire de Barcelone (1936)». Staps, 32, p. 86.
- Santacana, C. (2014). «Esport, societat i identitat col·lectiva a la Catalunya contemporània». Catalan Historical Review, 7, p. 164.
- Santacana, C. (2023). «Mobilització política i esport. Notes sobre Galeusca a l'olimpíada popular de Barcelona de 1936». A Arnabat, R. i Moruno, C. (eds.), De la primavera de las naciones a la guerra fría (1917-1947). Madrid: Sílex, pp. 141-150.
- Soria, L. G. (1936). \[Article sobre els Jocs Olímpics de Berlín i l'Olimpíada Popular\]. La Región, 24 de juny.

ATLETES AFROAMERICANS DAVANT DUES FORMES DE RACISME: ELS ESTATS UNITS, L'ALEMANYA NAZI I ELS JOCS OLÍMPICS DE BERLÍN DE 1936

Xavier Seguí Solivellas⁷⁷

“La Unió Atlètica Amateur condemna els actes de crueltat perpetrats per altres nacions i les brutalitats a l'estranger, però s'oblida convenientment del que passa al seu propi pati del darrere.” —The Philadelphia Tribune, 9 de desembre de 1935

Resum

Aquest article analitza els Jocs Olímpics de Berlín de 1936 com un espai de confrontació entre diferents discursos sobre raça i ciutadania. Estudia la instrumentalització política de l'esport per part de l'Alemanya nazi i les contradiccions de la participació dels atletes afroamericans en representació d'uns Estats Units marcats per la segregació racial. L'objectiu és comparar ambdós contextos sense equiparar-los i mostrar com Berlín 1936 va posar de manifest les seves contradiccions i la dimensió política de l'esport.

Paraules clau: Jocs Olímpics de Berlín; racisme; segregació racial; atletes afroamericans; Alemanya nazi; Estats Unit

Abstract

This article analyses the 1936 Berlin Olympics as a space of confrontation between different discourses on race and citizenship. It examines the political use of sport by Nazi Germany and the contradictions surrounding the participation of African American athletes representing the United States, a country marked by racial segregation. The aim is to compare

⁷⁷ Graduat en Història per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i màster en Formació del Professorat per la Universitat de les Illes Balears (UIB). Actualment exerceix com a professor de Geografia i Història i col·labora amb la revista *Ràfec*, on desenvolupa treballs d'anàlisi i divulgació històrica.

both contexts without equating them and to show how Berlin 1936 revealed their contradictions and the political dimension of sport.

Key words: Berlin Olympics; racism; racial segregation; African American athletes; Nazi Germany; United States.

Introducció: Berlín 1936 i la instrumentalització política de l'esport (*sportswashing*)

Si pensem en els Jocs Olímpics de Berlín de 1936, un dels primers aspectes que ens ve al cap és la seva profunda càrrega política i ideològica. Celebrats en el si del règim nacionalsocialista, els Jocs varen constituir una oportunitat per al govern de Hitler de projectar internacionalment una imatge renovada i moderna d'Alemanya i, paral·lelament, d'utilitzar l'esdeveniment esportiu com un instrument de representació i propaganda política (Large, 2007; Hilmes, 2018). L'organització dels Jocs s'inseria en un procés més ampli de mobilització política del règim nazi, en què l'esport i les masses contribuïren a construir una determinada imatge de la nació alemanya i de la comunitat nacional (Large, 2007).

Tanmateix, l'esdeveniment va posar de manifest una profunda contradicció: la participació d'atletes afroamericans en representació dels Estats Units d'Amèrica, un país que, malgrat presentar-se davant l'escenari internacional com una democràcia, mantenia un sistema institucional de segregació racial i una llarga tradició de discriminació envers la població afroamericana. Aquesta contradicció adquiria una especial rellevància en el context dels Jocs de Berlín, ja que el règim nacionalsocialista havia convertit les concepcions racials en un element central de la seva ideologia i de la seva definició de la comunitat nacional (Mosse, 2020). Al mateix temps, la societat nord-americana continuava marcada per la segregació i per importants desigualtats racials, especialment als estats del sud.

En aquest context, la participació dels esportistes afroamericans en la delegació olímpica dels Estats Units adquireix una rellevància que va més enllà dels seus èxits esportius. La seva presència a Berlín plantejava una contradicció doble. Per al règim nazi, la participació i, sobretot, els èxits d'aquests esportistes constituïen un element incòmode davant una concepció racial que atribuïa diferents capacitats i característiques als grups humans segons una jerarquia racial (Solar Cubillas, 2011).

Tanmateix, seria simplista interpretar els Jocs de Berlín com una confrontació directa entre un règim racista, representat per l'Alemanya nazi, i una democràcia igualitària, representada pels Estats Units. La realitat era considerablement més complexa. Els esportistes afroamericans que varen viatjar a Berlín ho varen fer des d'una societat en què també experimentaven discriminació racial, i la seva participació va estar precedida per un intens debat sobre la conveniència de competir en un país governat per Hitler (United States Holocaust Memorial Museum, 2020).

És precisament aquesta complexitat la que converteix els Jocs Olímpics de Berlín de 1936 en un objecte d'estudi especialment interessant. Aquest article pretén estudiar-los com un espai de confrontació entre diferents discursos sobre la raça, la ciutadania i la democràcia. A partir de fonts i de la historiografia existent, s'analitzarà la participació dels atletes afroamericans i les contradiccions que la seva presència va posar de manifest tant en el discurs racial nazi com en la realitat social dels Estats Units. L'objectiu no és equiparar les formes de racisme existents en ambdues societats, sinó analitzar com els Jocs de Berlín varen exposar les tensions entre els discursos oficials sobre la raça, la democràcia i la nació.

L'Alemanya nazi: raça, esport i construcció de la «comunitat nacional»

L'arribada d'Adolf Hitler al poder el gener de 1933 va iniciar un procés de transformació de les institucions socials alemanyes que també va afectar profundament l'esport. El règim nacionalsocialista va sotmetre les associacions esportives al procés de *Gleichschaltung* (coordinació), mitjançant el qual les organitzacions independents varen quedar progressivament subordinades a les estructures de l'Estat i del partit. A partir de 1934, bona part de l'organització esportiva alemanya va quedar concentrada en el Nationalsozialistischer Reichsbund für Leibesübungen (*Comissió alemanya del Reich per l'Exercici Físic*), dirigit per Hans von Tschammer und Osten. L'objectiu no era únicament controlar l'esport organitzat, sinó integrar l'activitat física dins el projecte polític del règim (Krüger, 2003, pp. 17–43).

La importància concedida a l'activitat física s'explica, certament, per la concepció que el nacionalsocialisme tenia del cos. La salut física, la força i la disciplina podien ser presentades com atributs de la comunitat nacional alemanya, mentre que el cos atlètic es convertia en una representació visual dels ideals racials del règim. L'esport contribuïa així a

difondre una determinada concepció de l'individu alemany: físicament fort, disciplinat, disposat al sacrifici i integrat dins la comunitat nacional. Aquesta vinculació entre cos, raça i nació va ser especialment visible en la propaganda visual del període, que representava els esportistes alemanys a partir d'un ideal físic inspirat en una interpretació racialitzada de l'antiguitat clàssica (Krüger, 1987).

La política esportiva nazi va tenir, però, una dimensió igualment important d'exclusió. La nazificació de l'esport va anar acompanyada de la progressiva expulsió dels esportistes jueus i d'altres persones classificades pel règim com a «no àries». A partir de 1933, les associacions esportives varen començar a aplicar criteris racials que impediien la participació dels jueus en nombrosos clubs i competicions. L'exclusió afectava també esportistes d'alt nivell que havien representat Alemanya abans de l'arribada dels nazis al poder. Entre aquests casos destaca el del tennista Daniel Prenn, expulsat de l'equip alemany de la Copa Davis, i el de l'atleta Gretel Bergmann, una de les millors saltadores d'alçada del món, que va ser exclosa de l'equip olímpic alemany de 1936 (Mandell, 1987, pp. 57–64).

La dimensió racial de la política esportiva també es pot observar en el cas de l'atleta i boxejador sinti Johann Rukeli Trollmann. El campió alemany de boxa el 1933, Trollmann va ser progressivament perseguit per les autoritats nazis a causa del seu origen ètnic i finalment assassinat al camp de concentració de Neuengamme el 1944. El seu cas mostra que la política racial del règim no es limitava a l'exclusió dels jueus, sinó que formava part d'un sistema més ampli de classificació i persecució de les persones considerades racialment indesitjables (Wille, 2014).

La construcció d'aquest model esportiu estava relacionada també amb la preparació física i militar de la població. La pràctica esportiva era considerada una manera de formar joves físicament preparats per al servei de l'Estat i, especialment, per a les futures exigències militars. En aquest sentit, les organitzacions juvenils i esportives del règim varen desenvolupar programes destinats a combinar exercici físic, disciplina i educació política. L'esport quedava així situat en una zona intermèdia entre l'educació, la propaganda i la preparació militar (Teichler, 1991).

Aquesta política interna va coincidir amb la voluntat del règim de convertir els Jocs Olímpics de Berlín en una gran demostració internacional. L'organització de l'Olimpíada permetia mostrar una Alemanya aparentment moderna, ordenada i capaç d'organitzar un dels

esdeveniments internacionals més importants del moment. La propaganda olímpica va explotar especialment les representacions del cos atlètic, les referències a l'antiguitat grega i la monumentalitat arquitectònica per establir una associació simbòlica entre l'Alemanya nazi i una determinada idea de civilització, força i bellesa física (Krüger, 2003, pp. 17–43).

La propaganda no es limitava només als cartells i cerimònies. La imatge tenia un rol essencial en construir el relat olímpic. El film *Olympia*, dirigit per Leni Riefenstahl i estrenat el 1938, va transformar les competicions de Berlín en un espectacle visual on els cossos dels esportistes, la grandiositat de l'estadi i la simbologia política estaven estretament i intencionadament connectats. La representació cinematogràfica de l'esport contribuïa a transformar el cos atlètic en un element tant estètic com polític, reforçant la imatge d'una Alemanya moderna i potent (Rein, 2017).

El contrast entre l'exclusió interna i la projecció internacional és fonamental per entendre la funció política dels Jocs. Mentre que el règim havia expulsat els esportistes jueus de bona part de les estructures esportives alemanyes, durant les setmanes de l'esdeveniment esportiu va intentar reduir la visibilitat de les manifestacions més evidents del seu antisemitisme. Els cartells antisemites varen ser retirats temporalment d'alguns espais públics i la premsa va moderar les seves expressions més agressives contra els jueus. L'objectiu era evitar que els visitants estrangers associessin immediatament els Jocs amb la persecució racial del règim (United States Holocaust Memorial Museum, 2020).

Els Estats Units: la representació d'una democràcia segregacionista

La participació dels atletes afroamericans als Jocs Olímpics de Berlín de 1936 planteja una paradoxa que transcendeix el marc de l'Alemanya nazi. Si, d'una banda, el règim de Hitler pretenia convertir la competició en una demostració internacional de la superioritat racial ària, de l'altra, els Estats Units hi participaren amb una delegació que incloïa esportistes afroamericans, membres d'un país que mantenia profundes desigualtats racials. La presència d'aquests atletes posava de manifest una contradicció incòmoda: la mateixa nació que aspirava a projectar internacionalment una imatge de democràcia i llibertat continuava excloent una part important de la seva població de l'exercici efectiu d'aquests drets (Tischauer, 2012).

Durant la dècada de 1930, la societat nord-americana estava marcada per la persistència de la segregació racial, especialment als estats del sud, on les lleis de Jim Crow regulaven la separació entre blancs i negres en nombrosos àmbits de la vida quotidiana. Aquesta segregació no es limitava a les instal·lacions públiques, sinó que també condicionava l'accés a l'educació, l'habitatge, la participació política i les oportunitats laborals. Paral·lelament, la violència racista, inclosos els linxaments, continuava constituint una forma d'intimidació i control social sobre la població afroamericana. Per tant, la discriminació racial als Estats Units no pot entendre's únicament com una suma de prejudicis individuals, sinó com un sistema sostingut per pràctiques socials, institucions i estructures de poder (Wacquant, 2026).

Aquest context resulta fonamental per comprendre la participació afroamericana als Jocs de Berlín. La delegació nord-americana comptà amb divuit esportistes afroamericans —setze homes i dues dones—, que aconseguiren catorze medalles: vuit d'or, quatre de plata i dues de bronze. Entre ells destacà Jesse Owens, que guanyà quatre medalles d'or. Els seus resultats adquiriren una dimensió que ultrapassava l'àmbit estrictament esportiu, ja que qüestionaven les interpretacions racials que el nazisme pretenia legitimar mitjançant la competició. Tanmateix, seria simplificador considerar que la participació d'aquests esportistes constituí necessàriament una acció política antifeixista conscient i compartida per tots ells. Com assenyala Keith Rathbone (2020), les motivacions dels atletes eren diverses i no sempre coincidien amb les interpretacions polítiques que posteriorment s'atribuirien a les seves actuacions.

La qüestió del boicot als Jocs, de fet, evidencià les tensions existents dins la comunitat afroamericana i entre els diferents sectors del moviment antiracista. Una part dels opositors a la participació considerava que competir a Berlín contribuiria a legitimar un règim que perseguia jueus i altres col·lectius racialitzats. Des d'aquesta perspectiva, la retirada nord-americana hauria pogut constituir una forma de protesta contra la política racial nazi. Altres veus, en canvi, defensaven que la presència dels esportistes negres permetria desafiar les teories racials del nazisme des del mateix escenari olímpic. Les victòries afroamericanes podien convertir-se, així, en una refutació pública de les pretensions de superioritat racial que el règim alemany volia projectar (Rathbone, 2020).

Aquest debat també posava sobre la taula la responsabilitat dels Estats Units davant el seu propi racisme. La possibilitat que els esportistes afroamericans contribuïssin a

desacreditar la ideologia nazi no eliminava les desigualtats que patien al seu país. Al contrari, la seva participació feia més visible la distància entre la representació internacional de la nació i les condicions de vida d'una part dels seus ciutadans. En aquest sentit, la premsa afroamericana tingué un paper rellevant en la discussió sobre el significat polític dels Jocs. Les seves publicacions no constituïren un bloc homogeni: mentre alguns sectors denunciaven la participació com una concessió propagandística al nazisme, d'altres consideraven que l'èxit dels esportistes negres podia qüestionar les afirmacions racistes tant d'Alemanya com dels mateixos Estats Units (Wiggins, 1983; Stevens, 1997).

La figura de Jesse Owens es convertí en el símbol més visible d'aquesta contradicció. Les seves quatre medalles d'or demostraren la seva excel·lència atlètica i contribuïren a desmentir les interpretacions racials que pretenien establir una jerarquia biològica entre els competidors. Però el significat de les seves victòries no s'hauria de reduir a una història de triomf individual sobre el racisme nazi. La seva experiència també estava condicionada per les desigualtats que persistien als Estats Units. La recepció de les seves gestes, per tant, s'ha d'analitzar tenint en compte tant la seva projecció internacional com les limitacions de la igualtat racial dins la societat nord-americana (Schaap, 2007; Baker, 2006).

En definitiva, la participació afroamericana a Berlín 1936 no permet establir una oposició simple entre una Alemanya racista i uns Estats Units democràtics. La realitat era més complexa: els dos països presentaven sistemes de desigualtat racial amb característiques, instruments i conseqüències diferents, però la presència dels esportistes negres nord-americans posava en evidència les contradiccions de tots dos. Si el nazisme intentava instrumentalitzar els Jocs per projectar una imatge de poder i superioritat racial, els resultats dels atletes afroamericans introduïren en aquella escenificació un element que escapava parcialment al control del règim. Al mateix temps, aquests resultats exposaven la distància entre els ideals democràtics que els Estats Units proclamaven internacionalment i la realitat de la segregació racial que mantenien a l'interior.

Conclusions

Els Jocs de Berlín es varen convertir, així, en un espai on varen confluïr dues realitats polítiques i socials profundament marcades per la qüestió racial. D'una banda, l'Alemanya nazi havia fet de la raça un dels pilars fonamentals del seu projecte polític i havia començat a convertir aquesta concepció ideològica en una realitat jurídica mitjançant les Lleis de Nuremberg de 1935. Aquest procés formava part d'una tradició més àmplia de construcció i institucionalització del pensament racial europeu que George L. Mosse ha analitzat en la seva història del racisme europeu (Mosse, 2020). D'altra banda, els Estats Units mantenien el sistema de segregació racial conegut com a Jim Crow, especialment arrelat als estats del sud, que condicionava profundament la vida quotidiana de la població afroamericana. Aquestes dues realitats, però, no poden considerar-se equivalents, ja que responien a contextos històrics, mecanismes institucionals i projectes polítics diferents.

La participació dels atletes afroamericans en una competició organitzada per l'Alemanya nazi va fer especialment visibles aquestes contradiccions. Els seus èxits qüestionaven les pretensions nazis de superioritat racial precisament en l'escenari internacional que el règim havia construït per projectar la seva imatge i prestigi. Al mateix temps, les seves victòries posaven de manifest les contradiccions internes dels Estats Units, que defensaven internacionalment els ideals democràtics mentre mantenien formes profundes de desigualtat racial dins les seves pròpies fronteres. Divuit esportistes afroamericans —setze homes i dues dones— competiren als Jocs i aconseguiren catorze medalles, vuit de les quals foren d'or. Jesse Owens, amb quatre medalles d'or, es convertí en el principal símbol d'aquesta participació (United States Holocaust Memorial Museum, 2020). Tanmateix, aquests resultats no varen comportar la desaparició de les estructures discriminatòries ni a Alemanya ni als Estats Units, ni varen garantir als atletes una igualtat efectiva després del seu retorn.

La participació afroamericana tampoc no pot entendre's com un fenomen políticament homogeni. El debat sobre el boicot, les diferents posicions de la premsa afroamericana i les motivacions individuals dels esportistes mostren que competir a Berlín podia adquirir significats molt diferents. Per a alguns, les victòries dels atletes negres podien servir per qüestionar les teories racials nazis; per a altres, la mateixa participació comportava el risc de contribuir a la legitimació internacional del règim. Aquesta diversitat evidencia que els esportistes no varen ser simplement instruments passius de les estratègies propagandístiques

dels seus estats, sinó actors que prenen decisions dins un context condicionat simultàniament per la discriminació racial, les oportunitats esportives i les tensions polítiques internacionals (Wiggins, 1983; Stevens, 1997; Rathbone, 2020).

La figura de Jesse Owens, entre d'altres atletes afroamericans, concentra bona part d'aquestes contradiccions. Les seves quatre medalles d'or varen constituir un desafiament simbòlic a les afirmacions nazis sobre l'existència d'una jerarquia racial entre els competidors. No obstant això, interpretar les seves victòries com una derrota definitiva del racisme nazi seria excessivament simplificador. De la mateixa manera, el seu èxit internacional no es va traduir automàticament en una transformació de les relacions racials als Estats Units. La projecció internacional d'Owens va conviure amb la persistència de la discriminació racial al seu propi país, fet que il·lustra la distància existent entre l'èxit individual d'un esportista i la transformació de les estructures socials en què aquest es desenvolupa (Baker, 2006; Dyreson, 2001).

La comparació també permet situar Berlín 1936 dins una història transnacional de les idees racials. Wiesen (2018) ha mostrat com la violència racial nord-americana, especialment els linxaments, formava part de l'imaginari polític alemany i podia aparèixer com a referència en els debats sobre raça i violència extrajudicial. Whitman (2017), per la seva banda, ha analitzat la influència de determinats elements de la legislació racial nord-americana en els processos de construcció del dret racial nazi. Aquestes connexions no impliquen una equiparació entre els dos sistemes, però sí que permeten entendre que les ideologies racials no es desenvoluparen de manera aïllada, sinó també mitjançant la circulació internacional d'idees, referents jurídics i pràctiques discriminatòries.

En definitiva, Berlín 1936 mostra que l'esport podia funcionar simultàniament com a instrument de propaganda, com a espai de confrontació simbòlica i com a escenari des del qual els individus podien qüestionar els discursos racials dominants. El règim nazi va intentar utilitzar els Jocs per projectar internacionalment una imatge de força, ordre i normalitat, mentre que els èxits dels esportistes afroamericans varen exposar les contradiccions entre aquesta narrativa i les doctrines racials que sustentaven el règim. Paral·lelament, les victòries dels atletes afroamericans varen posar de manifest la distància entre els ideals democràtics que els Estats Units projectaven internacionalment i la realitat de la segregació racial dins les seves fronteres (Large, 2007; Hilmes, 2018).

Bibliografia

Baker, W. J. (2006). *Jesse Owens: An American Life*. Urbana: University of Illinois Press.

Dyreson, M. (2001). *Making the American Team: Sport, Culture, and the Olympic Experience*. Urbana: University of Illinois Press.

Hilmes, O. (2018). *Berlin 1936: Sixteen Days in August*. New York: Other Press.

Krüger, A. (1987). "Sieg Heil to the Most Glorious Era of German Sport: Continuity and Change in the Modern German Sports Movement". *International Journal of the History of Sport*, 4(1), pp. 5–20.

Krüger, A. & Murray, W. J. (eds.) (2003). *The Nazi Olympics: Sport, Politics, and Appeasement in the 1930s*. Urbana: University of Illinois Press.

Large, D. C. (2007). *Nazi Games: The Olympics of 1936*. New York: W. W. Norton & Company.

MacKenzie, M. (2003). "From Athens to Berlin: The 1936 Olympics and Leni Riefenstahl's *Olympia*". *Critical Inquiry*, 29(2), pp. 302–336.

Mosse, G. L. (2020). *Toward the Final Solution: A History of European Racism*. Madison: University of Wisconsin Press.

Rathbone, K. (2020). "Antifascist Athletes? A Reappraisal of the 1936 Berlin Olympics". *Fascism*, 9(1–2), pp. 195–220.

Schaap, J. (2007). *Triumph: The Untold Story of Jesse Owens and Hitler's Olympics*. Boston: Houghton Mifflin.

Solar Cubillas, L.V. (2011) «Nazismo y deporte. Los juegos olímpicos de Berlín, en 1936», *Citius, altius, fortius: humanismo, sociedad y deporte: investigaciones y ensayos*, 4(1), pp. 73-106.

Stevens, J. D. (1997). "The Black Press and the 1936 Olympics". *American Journalism*, 14(1), pp. 97–102.

Teichler, H. J. (1991). *Internationale Sportpolitik im Dritten Reich*. Schorndorf: Hofmann.

Tischauser, L. V. (2012). *Jim Crow Laws*. Santa Barbara, CA: Greenwood Press.

United States Holocaust Memorial Museum (2020). *The Nazi Olympics Berlin 1936: African American Voices and “Jim Crow” America*. Washington, D.C.: United States Holocaust Memorial Museum.

Wacquant, L. (2026). *Jim Crow. El terrorismo de casta en Estados Unidos*. Madrid: Traficantes de Sueños.

Whitman, J. Q. (2017). *Hitler’s American Model: The United States and the Making of Nazi Race Law*. Princeton: Princeton University Press.

Wiesen, S. J. (2018). “American Lynching in the Nazi Imagination: Race and Extra-Legal Violence in 1930s Germany”. *German History*, 36(1), pp. 38–59.

Wiggins, D. K. (1983). “The 1936 Olympic Games in Berlin: The Response of America’s Black Press”. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 54(3), pp. 278–292. <https://doi.org/10.1080/02701367.1983.10605307>.

Fonts primàries

Riefenstahl, L. (1938) *Olympia*. Alemanya: Olympia-Film.

L'EXPEDICIÓ MALLORQUINA A L'OLIMPIADA POPULAR DE BARCELONA.

UNA ODISEA QUE MARCÀ VIDES

Pau Tomàs Ramis⁷⁸

Resum

Aquest article analitza la participació mallorquina en l'Olimpiada Popular de Barcelona de 1936, un esdeveniment esportiu i cultural de caràcter obrer i antifeixista que havia de contraposar-se als Jocs Olímpics de Berlín. L'expedició, formada per unes 650 persones entre esportistes, músics, cantaires, balladors i aficionats, quedà atrapada a la Península arran de l'esclat de la Guerra Civil, fet que inicià un llarg periple d'exili, desplaçaments i desarrelament. L'estudi examina les trajectòries dels expedicionaris durant la guerra i la postguerra, incloent-hi la participació en operacions militars, la repressió franquista i les experiències de mort, empresonament i exili. Finalment, reivindica la recuperació de la memòria històrica com una eina fonamental per dignificar les víctimes, reconstruir les experiències silenciades i enfortir els valors democràtics.

Paraules clau: Olimpiada Popular; Guerra Civil; exili; memòria històrica.

Abstract

This article examines the participation of a Mallorcan delegation in the 1936 People's Olympiad in Barcelona, a working-class and anti-fascist sporting and cultural event conceived as an alternative to the Berlin Olympic Games. The delegation, comprising

⁷⁸ Pau Tomàs Ramis (Llucmajor, 13 de febrer de 1975) és un mestre d'Educació Infantil i investigador mallorquí especialitzat en antropologia social, cultura popular i història contemporània de Mallorca, especialment en els períodes de la Segona República, la Guerra Civil i la dictadura franquista. És membre del Col·lectiu Recerca i de Temps de Memòria de l'Institut d'Antropologia de les Illes (IAI), i col·labora habitualment en publicacions locals dedicades a la història, les tradicions i el patrimoni cultural mallorquí. L'any 2020 va obtenir el Premi Mallorca de Creació Literària, en la categoria d'assaig, per l'obra Els mallorquins a l'Olimpiada que no fou. Expedició a l'Olimpiada Popular de Barcelona, 1936.

approximately 650 people, including athletes, musicians, singers, dancers and spectators, became stranded on the Iberian Peninsula following the outbreak of the Spanish Civil War, beginning a prolonged ordeal marked by exile, displacement and uprooting. The study explores the participants' experiences during the war and post-war period, including military involvement, Francoist repression, imprisonment, death and exile. Finally, it highlights the recovery of historical memory as an essential means of restoring dignity to victims, reconstructing silenced experiences and strengthening democratic values.

Keywords: People's Olympiad; Spanish Civil War; exile; historical memory.

1. Introducció

L'organització a Barcelona de l'Olimpíada Popular, un gran esdeveniment esportiu i cultural de caràcter obrer i antifeixista, volia unificar les diverses tendències del moviment proletari, integrant les diferències ideològiques, per lluitar contra el feixisme. El Comitè Organitzadors de l'Olimpíada Popular va preparar-la amb el suport d'entitats com el CADCI, la Generalitat de Catalunya i organitzacions polítiques, sindicals, esportives i culturals. També s'intentà aconseguir finançament públic i internacionalitzar-la com a alternativa als JJOO de Berlín, marcats pel règim nazi.

La resposta a la convocatòria fou molt positiva i es preveia la participació de milers d'esportistes i grups culturals d'arreu del món. S'havia de celebrar del 22 al 26 de juliol, però degut a l'èxit de la crida la inauguració s'avançà al 19. Tanmateix, el cop d'estat militar contra la Segona República va impedir que es pogués celebrar. Així, l'Olimpíada Popular, que havia de reunir uns 8.000 participants i 20.000 aficionats, va quedar frustrada abans de començar.

La proposta també arribà a Mallorca i des de illa s'organitzà una expedició de 650 persones que dia 18 de juliol partí del port de Palma preveient tornar al cap d'uns dies. Començava una odissea pels viatjants que, en la gran majoria de casos, no pogueren retornar a l'illa fins el 1939. Una història d'exili, guerra, camps de concentració, penúries, allunyament familiar, mort i neguits que marcà per sempre la vida dels que s'hi veren implicats.

2. L'esport com a element de lluita de classe

A Mallorca, fins a començament del segle XX, l'esport era una activitat reservada a les classes benestants i a la burgesia. Però als anys vint, gràcies als avanços en drets laborals de treballadors de fàbriques i tallers, l'esport d'extracció proletària es convertí en un fet cada vegada més practicat i seguit. Els obrers, ara, tenien temps i espais per fer esport que, a més, es va començar a entendre no tan sols com una activitat de lleure sinó com un exercici beneficiós per la salut física i mental.

Sobretot fou el futbol el que arrelà entre les classes treballadores. Així, sorgiren equips a les fàbriques que començaren a competir entre ells i amb els ja existents a l'illa. El 1920, de la fusió de dos d'aquells equips, es formà el Baleares FC que començà a rebre les simpaties de les classes treballadores ciutadanes que rivalitzaven amb les dedicades a la Real Sociedad Alfonso XIII que venien de part de les classes burgeses i benestants. La rivalitat era evident i tensa. A principis dels anys 30, i adaptant-se a la legalitat republicana, els alfonsins perderen la referència monàrquica i passà a denominar-se CD Mallorca i ja al 1949 RCD Mallorca. Els balearicos el 1942 es fusionaren amb l'Atlètic FBC, i passà a denominar-se Atlètic Balears FC. També a la Part Forana s'anaven formant clubs de futbol i Petra, Manacor, Lluçmajor o Inca en són bons exemples.

A Mallorca, les forces d'esquerra, primer el Partit Comunista i després el Socialista, veieren en la pràctica esportiva, el seguiment que en feien els aficionats i l'organització que suposava com una oportunitat per promocionar la lluita de classe (Tomàs, 2022). Per la seva banda les organitzacions religioses, veient l'avanç de l'esport proletari, reaccionaren i començaren a organitzar grups juvenils per combatre el procés de descristianització que derivaria en una lluita oberta contra l'obrerisme, l'anticlericalisme i la maçoneria (Cañabate, 2001).

3. La resposta des de Mallorca

La proposta de participació a l'Olimpíada Popular de Barcelona havia arribat a l'illa entre finals del mes d'abril i principis del de maig de 1936. Els partits del Front Popular, com a resultat de les eleccions de febrer, havien tornat a les institucions i es posà fil a l'agulla per tal de propiciar-hi una representació significativa. Així, el 4 de juny, en una reunió convocada a la Casa del Poble de Palma per les Joventuts Socialistes Unificades, on a més es convidava

«a todos los Partidos obreros y democráticos [y] a las organizaciones populares»⁷⁹ es constituí el Comitè Provincial pro Olimpíada Popular de Palma de Mallorca, encarregat de cercar finançament i organitzar l'expedició mallorquina. Aquell era un més dels comitès que sorgiren arreu de l'Estat que havien d'articular la participació dels territoris als que representaven. Establí la seu a la Casa del Poble de Palma i nomenà president i secretari als joves socialistes Ferran Radó Moragues i Vicenç Garcés Bonafè. Posteriorment Garcés agafà la presidència i el secretariat fou ocupat pel també socialista Mateu Abraham Abraham.

Aquell mateix dia 4, ja acabada la reunió del Comitè i quan l'Orfeó Proletari de la Casa del Poble esperava per fer un dels seus assajos, uns falangistes, per tal de tensionar l'ambient polític i social, feren esclatar una bomba a l'edifici. A conseqüència de l'atemptat, a banda d'importants danys materials, hi hagué sis ferits, alguns d'ells, com la socialista Reyes Díaz Fortuny, amb lesions de molta gravetat. Però tot i les coaccions i provocacions dels reaccionaris, dies després el Comitè pro Olimpíada començà la seva tasca. Implicaren les principals institucions de l'illa, recercaren finançament, organitzaren la logística del viatge i convocaren tot un seguit d'esdeveniments esportius i culturals per seleccionar els folkloristes i esportistes que participarien a la cita catalana. Des de *Nuestra Palabra*, òrgan del Partit Comunista, molt actiu en la preparació de l'expedició, es demanava «Trabajadores: Aportad vuestro óbolo para esta velada para allegar fondos pro Olimpiada Popular, que se celebrará en Barcelona contrarrestando la Olimpiada parda de Berlín».⁸⁰

La inversió econòmica que es requeria era molt significativa. Per aquest motiu es feu arribar des del CPOPPM als ajuntament de l'illa una carta on es demanava col·laboració. A cosistoris com el de Palma,⁸¹ Lluçmajor,⁸² Manacor⁸³ o a la Diputació Provincial⁸⁴ la petició es tractà als plenàries d'entorn a dia 13 i 14 de juliol i es passà a les comissions d'hisenda per tal de decidir la quantitat que s'hi aportaria. Altres ajuntaments la resolgueren amb més diligència i, per exemple, a Campos es concediren 15 pts,⁸⁵ a Marratxí 25⁸⁶ o a Felanitx 100.⁸⁷

A banda d'això es contactaria amb l'Ajuntament de Palma per tal que també pogués participar en alguns dels actes prevists a Barcelona, com l'exhibició a una exposició de

⁷⁹ *Nuestra Palabra*, 4 de juny de 1936, p. 4.

⁸⁰ *Nuestra Palabra*, 18 de juny de 1936, p. 2.

⁸¹ Arxiu Municipal de Lluçmajor. Sig. LA-65, 44v.

⁸² Arxiu Municipal de Palma. Sig. AH-2206, 378v.-379.

⁸³ Arxiu Municipal de Manacor. Sig. 728/1 Llibre d'actes del ple, 1935-1937, 100v.

⁸⁴ Arxiu General del Consell de Mallorca. Sig. AD-47. Llibres d'actes de la Comissió Gestora (7.IV.1936-29.X.1936), p. 146.

⁸⁵ Arxiu Municipal de Campos. Sig. GOB 51, 23v.

⁸⁶ Arxiu Municipal de Marratxí. Esborranys d'actes 1935-1936. Sig. 47.

⁸⁷ Arxiu Municipal de Felanitx. Sig. 2658. Llibre d'actes 1936-1937, pàg. 46.

projectes que s'haguessin portat a terme a la ciutat en relació a la promoció de la pràctica esportiva, per participar econòmicament a les despeses del viatge o per tal que hi enviàs una delegació que representàs el consistori.

3.2. La representació mallorquina

L'expedició mallorquina estaria formada per unes 650 persones entre participants i aficionats. En l'àmbit cultural hi anirien diverses masses corals de cantaires com l'Orfeó del Centre Republicà Federal del Tercer Districte, l'Orfeó Proletari de la Casa del Poble, la Massa Coral Antifeixista del Socors Roig Internacional, l'Orfeó del Montepío del Raval de Santa Catalina, l'Orfeó d'Esquerra Republicana Balear del Raval o l'Orfeó Lirio Rojo del Centre Obrer de la Vileta. També hi acudiren els components de la Rondalla Mallorquina, amb músics i balladors, i la parella de gegants de Palma. Una mostra cultural que fou la que més persones mobilitzà cap a terres catalanes.

Pel que fa als esportistes s'organitzaren seleccions de futbol, ciclisme, atletisme i boxa que aglutinaven 36 esportistes. L'equip de futbol seria format majoritàriament amb jugadors del Balears FC i alguns de l'Athletic CFB, el CD Lluchmayor o el Racing Club de Manacor. El CD Mallorca no va permetre que cap dels seus jugadors en formés part. Els components de les demés disciplines eren joves *amateurs* seleccionats a diversos festivals i esdeveniments.

4. El viatge

Amb tot preparat arribà el dia de la partida. L'horabaixa-vespre de dia 18 de juliol, envoltats d'una gran festa, s'embarcaren al *Ciudad de Barcelona*. El Comitè havia aconseguit que la companyia naviliera de Joan March, la Transmediterránea, fes una rebaixa als preus dels passatges i això afavorí l'afluència de molts aficionats que hi acudien com a espectadors. L'expedició era nombrosa i la satisfacció absoluta però mentre el vaixell feia la travessia nocturna cap a Barcelona, la revolta militar que s'havia produït un dia abans a la guarnició de Melilla contra el Govern Republicà, i que alguns dels viatgers ja coneixien, s'estengué per altres llocs de l'Estat.

Quan el matí del 19 el vaixell olímpic arribà al port de la ciutat catalana, i degut que a Barcelona ja hi havia enfrontaments armats, no pogueren desembarcar i, després d'estar tot el dia ancorats al mig del port barceloní, decidiren retornar a Mallorca. L'Olimpíada Popular quedà suspesa sense ni haver-se inaugurat i l'odissea dels mallorquins que hi havien viatjat

acabava de començar. Tornaven a l'illa amb la incertesa de com seria la situació allà i just abans d'arribar-hi se n'assabentarien.

Quan l'expedició era a l'alçada de sa Dragonera, després d'haver navegat durant tot el vespre, un vaixell que fugia de Mallorca, el *Ciudad de Tarragona*, avisà per ràdio al *Ciudad de Barcelona* que Mallorca era en mans dels rebels feixistes. Davant aquella circumstància, conscients de la càrrega ideològica de la majoria dels passatgers, es va decidir no desembarcar per evitar possibles represàlies i retornar cap a Barcelona.

La intuïció fou bona i gràcies a allò molts salvaren la vida. Les autoritats militars els esperaven i mesos després es lamentaven que «(...) con el retorno a la Península del Vapor “Ciudad de Barcelona” en los momentos de la iniciación del Glorioso Movimiento Nacional, perdió éste un elemento valioso y necesario, y con ello eludieron la acción judicial los presuntos delincuentes que pudiera conducir».⁸⁸ A més, a *Un "faccioso" cien por cien*, Manuel Goded, fill del militar colpista Manuel Goded Llopís, també demostrà que aquells mallorquins que havien partit a Barcelona estaven sota el focus dels colpistes. Allà s'hi afirma que «Sabíamos que se iban prudentemente y les dejamos, para qué prenderlos si contábamos encontrárnoslos al día siguiente en la Ciudad Condal» (Goded, 1939: 25). Però Barcelona resistí i es mantingué fidel a la República, desbaratant aquells plans dels militars.

Quan després de la navegació els mallorquins arribaren un altre cop a Barcelona tampoc no els permeteren desembarcar i hagueren de dirigir-se cap a Tarragona on pogueren davallar a terra. Hi estaren tres dies i després pogueren retornar a Barcelona. Un cop allà alguns dels viatgers optaren per davallar del vaixell i cercar-se la vida. D'altres seguiren hostejats al *Ciudad de Barcelona* on rebien queviures enviats per la Generalitat de Catalunya.

Esportistes, cantaires, músics i balladors participaven a esdeveniments i mostres de diversa índole a benefici de la causa republicana i per tal de guanyar algun diner que els permetés subsistir. Els mallorquins no podien retornar a l'illa i la incertesa agreujava la situació en que es trobaven. Pere Lliteras, delegat de l'equip de futbol, escrivia al seu diari, dirigint-se a sa dona: «Clara, a veces pienso que pudiera ser que no os vuelva a ver nunca y sería muy feliz si supiera que al menos pudiste leer estas páginas algún día».⁸⁹

⁸⁸ Jutjat Togat Militar Territorial 33. Causa penal 16/36, f. 418.

⁸⁹ Arxiu de Pere Lliteras Llompart. L'escrit és de 28 de gener de 1938.

5. Expedicionaris olímpics al desembarcament de Bayo

El mes d'agost començaren els preparatius d'una ofensiva republicana cap a Mallorca, a la qual molts expedicionaris, entre ells alguns esportistes, s'oferiren com a voluntaris. Les tropes, comandades pel capità Bayo, incloïen milicians i milicianes, i amb aquest contingent es formà la Centúria dels Mallorquins. Alguns hi anaven per convicció ideològica d'altres, com el llucmajorer Climent Garau,⁹⁰ perquè creien que aquella columna els permetria tornar a l'illa per quedar-hi, una expectativa molt allunyada del que finalment succeí. D'altra banda, molts dels atletes estrangers que havien acudit a l'Olimpíada i es trobaven a Barcelona constituïren les primeres Milícies Internacionals Antifeixistes. Alguns d'ells també formaren part d'aquella expedició de Bayo.

A les operacions republicanes alguns d'aquells expedicionaris olímpics hi perderen la vida. Són els casos per exemple d'un jugador del Balears FC conegut com es Bou o del llucmajorer Rafel Barceló Rigo a. *marxa*, mort a les operacions de sa Coma i enterrat a la mateixa platja.

6. El destí dels expedicionaris olímpics

Després de la retirada de les tropes de Bayo de les costes mallorquines, sense haver assolit el seu objectiu, els integrants de la Centúria Mallorca retornaren amb la resta de tropa cap a la península on molts d'ells foren mobilitzats per l'Exèrcit Popular. Una petita part dels mallorquins que havien participat a l'expedició olímpica anaren a viure a casa de familiars a Catalunya o València, ara bé, el gran gruix fou repartit en qualitat de refugiats de guerra a diversos punts de Catalunya. Posteriorment, els homes joves, s'hagueren d'anar incorporant al front bèl·lic a mesura que les seves lleves eren cridades.

El setembre de 1936, un nombre molt important d'expedicionaris mallorquins, sobretot famílies, dones i infants foren enviats a l'escola dels Salesians a Sarrià que havia estat desallotjada i habilitada per acollir refugiats. En aquest indret s'hi va habilitar una fàbrica d'armament on hi treballaren alguns d'ells. Allà hi estaren uns cinc mesos i després, la gran majoria, foren traslladats a Vic on molts hi viurien fins a finalitzar la guerra. D'altres, a títol personal, partiren a altres ciutats. Finalment esmentar que un contingent important, que Andreu Murillo (1997:19) quantifica en 44 homes, aconseguí anar-se'n a Menorca, encara republicana.

⁹⁰ Entrevista feta a Climent Garau Salvà dia 2 de març de l'any 2009 a ca seva a Algaida.

Amb el final de la Guerra Civil molts expedicionaris retoranren a Mallorca. D'altres, sobretot polítics i combatents, fugiren a França per evitar la repressió franquista, però foren internats en camps provisionals com Argelès-sur-Mer, Saint-Cyprien, Barcarès, Arles-sur-Tech o Prats de Molló. Molts iniciaren així un llarg recorregut per camps de reclusió i companyies de treballadors de França, Espanya i el nord d'Àfrica.

Tant els que retornaren tot d'una com els que ho hagueren de fer més tard, un cop foren a Mallorca, varen ser molestats, perseguits, investigats i interrogats per les autoritats militars amb la intenció d'esbrinar el seu passat republicà i la seva actuació durant la Guerra Civil.

Alguns expedicionaris olímpics, després de travessar la frontera, decidiren no tornar a Espanya i exiliar-se. Una part quedà a França mentre altres s'exiliaren a Sud-amèrica. Esperaven poder tornar a Mallorca amb una caiguda del règim franquista per la pressió de les potències internacionals, sobretot després de la Segona Guerra Mundial, però aquesta intervenció estrangera no arribà.

7. Els que no tornaren

Alguns expedicionaris olímpics, homes joves, que foren cridats a files per part de l'Exèrcit republicà desgraciadament moriren en les accions de guerra. El petrer Antoni Planells morí a la Batalla de l'Ebre i la seva família mai no en va poder recuperar les seves restes. El llucmajorer Rafel *Marxa*, es Bou, jugador del Baleares CF, o Joan Torrandell Valcaneras, fill del director de l'Orfeó Proletari Jacint Torrandell, moriren al desembarcament de Bayo. També coneixem el cas de Juan Pedro Berber Ortiz, que havia viatjat amb sa mare i tres germanes, del que es pensa que fou cridat al front i del que mai més no se'n varen tenir notícies. També n'hi hagué que deixaren la vida mentre estaven tancats a presons o camps de concentració feixistes, com el jove Jordi Bennàssar Muntaner, de sa Vileta, que morí el 1939 al presidi de Deusto, tot i que la seva família no ho sabé fins el 1948. Cal també fer una menció al cas de Josep Riera Ramon, que havia partit amb el *Ciudad de Barcelona* en companyia de sa mare, una germana, sa dona i sa filla petita, i que fou capturat per les forces feixistes quan intentava arribar a Menorca amb el vaixell *Jaume II* i afusellat el 31 de gener de 1938 al Fort d'Illetes (Calvià).

Conclusió

Recuperar històries com aquesta és imprescindible per comprendre un dels episodis més traumàtics de la nostra història més recent. Després de la Guerra Civil, la por, la repressió i la necessitat de supervivència imposaren un llarg silenci. Moltes famílies callaren per protegir-se del dolor i la persecució, com hem constatat en nombroses entrevistes amb descendents dels expedicionaris olímpics. Es fragmentà la memòria col·lectiva i s'invisibilitzaren moltes experiències personals. Recuperar aquestes veus no tracta de reobrir ferides, sinó de tancar-les amb dignitat.

La reconstrucció de la memòria reforça els valors democràtics, especialment necessaris davant l'auge de l'extrema dreta, i contribueix a la reparació, a la dignificació i a la no repetició dels errors del passat. Conèixer, reconèixer i compartir memòria ens ajuda a construir una societat més conscient, justa, dignat i compromesa.

Moltes d'aquestes històries estan recollides al llibre *Els mallorquins a l'Olimpiada que no fou* (2021) i, sobretot, al posterior *Olímpics Populars* (2022), on les famílies de molts dels participants en aquella expedició olímpica, que havia de ser de festa i reivindicació i es convertí, en la majoria de casos, en una tortura i un camí ple d'espines i entrebancs, pogueren explicar qui eren els integrants de la comitiva olímpica i com aquella odissea els marcà de per vida.

Bibliografia

CAÑABATE VECINA, J. A. (2001) *Les organitzacions juvenils a les Balears (Segles XIX i XX)*. Palma: Edicions Documenta Balear.

GODED, M. (1938) *Un "faccioso" cien por cien*. Saragossa: Talleres Editoriales Herald.

GOUNOT, A. (2005) El proyecto de la Olimpiada Popular de Barcelona (1936), entre comunismo internacional y republicanismo regional. *Cultura, Ciencia y Deporte*, I (3), 115-123.

MARTÍN LUIS, F. de. (2019) *Historia del deporte obrero en España: (De los orígenes al final de la guerra civil)*. Ediciones Universidad Salamanca.

MURILLO, A. (1997) *La guerra civil a Menorca (1936-1939)*. Palma: Edicions Documenta Balear.

SANTACANA, C. i PUJADAS, X. (2006) *L'altra olimpiada*, 2^a. ed. Barcelona: Ediciones de La Tempestad, S.L.

TOMÀS RAMIS, P. (2021) *Els mallorquins a l'Olimpiada que no fou*, València: Galès Edicions.

TOMÀS RAMIS, P. (2022) L'esquerra mallorquina i l'esport proletari durant la II República. A Tomàs Ramis, P. (coord), *La Segona República. Mallorca 1931-1936*, Palma: Illa Edicions.

TOMÀS RAMIS, P. (2022) *Olimpics populars*. València: Galès Edicions.

TOMÀS RAMIS, P. (2024) Rafel Barceló Rigo (1906-1936), un llucmajorer mort al desembarcament del capità Bayo i enterrat a la platja de sa Coma. A *Actes de les VII Jornades d'Estudis Locals de Lluçmajor. Arquitectura i territori*. Palma: Ajuntament de Lluçmajor, 453-478.

UCELAY DA CAL, E. (1982) *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*. Barcelona: Edicions de la Magrana.

125 ANYS D'HISTÒRIA DE L'ESPORT A TRAVÉS DEL PATRIMONI DOCUMENTAL LOCAL

Jordi Vilamala Salvans ⁹¹

Jaume Enric Zamora Escala. ⁹²

Resum

Aquest article analitza els continguts i les fonts emprades en el projecte *La memòria de l'esport*, amb motiu de la Setmana Internacional dels Arxius de 2023 que van dur terme l'Arxiu General i la Xarxa d'Arxius Municipals de la Diputació de Barcelona, amb l'objectiu de mostrar com els arxius locals esdevenen una eina fonamental per a l'estudi i la difusió de la història de l'esport català com a fenomen social, cultural i territorial en els darrers 125 anys. Els formats audiovisuals que s'hi inclouen constitueixen una oportunitat per analitzar com la documentació conservada als arxius pot contribuir a la construcció de relats històrics sobre l'esport.

Paraules clau: Diputació de Barcelona, Arxiu General, Xarxa d'Arxius Municipals, història de l'esport, perspectiva de gènere, arxius locals, documents d'arxiu, conservació, difusió, memòria, recerca.

Abstract

This article analyses the content and sources used in the *La memòria de l'esport* (The Memory of Sport) project, organised by the General Archive and the Municipal Archives

⁹¹ Cap de l'Oficina d'Arxiu i Gestió Documental de la Diputació de Barcelona a/e: vilamalasj@diba.cat. web: <https://www.diba.cat/ca/web/arxiu>

⁹² Cap de la Unitat de la Xarxa d'Arxius Municipals de la Diputació de Barcelona a/e: zamoraej@diba.cat web: <https://www.diba.cat/ca/web/opc/xam>

Network of the Barcelona Provincial Council on the occasion of International Archives Week 2023. Its aim is to demonstrate how local archives have become an essential tool for the study and dissemination of the history of Catalan sport over the past 125 years, understood as a social, cultural and territorial phenomenon. The audiovisual formats included in the project provide an opportunity to examine how documents preserved in archives can contribute to the construction of historical narratives about sport.

Keywords: Barcelona Provincial Council, General Archive, Municipal Archives Network, history of sport, gender perspective, local archives, archival documents, preservation, dissemination, memory, research.

El patrimoni documental local com a font per a la història de l'esport català

La història de l'esport ha estat tradicionalment explicada a partir dels grans esdeveniments, els clubs, les competicions i les figures més destacades de cada època. Tanmateix, els arxius custodien una documentació que permet ampliar aquesta mirada i analitzar l'esport com un fenomen social, cultural i territorial estretament vinculat a l'evolució de la societat. Fotografies, cartells, publicacions, plànols, expedients administratius i documents generats per entitats esportives i administracions constitueixen fonts imprescindibles per reconstruir no només la pràctica esportiva, sinó també els valors, les formes de sociabilitat i els processos de transformació que l'han acompanyada al llarg del temps.

Amb motiu de la Setmana Internacional dels Arxius de 2023, l'Arxiu General i la Xarxa d'Arxius Municipals de la Diputació de Barcelona van impulsar el projecte *La memòria de l'esport*, integrat per dos audiovisuals i una exposició virtual construïts a partir de patrimoni documental conservat als seus fons, i per una taula rodona.

La selecció documental es va efectuar amb la voluntat d'oferir una mostra representativa de la diversitat territorial, cronològica i tipològica del patrimoni esportiu conservat als arxius de la província de Barcelona, incorporant diferents municipis, disciplines esportives i formats documentals. La documentació permet analitzar l'evolució de les pràctiques esportives entre finals del segle XIX i l'actualitat, així com els processos socials associats a la seva expansió: la construcció d'equipaments, l'associacionisme, la incorporació

de nous col·lectius a la pràctica esportiva i la progressiva consolidació de l'esport com un element central de la vida contemporània.

Aquest article analitza els continguts i les fonts emprades amb motiu de la Setmana Internacional dels Arxius de 2023 amb l'objectiu de mostrar com els arxius locals esdevenen una eina fonamental per a l'estudi i la difusió de la història de l'esport català com a fenomen social, cultural i territorial. Els audiovisuals constitueixen una oportunitat per analitzar com la documentació conservada als arxius pot contribuir a la construcció de relats històrics sobre l'esport. Aquesta perspectiva resulta especialment rellevant perquè, tal com ha assenyalat Santacana (2001), la història social de l'esport permet analitzar fenòmens tan diversos com les formes de sociabilitat, l'extensió de l'oci, la construcció d'identitats col·lectives o la transformació dels espais urbans.

La memòria de l'esport a través dels documents audiovisuals: els arxius com a font per a la història esportiva

Els audiovisuals elaborats a partir de fonts conservades a l'Arxiu General i a la Xarxa d'Arxius Municipals de la Diputació de Barcelona evidencien el potencial dels arxius per construir relats històrics sobre l'esport a partir d'imatges, fotografies i documents generats al llarg de més d'un segle.

L'esport com a fenomen de modernitat

El primer audiovisual, *La memòria de l'esport: els inicis*, recorre el període comprès entre les darreres dècades del segle XIX i l'esclat de la Guerra Civil espanyola de 1936. Més enllà del seu valor testimonial, els documents seleccionats ofereixen una finestra privilegiada als processos socials i culturals que van acompanyar la implantació de l'esport modern a Catalunya. Entre els fons fotogràfics destaca el de Frederic Juandó Alegret (1882-1961), integrat per més de 7.400 negatius fotogràfics i considerat una font de referència per a l'estudi dels orígens de l'esport modern a Catalunya (Arxiu General de la Diputació de Barcelona, s.d.). Les seves imatges, publicades principalment a *Il·lustració Catalana* i *Stadium*, documenten l'aparició dels primers espectacles esportius de masses i l'evolució de disciplines com el futbol, el ciclisme, l'atletisme, la natació o l'excursionisme (Contreras Ruiz, 2025).

Les fotografies dels festivals gimnàstics conservades en el fons Frederic Juandó Alegret i els exercicis físics desenvolupats en espais oberts, com els celebrats al bosc de Can Feu de Sabadell l'any 1907, reflecteixen la difusió d'un discurs que vinculava activitat física, salut i progrés social. Aquestes evidències documentals coincideixen amb les interpretacions historiogràfiques que identifiquen l'esport modern com un dels principals vehicles de modernització social a la Catalunya contemporània. La introducció dels anomenats «esports anglesos» i de la cultura física es va vincular estretament a projectes de regeneració, educació i transformació social impulsats per diversos sectors de la societat catalana (Santacana, 2003). Les imatges permeten observar aquests processos a través de la indumentària, la composició social dels practicants, els equipaments o la progressiva incorporació del públic als espectacles esportius. Al mateix temps, la documentació procedent de la Xarxa d'Arxius Municipals permet visualitzar la ràpida extensió de les pràctiques esportives amb documents conservats als arxius municipals d'Esplugues de Llobregat, Sant Pere de Ribes o Sant Vicenç dels Horts, que mostren com la pràctica esportiva es va estendre ràpidament més enllà de Barcelona i es va integrar en la vida associativa i festiva de nombroses poblacions de la demarcació.

Les fotografies del Concurs Hípic Internacional del Real Polo Jockey Club de Barcelona de 1912, del Barcelona Golf Club Pedralbes o dels concursos internacionals de tennis mostren que moltes de les primeres pràctiques esportives modernes estaven fortament vinculades als sectors benestants de la societat catalana. Les característiques dels espais, els equipaments i els participants reflecteixen la importància que les elits urbanes tingueren en la introducció i consolidació inicial d'aquestes disciplines. Al mateix temps, les imatges permeten identificar un procés gradual d'expansió social que acabaria convertint l'esport en un fenomen cada vegada més transversal. Les fotografies de Juandó dedicades al tennis, la hípica, el golf o l'automobilisme mostren entorns vinculats als sectors benestants, mentre que les relacionades amb el futbol, el ciclisme, la natació o l'atletisme evidencien un procés gradual de popularització que acabaria convertint l'esport en un fenomen de masses (Contreras Ruiz, 2025). Aquest procés de popularització es va veure afavorit pel desenvolupament de la premsa esportiva, l'aparició dels grans recintes esportius i la consolidació de l'esport-espectacle durant les primeres dècades del segle XX. Segons Pujadas i Santacana (1992), aquests elements van contribuir decisivament a la incorporació de l'esport a la cultura de masses i a la seva creixent presència en la vida quotidiana de la població catalana.

Les dones i la construcció d'una nova cultura esportiva

Un dels aspectes rellevants del vídeo és la incorporació de la perspectiva de gènere. Tradicionalment, la historiografia esportiva ha centrat la seva atenció principalment en els protagonistes masculins, deixant en un segon pla les experiències i aportacions de les dones.

La documentació relativa al Club Femení i d'Esports, inclosa la visita d'un grup d'atletes de l'entitat al president Francesc Macià l'any 1932, i els documents conservats a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, evidencien la consolidació del Club Femení i d'Esports durant el període republicà i el seu paper en la promoció de la pràctica esportiva femenina (Contreras Ruiz, 2025). La incorporació de les dones a la pràctica esportiva va formar part d'un debat més ampli sobre ciutadania, educació i transformació social. Durant els anys trenta, determinats sectors del catalanisme progressista van presentar l'activitat física i l'esport com a instruments de modernització i d'ampliació dels espais de participació femenina en la vida pública (Pujadas i Santacana, 1992). Les imatges de les germanes Lluïsa i Dolors Marnet participant en competicions internacionals de tennis o les fotografies de regates femenines conservades a l'Arxiu General testimonien la progressiva presència de les dones en l'espai públic i en unes pràctiques que fins aleshores havien estat majoritàriament reservades als homes (Contreras Ruiz, 2025).

Aquestes imatges tenen una importància especial perquè permeten documentar processos socials que durant molt temps han quedat invisibilitzats tant en els relats esportius com en les narratives històriques tradicionals. La progressiva incorporació de les dones a la pràctica esportiva formà part dels debats sobre ciutadania, educació física i modernització social desenvolupats a Catalunya durant les primeres dècades del segle XX (Pujadas i Santacana, 1992).

En aquest context, *La memòria de l'esport: els inicis* no només recupera episodis destacats de la història de l'esport català, sinó que també posa en valor la contribució de moltes dones que van participar en la construcció d'aquesta cultura esportiva emergent. Aquesta aproximació s'inscriu també en les línies de treball impulsades recentment per l'Arxiu General de la Diputació de Barcelona, que reconeix la necessitat de revisar els processos de gestió, descripció i difusió documental per tal de corregir els biaixos de gènere heretats i afavorir una representació més equilibrada de les aportacions de les dones a la història (Diputació de Barcelona, 2024).

Del franquisme a la societat esportiva contemporània

A diferència de la documentació utilitzada per reconstruir els orígens de l'esport modern, les imatges reunides en aquest segon audiovisual, *La memòria de l'esport: del franquisme als nostres dies*, permeten resseguir alguns dels principals processos que van marcar l'evolució de l'esport català durant la segona meitat del segle XX, des de la reconstrucció de la pràctica esportiva després de la Guerra Civil fins a la projecció internacional assolida amb els Jocs Olímpics de Barcelona 1992. En conjunt, les fonts seleccionades reflecteixen el procés mitjançant el qual l'activitat esportiva es va convertir en una pràctica plenament integrada en la vida quotidiana de la societat catalana.

La documentació emprada permet observar les dificultats de reconstrucció de la pràctica esportiva després de la Guerra Civil espanyola. Les imatges de la piscina municipal d'Igualada (1956), de l'equip de futbol de Lliçà de Vall durant la postguerra o dels Campionats Nacionals Esportius de 1939 testimonien un context marcat tant per les limitacions materials derivades del conflicte com pel control exercit pel règim franquista sobre les formes d'associacionisme i participació social. Les fonts mostren igualment la desaparició o transformació de nombroses entitats esportives vinculades al catalanisme i als moviments progressistes que havien tingut un paper destacat durant el període republicà. Malgrat aquestes limitacions, durant les dècades posteriors l'esport protagonitzà un procés sostingut de recuperació i expansió. Aquesta transformació no fou exclusiva de l'àmbit associatiu. Tal com ha assenyalat Pujadas (2014), els règims autoritaris europeus van utilitzar l'esport com un instrument de control social, transmissió ideològica i mobilització de la joventut. En el cas espanyol, el franquisme va intervenir les estructures esportives existents i les integrà progressivament dins del projecte polític i cultural del nou règim.

Tot i així, les fotografies de l'equip del Club Beisbol de Viladecans (1952), del festival atlètic de Canet de Mar (1947) o de la Unió Esportiva Santboiana (1959) mostren la consolidació d'un teixit associatiu que va esdevenir fonamental per a la recuperació de la pràctica esportiva durant el franquisme. Més enllà de la seva funció estrictament esportiva, aquestes entitats van actuar com a espais de sociabilitat, relació i cohesió comunitària. Com han destacat Pujadas i Santacana, els clubs esportius constitueixen una de les expressions més significatives de l'associacionisme contemporani i un observatori privilegiat per estudiar les relacions socials construïdes al voltant de l'activitat física i l'oci (Pujadas i Santacana, 2007).

Aquest procés coincideix amb el que la historiografia ha identificat com la consolidació d'una autèntica cultura esportiva de masses. El desenvolupament econòmic, l'expansió urbana i la difusió dels mitjans de comunicació durant la segona meitat del segle XX van afavorir la popularització de l'esport i la seva progressiva incorporació a la vida quotidiana de la població. En aquest context, la fotografia de Ladislau Kubala al camp de les Corts l'any 1956 esdevé especialment representativa de la construcció de nous referents populars i de la centralitat adquirida pel futbol en l'imaginari col·lectiu català.

Paral·lelament, la documentació conservada als arxius locals evidencia que aquesta expansió no es limità al futbol. Les imatges de l'equip atlètic de La Seda del Prat de Llobregat (1962), de les activitats motociclistes conservades a l'Arxiu Històric de Mollet del Vallès o del partit d'hoquei femení disputat a Terrassa l'any 1965 mostren una realitat esportiva cada vegada més plural i territorialment més extensa. Més enllà dels grans clubs i les competicions d'elit, aquestes fonts documenten l'activitat de les entitats locals i el paper creixent dels municipis en la promoció de la pràctica esportiva.

Aquest conjunt documental resulta especialment valuós perquè permet documentar transformacions que sovint passen desapercebudes en els relats centrats exclusivament en els grans esdeveniments esportius. Les imatges testimonien l'aparició de nous equipaments municipals, l'ampliació progressiva dels col·lectius participants i el pas d'un model esportiu relativament restringit a una pràctica cada vegada més estesa entre infants, joves i adults.

Arxius en forma

A més dels dos audiovisuals que tenien com a objectiu oferir una panoràmica de la història de l'esport també es va elaborar una exposició virtual, *Arxius en forma*, formada per un conjunt de 114 documents tan diversos com fotografies, bans, cartells, projectes d'equipaments esportius, dibuixos, programes, himnes, pressupostos, comptes, estatuts, calendaris, fitxes, llicències i tiquets, procedents de 54 arxius municipals de municipis menors de 10.000 habitants, gestionats per l'equip d'arxivers itinerants de la Xarxa d'Arxius Municipals de la Diputació de Barcelona, que permeten fer un viatge a través de 125 anys de l'esport i, d'aquesta manera poder revisar el context social, polític, econòmic i cultural de cada època.

L'exposició consta d'una presentació temàtica redactada per Toni Padilla, periodista del diari *Ara* i historiador i, es va organitzar en diferents àmbits cronològics, resseguint així la nostra història, els costums, els valors i l'evolució de la nostra societat a través de l'esport. Els àmbits cronològics foren els següents:

Abans de 1940: Tot i que, a inicis del s. XX la pràctica esportiva quedava limitada a les classes benestants, de mica en mica, la concepció d'esport i salut acaba arribant a la resta de la societat. L'empremta d'aquests pioners i pioneres queda reflectida als arxius municipals, tant en documentació textual com en imatges.

Anys 1940-1950: Amb el franquisme, certes pràctiques reculen, com el cas de l'esport femení en totes les modalitats. En canvi, les autoritats comencen a valorar els efectes de l'espectacle esportiu en la ciutadania i inverteixen en nous equipaments, com pavellons i estadis. A banda del futbol, es popularitza el ciclisme, els escacs o l'hoquei.

Anys 1960-1970: Segueix popularitzant-se la pràctica esportiva i irrompen nous esports cridats a ser també de masses, com el bàsquet o el tennis. En el governs municipals, comença a introduir-se la idea de la importància de dotar la població d'equipaments reglamentaris. En aquesta època, les dones tornen a ser visibilitzades com a esportistes arreu i de mica en mica guanyen el terreny perdut.

Anys 1980-1990: La dècada anterior als Jocs Olímpics de Barcelona 1992, mostra la potència de l'esport com a element clau de socialització. El camí a les Olimpíades genera un fervor popular considerable. L'esport queda completament vinculat als municipis, les seves festes i associacions diverses. L'esport municipal gaudeix de més popularitat i accessibilitat que mai.

Anys 2000-2022: El nou segle porta nous gustos. Gràcies a l'accés a més fonts d'informació, sorgeixen i es popularitzen ràpidament noves pràctiques a les ja habituals i establertes a tot el territori: triatló, btt o cross de diferents nivells i per a totes les edats. El Ral·li Dakar amb Marc Coma al capdavant de les classificacions obre als aficionats catalans una finestra per somniar amb aventures esportives exòtiques que mostren que tot és possible.

Aquesta exposició la complementava un vídeo en el que intervenen: Toni Padilla, periodista del diari *Ara* i historiador, que situa la pràctica esportiva municipal al seu context històric i social. Catxo Ordeig, ex-jugador d'hoquei i entrenador històric del CP Voltregà, recorda les seves vivències i èxits al capdavant d'aquest club; mentre Lluís Jané, president

del Centre d'Esports Súria, explica els motius que han dut aquesta entitat a donar tot el seu llegat documental a l'Arxiu Municipal de Súria.

Arxius, esport i societat

Totes les activitats anteriors van tenir com a colofó una taula rodona, *Arxius, esport i societat: una relació en plena forma*, moderada per Roger Castillo, periodista de la revista esportiva digital *Fosbury*, amb la presència de Francesc Amat, exjugador, exdirectiu i membre de la Comissió d'Arxiu Històric de la Fundació UE Santboiana; Ona Vegué, jugadora d'handbol del primer equip KH-7 BM Granollers; Anna Maria Lluch, tècnica en educació física de l'Àrea d'Esports de la Diputació de Barcelona i Fina Solà, arxivera i presidenta de la secció d'esports del Consell Internacional d'Arxius.

Podríem resumir-ne els continguts però creiem que és millor que visualitzeu la seva gravació que està disponible en aquest enllaç, per copsar els diferents punts de vista així com els diversos matisos de les diferents intervencions [:https://www.youtube.com/watch?v=QCPc7okDbpA](https://www.youtube.com/watch?v=QCPc7okDbpA)

El valor dels arxius

La documentació conservada a l'Arxiu General i als arxius municipals de la Xarxa d'Arxius Municipals de la Diputació de Barcelona evidencia el potencial del patrimoni documental local per a l'estudi de la història de l'esport català. Les fonts analitzades permeten interpretar l'evolució de les pràctiques esportives en relació amb els processos socials, culturals i territorials que han configurat la societat catalana contemporània.

L'anàlisi realitzada confirma que els arxius constitueixen una font essencial per a la història social de l'esport. Les experiències documentades en l'àmbit local complementen els relats centrats en les grans institucions i competicions, i permeten recuperar aspectes fonamentals com l'associacionisme esportiu, la progressiva incorporació de les dones a la pràctica esportiva o la consolidació d'una cultura esportiva de masses. En aquest sentit, la documentació preservada als arxius contribueix a una comprensió més rica i plural de l'evolució de l'esport a Catalunya durant els darrers cent vint-i-cinc anys.

Amb aquestes activitats presentades que tenen com a fonament els documents d'arxiu conservats volem apropar el contingut del patrimoni documental local a la societat i contribuir a suscitar l'interès necessari per conèixer-lo millor i, si escau, investigar-lo a través de la recerca, que en una societat democràtica ha de ser sempre compartida pels interessants, investigadors i ciutadans en general.

Finalment, us convidem a conèixer totes les activitats presentades en aquest viatge per la nostra història de l'esport, a través d'aquest enllaç: <https://www.diba.cat/ca/web/setmana-internacional-arxiu/edicio-2023>

Bibliografia

Arxiu General de la Diputació de Barcelona (s.d.) Frederic Juandó Alegret. Fons documental. Barcelona: Diputació de Barcelona. Disponible a: <https://arxiu.diba.cat/registre/66900afe91a8a970cc0e5ca0> (Consulta: 28 agost 2026).

Contreras Ruiz, J. (2025) *#MiremElPassat Esports*. 2a ed. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Diputació de Barcelona (2024) *Pla transversal de gènere de l'Arxiu General de la Diputació de Barcelona 2024-2028*. Barcelona: Diputació de Barcelona

Diputació de Barcelona, Setmana Internacional dels Arxius 2023 (2023) <https://www.diba.cat/ca/web/setmana-internacional-arxius/edicio-2023>

Pujadas, X. (2014) 'Sport under authoritarian regimes in times of crisis', Aloma: revista de psicologia, ciències de l'educació i de l'esport Blanquerna, 32(2), p. 9-11.

Pujadas, X.; Santacana, C. (1992) 'Esport i ciutadania. Notes sobre el discurs esportiu a Catalunya en període de canvi (1930-1931) Revista d'etnologia de Catalunya, núm. 1, p. 34-43.

Pujadas, X.; Santacana, C. (2007) 'Entre estadis i trinxeres. L'esport i la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939), Aloma: revista de psicologia, ciències de l'educació i de l'esport Blanquerna, núm. 21, p. 19-33.

Santacana, C. (2001) 'Esport i història local', *Plecs d'Història Local*, 92, pp. 43-44.

Santacana, C. (2003) 'Una interpretació de l'esport a Catalunya', *Lluc*, 835-836, pp. 35-43.

ENTREVISTES

LA MEMÒRIA DE L'OLIMPIADA POPULAR DE 1936: ENTREVISTA A DOMÈNEC MARTÍNEZ GARCÍA

Entrevista feta per Xavier Seguí Solivellas⁹³

Què va ser l'Olimpiada Popular de Barcelona de 1936? En quin context històric va sorgir i què representava?

Per entendre què va ser l'Olimpiada Popular de Barcelona, qui la va impulsar i quins eren els seus objectius, ens hem de situar en el context internacional dels anys trenta i, particularment, de 1936.

Carles Santacana i Xavier Pujadas, autors del llibre *L'altra Olimpiada*, expliquen que l'Olimpiada Popular no es pot entendre com un fet aïllat, sinó que cal tenir en compte diferents factors. Crec que aquesta observació és molt encertada.

Durant els anys trenta es produeix un auge del feixisme, del nazisme i dels règims autoritaris a Europa, que representen una amenaça claríssima. Davant d'aquesta situació, queden pocs espais on la realitat sigui diferent. Aquí s'havia proclamat la República el 1931 i, per tant, es vivia una situació diferent de la que s'estava imposant en molts altres indrets d'Europa.

En aquest context, l'intent d'organitzar una Olimpiada Popular a Barcelona tenia tres grans dimensions. La primera era l'esportiva. Es tractava d'una resposta genuïna de l'esport popular internacional als Jocs Olímpics que s'estaven preparant a Berlín i que se celebrarien quinze dies més tard, organitzats pel règim nazi amb la complicitat del Comitè Olímpic Internacional (COI). Aquells Jocs es convertirien en un gran acte de propaganda del règim de

⁹³ Graduat en Història per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i màster en Formació del Professorat per la Universitat de les Illes Balears (UIB). Actualment exerceix com a professor de Geografia i Història i col·labora amb la revista *Ràfec*, on desenvolupa treballs d'anàlisi i divulgació històrica.

Hitler. L'Olimpíada Popular de Barcelona representava, precisament, una resposta de l'esport popular internacional a aquella instrumentalització de l'esport.

La segona dimensió era la cultural, que tenia una importància extraordinària. Quan observem tot el que s'estava preparant per a l'acte inaugural, previst per a les sis de la tarda del 19 de juliol de 1936, amb una gran desfilada de colles sardanistes, orfeons, agrupacions culturals de tota mena i esportistes, ens adonem de la magnitud d'aquell projecte. Enric Morera era l'encarregat de dirigir tot l'espectacle. És impressionant imaginar què hauria significat aquella celebració.

Era una cita cultural d'una categoria extraordinària. I ja no parlem del que estava preparant Pau Casals, que era un referent internacional i que ha quedat en la història com el preludi d'allò que no va poder ser.

Però, sobretot, hi havia una tercera dimensió que considero fonamental i que hem de posar en valor. L'Olimpíada Popular era un cant a favor de la pau i de la solidaritat entre els pobles. En un moment en què s'estenia per Europa un discurs de guerra i de racisme, aquella iniciativa representava una resposta a aquesta amenaça.

Per tant, l'Olimpíada Popular de Barcelona havia de ser una gran trobada esportiva i cultural, de caràcter inequívocament antifeixista. Crec que aquest és el principal llegat que ens ha de quedar d'aquella voluntat que es va manifestar el 1936.

Qui va impulsar l'Olimpíada Popular i quin perfil tenien les organitzacions i els esportistes que havien de participar-hi?

Per entendre com Barcelona es va acabar proposant per organitzar aquesta Olimpíada, hem de recórrer als antecedents. N'hi ha dos que considero especialment importants.

El primer és l'elecció de Berlín, el 1931, com a seu dels Jocs Olímpics de 1936, davant de la candidatura de Barcelona. La candidatura barcelonina era molt potent, perquè la ciutat havia acollit l'Exposició Internacional de 1929, a Montjuïc, amb un gran èxit. Però, quan el COI havia de decidir entre Berlín i Barcelona, feia només un mes que s'havia proclamat la República a Espanya, i això va ser un element determinant.

Cal tenir en compte que la composició del COI en aquell moment representava les elits de l'esport, formades en bona part per aristòcrates i terratinents. La proclamació de la República els va espantar, perquè Barcelona formava part d'un context polític i social que promovia una altra concepció de la societat. Finalment, es van decantar per Berlín.

L'any 1931, Alemanya encara era la República de Weimar. Però el 1933 Hitler va accedir al poder, va eliminar políticament els seus adversaris i va acabar amb el pluralisme polític. El 1935 es van promulgar les lleis de Nuremberg, que van privar els jueus de la ciutadania i dels seus drets. A partir de 1933, doncs, la situació ja era prou clara. Com es podia mantenir la candidatura de Berlín amb tots aquests antecedents?

Aquesta situació va generar una dinàmica de resposta entre les organitzacions esportives internacionals que existien des de començaments del segle XX, vinculades fonamentalment al moviment obrer i a les esquerres. Hi havia la Internacional Roja de l'Esport, vinculada a la Tercera Internacional, i una altra internacional esportiva vinculada a la socialdemocràcia. Aquestes organitzacions van arribar a la conclusió que calia promoure una iniciativa diferent, que defensés la pau i l'amistat entre els pobles.

Barcelona va saber actuar com a catalitzadora d'aquesta proposta. El març de 1936 es va constituir el Comitè Català pro Esport Popular, que va fer una crida internacional per preparar una Olimpíada Popular democràtica i antifeixista, compromesa amb la pau, la igualtat entre les persones, la participació de les dones i la diversitat cultural. Era una concepció absolutament diferent de la que s'estava preparant a Berlín.

És gairebé un miracle que, començant a treballar en aquesta idea al març, el primer de maig ja es presentés el Comitè Organitzador i que tota una sèrie d'entitats, tant de casa nostra com internacionals, es comencessin a mobilitzar per donar forma a aquell projecte.

Una primera conseqüència del cop d'estat va ser la situació en què es van trobar els atletes que ja havien arribat a Barcelona per participar en l'Olimpíada Popular. Tenim molts exemples, i cada vegada m'emociono més quan descobreixo noves històries, perquè encara avui hi ha persones que ens escriuen per explicar-nos experiències que desconexíem.

Per exemple, hi havia un grup de joves de Ceuta i Melilla que havien arribat a Barcelona uns dies abans del cop d'estat. Aquell viatge els va salvar la vida, perquè molts dels seus companys de les Joventuts Socialistes Unificades (JSU) que es van quedar allà van ser afusellats. Eren nois de dinou i vint anys que havien vingut per participar en l'Olimpíada Popular.

Un d'ells era José Barón Carreño, una figura que acostumo a recordar en moltes de les meves intervencions. Havia arribat a Barcelona per participar en l'Olimpíada i, quan es va produir el cop d'estat, es va incorporar a la defensa de la ciutat i va participar en les barricades. Posteriorment es va exiliar a França, on es va incorporar a la resistència contra l'ocupació nazi, i va morir a París el 1944. És una història extraordinària, que exemplifica molt bé el recorregut d'algunes de les persones que havien vingut a Barcelona per participar en aquella trobada esportiva.

També tenim moltes històries protagonitzades per dones. Una de les més conegudes és la de Marina Ginestà, que posteriorment apareixeria en aquella fotografia tan emblemàtica a la terrassa de l'Hotel Colón, vestida de miliciana, quan només tenia disset anys. Ginestà havia vingut com a periodista per cobrir l'Olimpíada Popular, i la seva trajectòria és tota una aventura.

Una altra figura que m'agrada reivindicar especialment és Margot Moles. Jo soc de Terrassa i, per això, sempre aprofito per recordar-la. Moles havia nascut a Terrassa, però als deu anys es va traslladar a Madrid, on es va formar com a esportista. Va ser una de les atletes més importants dels anys de la República, i va destacar en diverses disciplines esportives.

La seva trajectòria també reflecteix la repressió que va patir tota aquella generació. En acabar la guerra, el seu marit, que era esquiador, va ser afusellat, i ella va quedar completament apartada de la vida esportiva. Durant dècades, la seva figura va ser silenciada, malgrat haver estat una esportista extraordinària.

I, com elles, hi havia moltes altres dones que havien vingut a Barcelona per participar en l'Olimpíada Popular. Nedadores, jugadores de bàsquet i esportistes de primer nivell, algunes de les quals van decidir quedar-se per incorporar-se a la defensa de la República. La

investigadora Míriam García ha treballat aquestes trajectòries, i jo mateix n'he recollit algunes en diversos articles.

Un cas especialment colpidor és el de Carmen Crespo, una jugadora de bàsquet que formava part de la delegació francesa. Els seus pares havien emigrat de l'Aragó a França i ella jugava en un equip femení de París. Va arribar a Barcelona amb els aproximadament 1.500 atletes francesos que havien de participar en l'Olimpíada Popular.

Quan va esclatar la guerra, Carmen Crespo va decidir que volia anar a combatre. Es va traslladar al front d'Aragó i va morir l'1 de desembre de 1936, a prop de Belchite, a conseqüència de l'explosió d'una bomba. Tenia només vint anys.

També hem de recordar Felicia Browne, una artista britànica que havia arribat a Barcelona amb la intenció de participar en l'Olimpíada Popular. Quan va esclatar la guerra, es va incorporar a la lluita antifeixista i va morir el 25 d'agost de 1936 mentre auxiliava un milicià italià ferit. Va ser una de les primeres voluntàries internacionals britàniques que van perdre la vida durant la Guerra Civil.

Tots aquests exemples ens permeten entendre què va significar l'Olimpíada Popular més enllà de la dimensió estrictament esportiva. Moltes de les persones que havien arribat a Barcelona van decidir quedar-se i implicar-se directament en la defensa de la República. Algunes hi van perdre la vida i d'altres van acabar formant part de l'embrió de les Brigades Internacionals.

Cal tenir en compte, a més, que Barcelona ja acollia persones exiliades que havien fugit dels règims feixistes europeus. Hi havia italians que escapaven de Mussolini, alemanys que fugien de Hitler, austríacs, txecs, danesos i persones d'altres nacionalitats que havien trobat refugi a la ciutat. Moltes d'aquestes persones també es van incorporar a la lluita antifeixista i, posteriorment, a les Brigades Internacionals.

És una història extraordinària, perquè ens mostra fins a quin punt la guerra que va començar el juliol de 1936 tenia ja una dimensió internacional. Aquelles persones entenien que el que estava succeint a Espanya no era un conflicte aïllat, sinó una lluita que acabaria afectant tot Europa.

També hi ha episodis extraordinaris, com el dels participants que havien de venir de Mallorca. La nit del 18 de juliol va sortir de Palma un vaixell amb destinació a Barcelona, amb unes sis-centes persones a bord. No hi viatjaven únicament esportistes, sinó també membres d'orfeons i agrupacions culturals que havien de participar en l'Olimpíada Popular. Imagineu-vos què devia representar aquell viatge, enmig de l'esclat del cop d'estat.

Durant els tres anys que va durar la guerra, moltes d'aquestes persones es van implicar en la defensa de la República. D'altres van tornar als seus països i es van convertir en propagandistes molt actius del que estava succeint aquí. Explicaven que calia donar suport a la República espanyola i a Catalunya perquè allò que estava passant acabaria estenent-se a la resta d'Europa. I, efectivament, així va ser.

Per això considero tan important aquella afirmació que he esmentat abans, que tot va començar aquí. Sovint parlem de la Guerra Civil espanyola com si fos un conflicte exclusivament intern, però la guerra de 1936 a 1939 va ser el preludi de la Segona Guerra Mundial. Ja tenia una dimensió internacional, tant per la intervenció de les potències feixistes com per la participació de milers de voluntaris estrangers que van venir a defensar la República.

I encara continuen apareixent històries que ens permeten recuperar aquella memòria. Fa poc, per exemple, em van fer arribar la fotografia d'un gimnasta molt important que havia participat en la selecció de quinze esportistes que havien de viatjar a Barcelona. Ja havien emprès el trajecte en tren quan, en arribar a Badajoz, es van veure obligats a interrompre el viatge i tornar enrere. Aquell home va acabar sent afusellat l'octubre de 1936.

Són històries que durant molts anys han quedat oblidades i que ara, gràcies a la recerca i a la feina de moltes persones, comencem a recuperar. També és extraordinària la història del vaixell Ciutat de Barcelona, que ens permet entendre millor les experiències dels participants mallorquins i les conseqüències que va tenir per a ells l'esclat de la guerra. Tot plegat demostra la quantitat de vivències personals que encara queden per explicar.

Malgrat la seva importància històrica, l'Olimpíada Popular de 1936 continua sent un episodi força desconegut per a bona part de la societat. Per què creus que aquesta memòria ha quedat durant tant de temps en un segon pla?

Segurament, un primer factor és que l'Olimpíada Popular no es va poder arribar a celebrar. Però després hi va haver una dictadura durant la qual, evidentment, no es podia parlar d'aquesta història. Les persones que hi havien participat van ser perseguides i la seva memòria va quedar silenciada.

Jo mateix, que he tingut una militància i un compromís polític des de molt jove, he de confessar que durant molts anys desconeixia aquesta història. Va ser Maria Salvo, que havia estat presidenta de l'Associació Catalana d'Expresos Polítics, qui me'n va parlar. Un dia em va explicar que, quan tenia setze anys, havia participat com a voluntària en els preparatius de l'Olimpíada Popular.

Em vaig quedar impressionat. Li vaig preguntar com podia ser, i em va explicar que tenia un germà que s'estava preparant per competir, perquè era nedador i ja havia participat en tornejos importants. Aquell testimoni em va obrir les portes a una història que fins aleshores desconeixia completament.

Posteriorment vaig poder conèixer altres persones vinculades a aquella experiència. El 2017 es va fer un homenatge a Maria Salvo i als germans Cànovas, que també vaig tenir la sort de conèixer. He explicat aquestes històries en alguns articles, perquè considero que són testimonis d'un valor extraordinari.

Tot allò em va impactar de tal manera que, des d'aleshores, he anat recuperant tot el material que ha arribat a les meves mans sobre l'Olimpíada Popular.

Carles Santacana i Xavier Pujadas també expliquen a L'altra Olimpíada les dificultats que hi va haver per recuperar aquesta memòria, fins i tot en el context dels Jocs Olímpics de Barcelona de 1992. Segons assenyalen, Joan Antoni Samaranch va posar obstacles perquè es parlés de l'Olimpíada Popular.

També cal reconèixer que Pasqual Maragall va tenir la dignitat de recordar, en el seu discurs inaugural dels Jocs de 1992, aquella Olimpíada que s'havia hagut de celebrar el 1936. I no podem oblidar que l'estadi olímpic porta el nom de Lluís Companys. Pot semblar poca cosa, però ja era una manera de començar a recuperar aquella memòria.

Malgrat això, crec que encara tenim un dèficit molt important de coneixement sobre l'Olimpíada Popular. Quan vaig a les escoles a explicar aquesta història, els alumnes de batxillerat es queden absolutament sorpresos. És una història que pràcticament hauria de formar part del currículum educatiu, perquè ens permet entendre una part fonamental del nostre passat.

És una història de dignitat, de cooperació, de solidaritat i de no resignació. Hi trobem una defensa dels drets humans i d'uns valors que continuen tenint una actualitat extraordinària.

Enguany es commemora el norantè aniversari de l'Olimpíada Popular de Barcelona de 1936. Com s'ha organitzat aquesta commemoració i quina importància té la recuperació de la seva memòria històrica?

Fa deu anys, el 2016, es va crear una comissió per organitzar activitats i donar a conèixer la història de l'Olimpíada Popular. Enguany en commemorem el norantè aniversari i m'han proposat que sigui el coordinador dels actes, cosa que considero un autèntic privilegi.

Però jo ja estic pensant en el centenari. I, quan arribi, la gent com tu haurà d'agafar el lideratge d'aquesta història, perquè és una història que no passa de moda.

Nosaltres, el que hem fet fins ara, és donar a conèixer qüestions elementals sobre l'Olimpíada Popular. Hem anat a molts llocs, a molts instituts, i s'han organitzat activitats arreu del territori, des de Castelló fins al Pallars. A Llavorsí, per exemple, vam trobar una gent jove extraordinària que tampoc no coneixia aquesta història.

Allà ens va arribar el testimoni d'una persona que tenia una besàvia valenciana que havia estat seleccionada per participar en l'Olimpíada. I l'altre dia, al Museu d'Història de Catalunya, vam conèixer uns familiars de Francesc Pradal, un altre dels participants, que ens van explicar que alguns dels seus descendents preparaven una tesi doctoral.

És una cosa extraordinària. Encara estem recollint testimonis d'un valor enorme.

A Catalunya tenim una singularitat, i crec que aquesta singularitat és haver estat capaços d'organitzar una iniciativa com la de 1936. Tenim l'obligació de recordar-la periòdicament, com a mínim aprofitant aquestes commemoracions cada deu anys. I és una sort poder-ho fer, perquè en altres llocs resulta molt més complicat.

Hem aconseguit reunir el Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, el seu Consell de Participació, l'Ajuntament de Barcelona, el Museu d'Història de Catalunya, el Museu d'Història de Barcelona i moltes entitats memorialistes. No les citaré totes perquè ens hi podríem passar molta estona, però hi participen algunes de les més importants, juntament amb entitats internacionals que també s'han fet ressò de l'efemèride i organitzacions esportives, culturals i municipals.

Estem desbordats. Com que tota aquesta feina la fem de manera altruista i voluntària, estem desbordats, però encantadorament desbordats.

Tenim un patrimoni d'una generositat extraordinària, amb una dimensió europea i uns valors democràtics i humans que continuen sent molt actuals. Aquest patrimoni és una llavor que ens ha de permetre desenvolupar una bona tasca de recuperació de la memòria històrica entre les noves generacions.

Quines han estat les principals activitats organitzades amb motiu del norantè aniversari de l'Olimpíada Popular? Quines iniciatives destacades pel seu impacte en la recuperació i la difusió d'aquesta memòria?

Hem organitzat un programa molt ampli d'activitats, però n'hi ha algunes que destacaria especialment. Una de les primeres va ser la inauguració, el 16 de juliol, de l'exposició a la Rambla de Santa Mònica. Ens han explicat que molts turistes que passen per la zona descobreixen que a Barcelona s'havia d'organitzar una Olimpíada Popular, entren a visitar l'exposició i queden fascinats per aquesta història.

També vam organitzar diversos debats, com el que va tenir lloc al Centre Cultural de la Model, que es va omplir de gom a gom per parlar del norantè aniversari de la Guerra Civil, coincidint amb l'inici de l'Olimpíada Popular. El dia 17 vam celebrar un acte al Museu d'Història de Catalunya i també es van organitzar activitats a Vilanova.

Una de les iniciatives que més m'ha emocionat va ser la inauguració, el 18 de juliol, d'un carrer dedicat a l'Olimpíada Popular, molt a prop del monument a les Brigades Internacionals. Aquell mateix dia també es va inaugurar un espai dedicat a Josep Fontana. Va ser un moment d'una emoció extraordinària.

Precisament, des de la comissió hem plantejat una proposta que considero molt important. Actualment tenim el Museu Olímpic i de l'Esport Joan Antoni Samaranch, però nosaltres reivindicuem que passi a ser el Museu de les Olimpíades de 1936 i 1992. Sabem que serà molt difícil aconseguir-ho, però, si no és possible, hauríem d'habilitar un espai en algun dels museus de Catalunya per conservar i explicar tot el patrimoni que hem anat recuperant.

Amb motiu del norantè aniversari s'ha produït una quantitat extraordinària de materials que ens han de servir també per preparar el centenari. S'estan fent documentals, alguns amb participació internacional, i la UNED també està desenvolupant un projecte relacionat amb aquesta història. Tot aquest patrimoni hauria de tenir un espai permanent on es pogués conservar i donar a conèixer.

Un altre dels moments especialment emotius va ser l'acte celebrat al Museu d'Història de Catalunya, amb la participació de figures de la cultura popular de Vilanova, com els gegants i la mulassa. Va ser una demostració preciosa de la vinculació entre la cultura popular i els valors de l'esport popular, la democràcia i l'antifeixisme.

També es van organitzar activitats esportives. Vam assistir a un partit amistós entre l'Europa i el Júpiter, al camp d'aquest últim, i es van fer exhibicions de boxa i de muay thai. Em va sorprendre descobrir aquesta última disciplina, que no coneixia, i veure com diferents clubs i entitats esportives populars s'han implicat en la commemoració.

Això també és important, perquè demostra que hi ha moltes entitats que continuen defensant un model d'esport popular vinculat als valors democràtics i antifeixistes. En tots aquests actes vam trobar persones molt emocionades i compromeses amb la recuperació d'aquesta memòria.

Finalment, el 20 de juliol vam celebrar un acte a l'Ateneu Barcelonès per recordar el concert que Conxita Badia i Pau Casals havien de protagonitzar amb motiu de l'Olimpíada

Popular. Sota el títol *Compromís i música en temps de guerra*, vam recuperar un altre episodi d'aquella història que considero extraordinari.

Tot plegat posa de manifest la riquesa del patrimoni que tenim i la importància de transmetre'l a les noves generacions. Especialment en un moment com l'actual, en què moltes persones estan preocupades pel futur. L'any 1936 hi va haver gent que no es va resignar davant l'avenç del feixisme, i nosaltres tampoc no ens hem de resignar. Aquest és un dels missatges que volem transmetre amb la commemoració.

Més enllà dels actes que ja s'han celebrat, quines altres iniciatives teniu previstes per continuar recuperant i difonent la memòria de l'Olimpíada Popular?

La commemoració no s'acaba amb els actes del juliol, sinó que continua durant els mesos següents. A finals de setembre ens han convidat a participar en unes jornades sobre les Brigades Internacionals, a Manresa, on dedicarem una sessió a explicar què va significar l'Olimpíada Popular. També serem a Madrid els dies 26 i 27 de setembre, en el marc de la Festa del PCE, per donar a conèixer aquesta experiència i reivindicar el paper que va tenir Barcelona en l'organització d'una olimpíada popular.

A l'octubre també tenim previstes diverses activitats. El dia 24 se celebrarà una nova edició de la Cursa i Caminada Lluís Companys, una iniciativa que ja fa anys que s'organitza a l'Estadi Olímpic i que vincula l'esport amb el compromís antifeixista. L'endemà, 25 d'octubre, tornarem a retre homenatge a les Brigades Internacionals, en un acte que també compta amb una llarga trajectòria.

Per tant, encara tenim al davant un calendari ple d'activitats. Sabem que l'inici del curs escolar és un moment complicat, perquè els centres educatius tenen moltes urgències i responsabilitats, però estem encantats de continuar acompanyant escoles i instituts en el descobriment d'aquesta història. És un món extraordinari que encara tenim molt per explicar.

Després de tota aquesta tasca de recerca, divulgació i commemoració, quin missatge us agradaria que la societat i les noves generacions tinguessin de l'Olimpíada Popular de Barcelona de 1936 i de les persones que s'hi van implicar?

Crec que tota aquesta memòria hauria de servir, sobretot, per preservar la importància de la defensa dels valors humans i democràtics. Pot semblar una obvietat, però, tal com està

el món actualment, amb les guerres, la crisi climàtica i els milions de persones que es veuen obligades a desplaçar-se, és més necessari que mai recordar-ho. Les guerres i les conseqüències del canvi climàtic provoquen desplaçaments massius de població, als quals s'afegeix la manca d'oportunitats per guanyar-se la vida.

Iniciatives com aquesta ens han de servir per reivindicar la dignitat de les persones i la defensa dels valors democràtics, perquè la barbàrie que es va desencadenar després del cop d'estat del 18 de juliol de 1936 no es torni a repetir, ni aquí ni enlloc.

Per tant, el nostre és un discurs d'esperança. Angela Davis, que és un dels meus referents, deia que, davant les dificultats del món actual, els qui venim d'un llarg recorregut hem de militar sempre amb la disciplina de l'esperança. I aquest és precisament el missatge que volem transmetre: un discurs d'esperança, però també de compromís actiu davant la guerra, el racisme i la xenofòbia.

Hem de reivindicar la dignitat humana, la diversitat i la capacitat de no resignar-nos. I això també afecta directament el món de l'esport. No podem permetre que s'hi normalitzin manifestacions d'intolerància o de racisme, que avui troben ressò a través de determinats altaveus.

Sabem que és difícil, perquè actualment el món de l'esport està molt condicionat per l'espectacle i pels interessos econòmics. Però precisament per això és important recuperar aquella concepció de l'esport popular compromès amb els valors democràtics.

Hem conegut experiències extraordinàries en diferents indrets del territori, com Mataró o el Pallars, on hi ha gent jove que està recuperant aquests referents i treballant per mantenir-los vius. Jo, que ja tinc una edat, penso que aquesta feina està molt ben encaminada.

Hem de preservar tota aquesta memòria perquè sigui útil a les generacions que hauran de preparar el centenari. I, sobretot, perquè aquell somni que va quedar estroncat el juliol de 1936 esdevingui un referent del qual ens puguem sentir orgullosos, tant les persones que d'una manera o altra s'hi van implicar com les que avui tenim el privilegi de contribuir a divulgar-ne la història.

RESSENYES

L'ALTRA OLIMPIADA. BARCELONA'36 DE CARLES SANTACANA I XAVIER PUJADAS

Candela Landín Rodríguez⁹⁴

L'obra que s'analitza en les següents pàgines porta per títol "*L'altra Olimpiada. Barcelona'36*". Publicada l'any 1990 pels historiadors catalans Carles Santacana i Xavier Pujadas es situa com a l'obra pionera en els estudis historiogràfics sobre el fenomen de l'Olimpiada barcelonina que no va poder ser. Lluny de tractar-la com un esdeveniment de caire exclusivament esportiu, l'estudi remarca el caràcter heterogeni d'aquest en les primeres pàgines, aportant una lectura molt més extensa: no només es tracta d'una resposta popular als Jocs Olímpics de Berlín de 1936.

Així doncs, el llibre es divideix en tres apartats que pretenen, d'una banda, situar el fenomen esportiu i cultural de l'Olimpiada dins d'una tradició més llarga al territori català. Aquesta tradició, tot i haver estat impulsada en part per les elits regionalistes, també va trobar espais de difusió i reivindicació en ateneus, associacions excursionistes i entitats culturals i polítiques que actuaven com a xarxes de sociabilitat de les classes populars i obreres catalanes. És important mantenir aquesta distinció entre allò obrer i allò popular perquè, tal com assenyalen els autors, l'entramat organitzatiu de l'Olimpiada es mostrava molt diversa políticament. D'altra banda, l'obra situa el projecte en un context europeu més ampli i el relaciona amb altres manifestacions de l'esport popular oposades a l'olimpisme i la pràctica esportiva burgesa. Així ho demostren la importància que adquireix l'Esport Roig i, posteriorment, la participació en la III Olimpiada Obrera d'Anvers de 1937, organitzada per la Internacional Esportiva Obrera Socialista (SASI), creada el 1920.

⁹⁴ Candela Landín (1999, Lomas de Zamora). Grau en història i màster en història contemporània per la universitat autònoma de Barcelona. La seva àrea de recerca es centra en la violència sexual i el terrorisme d'estat emmarcat en el context de la Argentina de finals del segle XX.

Sobre les tesis principals, en primer lloc, podem esmentar que el treball de Santacana i Pujadas parteix de la idea que l'Olimpiada Popular no es pot estudiar com un fet aïllat del seu context europeu. També cal tenir en compte la trajectòria del fet esportiu a Catalunya des de començament del segle XX: des d'una pràctica inicialment més vinculada a una necessitat de distinció social de les classes benestants fins a la seva progressiva apropiació com a espai de sociabilitat, educació i reivindicació per part de sectors populars i obrers.

A més, no pretén en cap moment ser una síntesi de la reduïda informació relativa al fet de l'Olimpiada en el moment de publicació del llibre, sinó integrar-la en un entramat esportiu i popular a Europa: per aquest motiu, s'observen diverses referències a l'Esport Roig o a les experiències esportives de l'associacionisme obrer. En tot cas, l'Olimpiada Popular, tot i que s'hagi concebut com a una proposta obrera, Santacana i Pujades proposen el mot popular com a forma d'integració en un entramat social ampli a tot aquell que es situï en oposició al feixisme i la seva legitimació internacional mitjançant l'esport amb la celebració d'uns Jocs Olímpics. Així doncs, l'Olimpiada Popular simbolitza un apropament de la pràctica esportiva als sectors populars alhora que es dona un progressiu allunyament de l'elitisme burgès desenvolupament pel baró de Coubertin.

Una de les principals novetats que ofereix la lectura és una altra manera d'estudiar tant les relacions internacionals com les connexions que s'havien establert entre els diferents territoris

en l'àmbit esportiu, ja que en aquesta proposta esportiva no només hi participen estats sobirans sinó també regions i estats sense nació. Per tant, no només es tracta d'una "*Olimpiada Catalana*"⁹⁵.

Pel que fa la historiografia cal tenir en compte que, tot i que existeixen treballs amb anterioritat a l'any de publicació d'aquesta lectura, no hi trobem cap estudi fet des de la història social i política. De fet, cap altre estudi posa en relació política i esport i totes aquelles investigacions que s'havien fet sobre l'Olimpiada Popular la definien com un fet aïllat. La principal aportació de Santacana i Pujadas és, precisament, integrar l'Olimpiada Popular en una història social i política de l'esport i contextualitzar el paper de la Barcelona de 1936 dins del desenvolupament de l'esport popular europeu. La recerca posterior ha

⁹⁵ Santacana, C., Pujadas, X. (2006). *L'altra Olimpiada: Barcelona '36*. Barcelona: Llibres de l'Índex.

ampliat aquesta perspectiva. André Gounot⁹⁶ ha aprofundit en la relació amb la Internacional Comunista i en la documentació de l'Esport Roig; Ray Physick⁹⁷ ha situat el projecte dins del moviment esportiu obrer d'entreguerres i de la campanya internacional contra els Jocs de Berlín; Raanan Rein ha estudiat les connexions amb la Palestina sota mandat britànic, mentre que James Stout⁹⁸ ha insistit en la cultura política del Front Popular i en la composició plural de les delegacions i dels suports al projecte.

En les darreres dècades han aparegut, a més, investigacions que permeten descentrar la mirada de Barcelona i observar com aquestes xarxes es projectaven sobre altres territoris. Iker Ibarrondo-Merino⁹⁹, per exemple, ha aprofundit en el cas castellà i en la memòria de l'esport obrer vinculada a l'Olimpiada Popular; Pau Tomàs Ramis¹⁰⁰, per la seva banda, ha destacat el paper de la delegació mallorquina. Aquestes aportacions no resten centralitzades al llibre de Santacana i Pujadas, sinó que mostren fins a quin punt va obrir un camp d'estudi que encara admet noves escales territorials i nous subjectes.

Tal com es desprèn de la lectura, un dels principals punts forts de l'obra és la seva capacitat de contextualització, més encara si es té en compte la disponibilitat documental del moment en què va ser escrita. Les fonts eren limitades i les fonts de treball són molt limitades a més de presentar moltes inconcrecions. A això s'hi afegeix que, al 1990, l'accés a determinats arxius vinculats a la Internacional Comunista i a les organitzacions de l'Esport Roig era molt més restringit. La seva obertura posterior va permetre a investigadors com Gounot precisar algunes connexions internacionals que Santacana i Pujadas només podien reconstruir parcialment des del context pròpiament català. Aquesta limitació, per tant, s'ha d'entendre més com una condició historiogràfica de l'època que no pas com una mancança atribuïble als autors.

D'altra banda, la relació entre esport i política és allò que permet entendre la rellevància de l'Olimpiada com a espai de conflicte i, en conseqüència, com a objecte

⁹⁶ Gounot, A. (2005) 'El proyecto de la olimpiada popular de Barcelona (1936), entre comunismo internacional y republicanismo regional', *Cultura, Ciencia y Deporte*, 1(3), pp. 115–123. doi: 10.12800/ccd.v1i3.120.

⁹⁷ Physick, R. (2017) 'The Olimpiada Popular: Barcelona 1936, Sport and Politics in an Age of War, Dictatorship and Revolution', *Sport in History*, 37(1), pp. 51–75. doi: 10.1080/17460263.2016.1246380.

⁹⁸ Stout, J. (2019) *The Popular Front and the Barcelona 1936 Popular Olympics: Playing as if the World Was Watching*. Singapore: Palgrave Pivot. doi: 10.1007/978-981-13-8071-6.

⁹⁹ Ibarrondo-Merino, I. (2023) *Memorias del deporte obrero castellano. Castilla ante la Olimpiada Popular antifascista de Barcelona de 1936*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.

¹⁰⁰ Tomàs Ramis, P. (2022) *Oímpics populars*. Palma: Galés Edicions.

d'estudi històric. Vista des d'avui, però, la mirada del llibre —molt atenta a les institucions, les organitzacions i els marcs polítics— deixa menys desenvolupades altres perspectives que podrien ampliar el relat, com ara les de gènere, interseccionals o decolonials. Un exemple especialment suggeridor és la participació de la delegació Palestina sota mandat britànic, integrada per esportistes jueus (i sionistes) vinculats principalment a Hapoel. La recerca de Raanan Rein¹⁰¹ permet aprofundir en aquesta presència, en la seva relació amb el Yishuv i en l'absència de participants àrabs en aquella representació. Introduir avui aquesta qüestió no invalida el plantejament de 1990, però sí que mostra fins a quin punt l'objecte pot ser rellegit des de preguntes historiogràfiques que aleshores no ocupaven el mateix lloc. Al mateix temps, l'atenció constant del llibre a les institucions i associacions convida a pensar l'Olimpiada Popular convida a pensar l'Olimpiada Popular no només dins del teixit associatiu català, sinó també comuna part essencial del desenvolupament de la història política de la regió, i més recentment, dels altres regionalismes existents i les seves reivindicacions político-socials.

Com a valoració final podem defensar que el llibre de *L'altra Olimpiada. Barcelona '36* és una obra essencial per al desenvolupament historiogràfic de l'esport com a eina de reivindicació política així com ho és per al desenvolupament del teixit associatiu de la comunitat. L'Olimpiada Popular, llavors, no va ser exclusivament catalana ni obrera: precisament, la categoria de “popular” permet explicar l'intent d'articular una alternativa esportiva capaç d'aplegar sectors diversos al voltant de l'antifeixisme. L'interrompuda inauguració d'aquesta no va ser un fracàs; més aviat va evidenciar les aliances i les mostres de suport dels esportistes reunits en la capital catalana davant l'ofensiva franquista en el territori català. Malgrat les limitacions documentals i de perspectiva ja esmentades, la recerca desenvolupada després de 1990 confirma que es tracta d'un objecte d'estudi encara obert i que guanya densitat quan s'insereix en un marc internacional més ampli i es tenen presents aquelles particularitats polítiques i socials que caracteritzaven cadascun dels territoris que s'hi van adherir a la proposta.

¹⁰¹ Rein, R. (2018) 'El desafío a los Juegos Olímpicos de Berlín 1936: Barcelona, la Olimpiada Popular olvidada y los atletas judíos de Palestina', *Historia Contemporánea*, 56, pp. 121–155. doi: 10.1387/hc.17596.

